ԱԶԱՏԱՐԱՐ

ԹԱՐԳՈՒՆ ԲԱՆԱԿԻՆ

ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՄՈՒՏՔՆ

Ի Կ. ՊՈԼԻՍ

ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՀԱՒԱՔՄԱՄԲ

1909 ՄԱՐՏ 31Ի ՀԻՆԱՐԱԿԱՆ ԱՊԱՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆՑ

ԱՆԿՈՒՄ ԱՊՏԻԻԼ ՀԱՄԻՏ ԿԱՅՍԵՐ

ԵՒ

ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՒՀԱՄՒԴ Ե.Ի

Կ. ՊՈԼԻՍ

1909

9(56)
Ա-22

18169

N 254

9(56)
Ա-22

5. OCT 2011

ԱԶԱՏԱՐԱՐ

ՇԱՐԺՈՒՆ ԲԱՆԱԿԻՆ

ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՄՈՒՏՔՆ Ի Կ. ՊՈԼԻՍ

1004
1755

ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՀԱԻԱՔԱԾՈՅ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԵԱՄԲՔ

1909

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԳՐԱՏՈՒՆ Յ. Գ. ՓԱԼԱԳԱՇԵԱՆ

Սուլթան Համամ, Մոխա Թաղ

Կ. ՊՈԼԻՍ

- .01. 2013

1909 ՄԱՐՏ 31 Ի

ԱՐԻՒՆԱԼԻ ՏՐԱՄԸ

Վերահաստատ ըլլալու համար մարտ 31 ի սոսկալի տրամին, պէտք է անդրադառնալ հոգեկան այն վիճակին՝ որուն ենթարկուած էր մայրաքաղաքիս ամբողջ բնակչութիւնը։ Քրիստոնեայ ժողովուրդը 33 տարիէ ի վեր առաջին անգամ ըլլալով ազատ կերպով կը տօնէին իրենց Զատիկն և ուրախ զուարթ կը յայտնէին իրենց բերկրութիւնը, այցելելով իրարու և կատարելով զանազան տեսակ խրախճանութիւններ։ Մինչդեռ Քրիստոնեայք իրենց տօնական օրերը ցնծութեամբ կը տօնէին, «Իթթիհատը Մուհամմէտիէ»ի օրականը նզով Վօղաի թերթին մէջ՝ Շեյխ վահէթի հետեւեալը կը հրատարակէր Զատկի օրը.

«Կառավարութենէն կը պահանջենք կա՛մ Ազատութեան գոհ Հասան Ֆէհմի պէյի սպաննիչը գտնել կա՛մ երկրէն դուրս հանել այն ծանօթ հինգ անձինքը։ Այս երկուքէն ուրիշ մէջտեղ չկայ ժողովուրդին յուզումը հանդարտեցնելու համար»։

Իսկ երկուշաբթի, Իթթիհատիէի ընկերութիւնը՝ գինուորականի մը կողմէ հրատարակուած նամակի մը առթիւ՝ հետեւեալ խիստ ուշագրաւ յայտարարութիւնը կ'ընէր. «Քանի մը օր առաջ, Պոլսոյ մէջ, սպային մէկը, զօրանոցի մը մէջ, դիւերուան ժամը 2-3ին գինուորներուն հնազանդութեան յորդոր տալու պատրուակին տակ՝ կը յայտարարէ. «Ո՛վ գինուորներ, սա փողոցէն անցնող բաթթոցաւոր հօձանները կը տեսնէ՞ք. երբ ձեզի հրաման տանք, միթէ

ատնք ձեր սուինները ծայրը պիտի չանցընէ՞ք»: Ինչ ըսել է սա: Զինուորներուն ատանկ թելադրութիւններ ու խրատներ տալը արդեօք զինուորական ո՛ր օրէնքին մէջ գրուած է: Եթէ ատանկ բան մը գրուած է, մեղք է և աններելի մեղք, որովհետեւ քաղաքի մը զինուորը կա՛մ շհինիs և կա՛մ դազի ըլլալու համար միայն պատերազմ կը մղէ: Զինուորը փոխանակ հողի համար կռուելու, Աստուծոյ խօսքը բարձրացնելու նպատակով է որ հոգին կը զոհէ: Երբ զինուորը կարգացողներուն ու հօճաններուն թշնամիի աչքով նայի, այն ատեն ո՛ւր կը մնայ անոր բարոյականը: Ի՞նչպէս կարելի կ'ըլլայ պահել զինուորին կրօնական ղեկտումը»:

«Իթթիհատը Մուհամէտիէ»ի վերոգրեալ մնչին հրատարակութենէն բացայայտ կերպով յայտնի կ'ըլլայ թէ յիշեալ Միութիւնը իր Օրկանին միջոցաւ «Շերիաթ» անուն պատրուակին ներքեւ զինուորները և իւլէմաները ինչ հոգեկան տրամադրութեանց ներքեւ ձգել կ'ուզէր: Ժողովրդեան խելառաւ մասը կ'դդար թէ ծանօթ փոթորիկ մը պատրաստելու վրայ էր, և դժբախտաբար՝ այս հրատարակութեանց դիշերն իսկ իրականացաւ այդ դժրազդ մարգարէութիւնը և պոլթկաց զինուորական ապստամբութիւնը ընդհանուր զինուորութեան մէջ:

Ժամ 8ին մէջտղները Թոփ-Գարու Ազբայլի երեք թաղուր (մօտաւորապէս 3000 հոգի) որոշուր զօրքերը երդում ըրին իրենց մէջ՝ կառավարութեան կարգն ու կանոնը խանգարողներուն ձեռքէն իշխանութիւնը առնելու և Շերիաթի տրամադրութիւնը հաստատելու համար: Այս առթիւ կապկպին բոլոր ազաններուն ձեռքերը, և զօրանոցներուն մէջ բանտարկելով զանոնք, խստիւ պատուիրեցին որ դուրս երթալու ոեւէ փորձ չընեն: Ամէն գաս իւրաքանչիւր սպայի առջեւ երկրպագու սուինաւոր պահակ կեցնելով՝ իրենք խմբովին հրայաններով զինուած դուրս ելան, երբ գէս մթնշաղ էր:

Հոն՝ զօրանոցին դրան առջեւ կը սպասէր խիստ լուրջ ու պատկառելի հօճա մը, ձեռքը բռնած Շերիաթի նուիրական դրօշակը: Զինուորները՝ առանց հրամանատարի կատարեալ կարգապահութեամբ չարաչեցան: Հօճան դրօշակը բարձրացուց և զինուորները սկսան կարգաւ քալել նուիրական դրօշակին ետեւէն:

Այսպէս հանդիսաւոր գնացքով հասան Այա-Սոֆիայի ընդարձակ

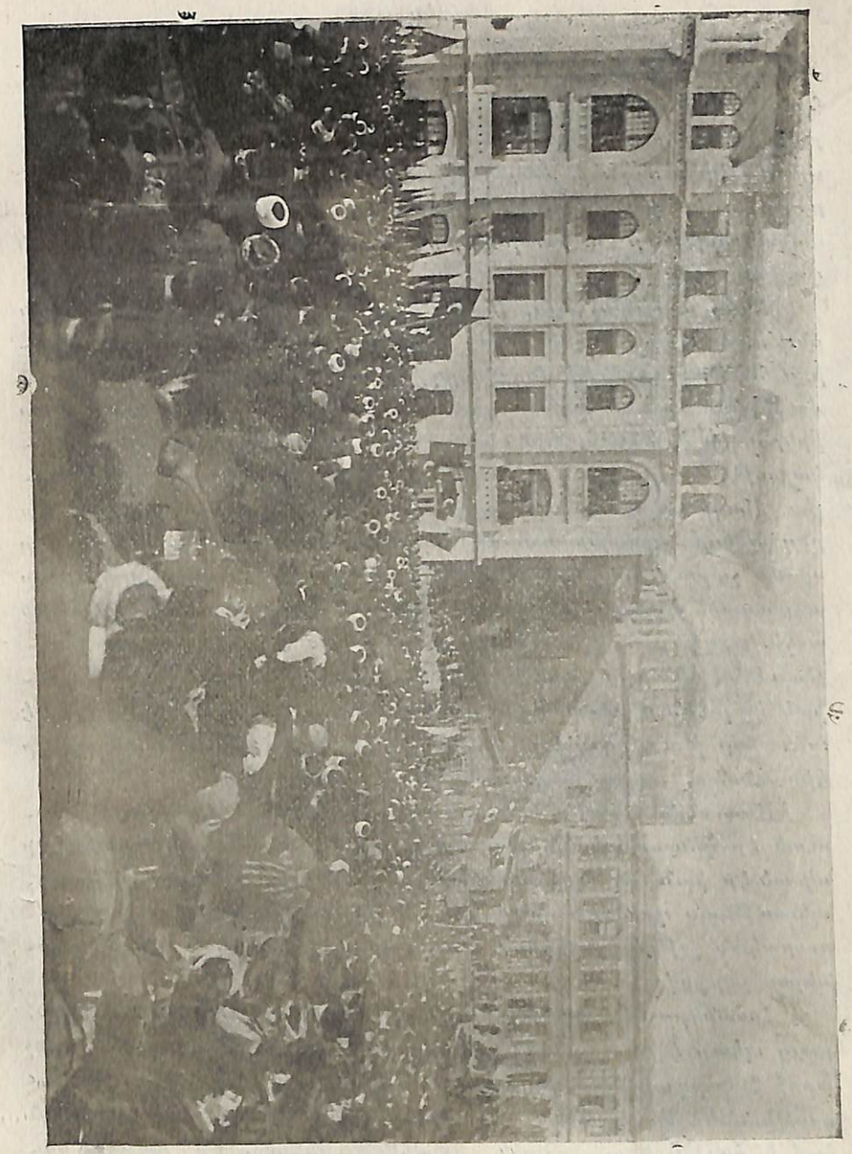

Այա Սոֆիայի հրապարակը՝ զինուորական ապստամբութեան օրը:

հրապարակը որ Խորհրդարանին առջևը կը տանի։ Հոն հօճան դըբօչակը բարձրացնելով, նուիրական ազօթք մը ըրաւ՝ որով անգամ մը եւս երդում ընել տուաւ պինուորներուն, թէ՝ իրենց արիւններուն մինչեւ վերջին կաթիլը՝ պիտի պաշտպանեն Շէրիաթը և Սահմանադրութիւնը և խոստիւ պիտի պահանջեն Շէրիաթի անթերի գործադրումը։

Մինչ այս մինչ այն, Մարտ 31ի առաւօտուն՝ սկսաւ արդէն ընդհանուր յուզում մը ստրել մայրաքաղաքիս ամէն կողմը։ Հարիւր հազարաւորներով ժողովուրդը խուճապի մատնուած էր՝ խռովութիւններու սարսափովը լեցուած։ Ի՞նչ կար, ի՞նչ պիտի ըլլար իրերու կացութիւնը, ոչ ոք սայթ բան մը գիտէր, ոչ ոք որոշ ակրակացութեան մը կարող էր յանգիլ, միայն թէ Բերայէն մինչև Պօլիս, Սուլթան Ահմէտի հրապարակէն մինչև Խորհրդարանին դուռը ընդհանուր իրարանցում մը կը տեսնուէր։ Յատակիք պինուորներ որոնք չարունակ կ'երթևեկէին, Սօֆթաներու բազմութիւնն մը որ անցուդարձ կ'ընէր չարունակ։ Առաւն կանուխ Խորհրդարանին առջև արդէն ահագին ամբոխ մը խռնուած էր, և անոնք որ Սուլթան Ահմէտի հրապարակին ճօտակայ թաղերը կը բնակէին՝ չարունակ կը լսէին միահամուռ և անաւոր աղաղակ մը որ յայտնի էր թէ անհամար թուով մարդոց ձայներէն կը յօրինուէր։ Ջուցարարներ էին անոնք, որոնք անդադար կը պոռային։

Առաւօտեան ժամ 2ն էր։ Մայրաքաղաքի ամէն կողմը տարածուած էր պինուորականներու մեծ ցոյցի արձագանգը և ժողովուրդը սկսած էր խռնուիլ Տիւան-Եօլուի ճամբուն վրայ, սկսնալ Սպարապետութեան դուռէն մինչև Այա Սոֆիայի հրապարակը, ուր պինուորական չղթան հետզհետէ կ'ստուարանար նոր հասնող պինուորներու չարքով։

Հօճաները կ'ըսէին թէ իրենք Մէշրութիէթին հակառակ չեն, բայց պէտք է որ ՔանունըԻսասին համաձայնի Շէրիաթին, մինչ արդի Խորհրդարանին վարիչները Շէրիաթէն կը հեռանան, և նորութիւններ կը փորձեն։ Կը պատմէին հօճաները թէ Սուլթանն հաճ և հաւան է այս ցոյցին, որովհետև պինուորներն առտուն կանուխ գացին Սուլթանին, «կեցցէ Սուլթան» աղաղակելով, և երբ կայսրն երևցաւ, յայտարարեցին թէ Շէրիաթ կը պահանջեն, և

ՄԻՏՀԱԹ ՓԱՇԱ

Հիմնադիր Օսմ. Սահմանադրութեան

Ընտանեկան հին թղթից

վնհապետն համակերպեցաւ և յաջողութեան պիտանք։ Հետեւաբար Խալիֆային հրամանն է որ պինուորները Մարթ Օրէնքը հաստատեն։

Ի լուր պինուորներուն այս մեծ ապստամբութեան, Պոլսոյ կողմն ամէն խանութներ և գործատեղիներ փակուեցան, և Ոստիկանութեան Նախարարն հոգ տարաւ որ Պանքաներն և այլ մեծ հաստատութիւնք բաց չմնան։ Գալաթիոյ կողմն ալ խանութներուն մեծ մասը գոցուեցաւ։ Բոլոր ժողովուրդը ոտքի վրայ էր և ամէնէն տարօրինակ զրոյցներ չրջան կ՚ընէին։ Ամէն ոք վախի և տագնապի մատնուած՝ իրենց տուները կը դիմէին, սիրտ տալու համար իրենց ընտանեաց։

Ժամը չորսին (Ը. Թ.) արդէն հարիւր հազարներու կը հասնէր թիւը այն բազմութեան, որ գրաւած էր Սուլթան Ահմէտի հրապարակը։ Այն պահուն հասան Շէյխ-իւլ-Իսլամ էֆ.ն, Ցէթվա էմինին և ուրիշ ուլէմաներ ու կարգացողներ որոնց առջև ապստամբ պինուորները պարզեցին իրենց յետագոյ պահանջները.

1. Շէրիաթի օրէնքներուն գործադրութիւնը։

2. Սահմանադրութեան ամբողջութեամբ պահպանումը։

3. Երեսփ. ժողովի Նախագահ Ահմէտ Րիզա պէյի պաշտօնանկութիւնը։

4. Պոլսոյ երեսփոխան Մուստաֆա Ասըմ էֆ. Երեսփ. ժողովին Ա. Նախագահ, Պոլսոյ երեսփոխան Գրիգոր էֆ. Զօհրապ՝ Բ. Նախագահ անուանուիլը։

5. Օսմ. Քօմիթէն լրաւունք չունենայ ո և է միջամտութիւն ընելու պետական և վարչական գործերու։

6. Այս առաջարկներն ընդունուին 24 ժամուան մէջ և Շէյխ-իւլ-Իսլամ էֆ ն օրէնքով վաւերացնէ զանոնք։

7. Վարչապետ Հիւսէյին Հիլմի փաշան պաշտօնանկ ըլլայ, և անոր յաջորդէ Մեծ Եպարքոս Ռեշատիլ փաշան։

8. Պատերազմական Նախարար Րիզա փաշա պաշտօնանկ ըլլայ և անոր յաջորդէ Նազըմ փաշա՝ որ Ռեշատիլ փաշայի վերջին Եպարքոսութեան միջոցին օր մը միայն սպարապետութիւն ըրած էր։

Շէյխ-իւլ-Իսլամը խոստացաւ իրենց այս փափաքները հաղորդել առ որ անկ է։ Այս պահուս Այա-Սոֆիայի հրապարակը հաւաքուած զինուորները՝ փողեր հնչեցնելով ու զինուորական բարեւ տա-

լով ու կեցցէներով կ'ընդունէին հեռվնետէ հասնող նոր խումբերը։

Կը մնար Սպարապետութեան դուռը գտնուղ զինուորները, որոնց համար կ'ըսուէր թէ կ'արդիլուին դուրս ելնելէ։ Խորհրդարանին առջև արդէն իսկ խոնուած էր անագին բազմութիւն մը քաղաքացիներէ բաղկացած։ Զինուորներուն ընթացքը ուղղող չաւուշը խօսքը ժողովրդեան ուղղելով՝

«Ո՛վ հայրենակիցներ, ո՛վ ազգակիցներ, մենք հոս պիտի սպասենք մինչեւ որ մեր պահանջումները գործադրուին։ Դուք օգնութեան գացէ՛ք մեր զինակից եղբայրներուն որոնք բանտարկուած են Սպարապետութեան Դրան մէջ, ուրկէ դուրս ելլելու չեն արտօներ։ Գացէ՛ք, անոնք մեզի բերէք։»

Այս յայտարարութեան վրայ, ներկայ գտնուող ժողովուրդէն մօտաւորապէս 10,000 հոգի ուղղուեցան դէպ ի Սուլթան Պայազիտ, մեծ ազմուկով ու թնդանոթներով։

ՍՈՒԼԹԱՆ ՊԱՅԱԶԻՏ

ՍՊԱՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԴՐԱՆ ԱՌՋԵԻ

Սուլթան Պայազիտի հրապարակը իր քովընտի պողոտաներով ու փողոցներով գրաւուած էր գրեթէ ամբողջ ժողովուրդին կողմէն։ Դուրսէն դիտող մը այդ անծայրածիր միջոցին մէջ ոչինչ կը տեսնէր, բայց ի մարդկային գլուխներէ։ Իսկամ եւ ոչ իսկամ խառն կ'ընթանային եւ քնաւ ո եւ է վիրաւորիչ ակնարկ մը կամ անպատշաճ խօսք մը չէր ուղղուեր մէկէն միւսին։ Ընդհանուրին փափաքն՝ բանտարկեալ զինուորները դուրս հանել եւ Այա-Սոֆիայի առջեւ իրենց սպասող զինուորներուն քով առաջնորդել էր։ Իսկ Սպարապետութեան դուրսի կողմի գոնները խստիւ գոցուած էին, կարծես յարձակումի մը դէմ պատրաստ գտնուելու կանխամտածութեամբ։ Գրգռուած ժողովուրդը միանա՛ռւս չարուեցաւ ամբողջ Սպարապետութեան հրապարակի վանդակորմին առջեւ, ու սկսաւ պահանջել դուռներուն բացուիլն եւ բանտարկուած զինուորներուն ազատ արձակուիլն։ Ներսէն սակայն ոչ ոք կարեւորութիւն կ'ընծայէր ժողովրդական այս սպառնալիքներուն։ Նորավարժ զինուորներու վաչտեր՝ սուինաւոր հրացէններով զինուած՝ վանդակորմին ներսի կողմը չարուած էին, ուրկէ կ'սպառնային ժողովուրդին, իրենց սուացած հրամանի մը համեմատ։ Սպարապետութիւնը տեսնելով սակայն որ ժողովուրդին թիւը կը սուաւրանայ հետզհետէ, չկրնան մեքենաներ բերել տալով, սկսաւ ժողովուրդին վրայ անխնայ կրակ տեղացնել, ինչ որ թէեւ խրտչեցուց ամբոխը, սակայն չի կրցաւ կատարելապէս ցրուել զայն։ Ամբոխը՝ գրգռուած այս նուաստացուցիչ ցոյցէն՝ յարձակեցաւ վան-

ՆԱԶԸՄ ՓԱՇԱ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐ, *սպանեալ՝ մարտ 31ի ապստամբութեան օրը*

զակորմներուն վրայ, ու սկսաւ զանոնք խորտակել կացիններով ու երկաթներով։ Այն ատեն հրամանատար հաղարապետ մը խստացուց հրամանները, և վանդակաձողէն ներս գտնուող զինուորները՝ իրենց սուիններուը ուղղեցին դուրսի ժողովուրդին և յորերուն մօտեցողներն անխնայ հարուածեցին։ Միւս կողմէն անմիջապէս թնդանօթներ զետեղեցին հրապարակը՝ սպառնալով ամբոխին։

Վերջապէս Սպարապետութենէն տեսնելով որ ամբոխը չպիտի հեռանայ, հաղարապետ մը դուրը բանալով դուրս ելաւ և սկսաւ ծանր չեչտով խօսիլ ժողովրդեան թէ ի՞նչ իրաւամբ ասանկ յարձակում կը գործեն զինուորական պաշտօնատան մը վրայ։ Գրգռուած ամբոխը անմիջապէս բոունցքի հարուածներով յարձակեցաւ խեղճ հաղարապետին վրայ և վայրկենապէս գետին փռեց զայն։ Հաղարապետէն ետքը դուրս ելնելու համարձակեցաւ նաև ուրիշ սպայ մը ևս որ հաղարապետին վիճակին ենթարկուեցաւ և հազիւ կրցաւ արիւնլուայ ճողոպրիլ։ Կէս ժամ վերջը Տաւուտ փաշայի զօրանոցէն հեծելազօրքի վաշտ մը հասաւ և սկսաւ յարձակիլ ՝ամբոխին վրայ, հարուածելով աջ ու ձախ։ Ամբոխը թէև չի կրցաւ դիմադրել հեծելազօրքերու այս բուռն յարձակումին, սակայն սահակ մը յաջողեցաւ խուիչուկ սպայի մը գանկին քար մը իջեցնել, որով խեղճ սպան գետին գլորեցաւ, զոր սկսան անխնայ հարուածել։

Այս չփոթութեանց մէջ էր՝ որ Բարմաք Բարուի մէջ հեծելազօրաց հարիւրապետ Սրաթարօ էֆ։ն իր զինուորական պաշտօնը կատարելու պահուն նահատակուեցաւ, սխալ հասկացողութեան մը հետեւանօք։ Սրաթարօ էֆ։ն Պրիւսէլի զինուորական փայլուն չքերջանաւարտներէն էր և 15 տարիէ ի վեր նիզակաւորաց զօրագունդին մէջ իբր սպայ կը ծառայէր։ Հազիւ 3 ամիս կար՝ որ խեղճ սպան հարիւրապետի աստիճանին բարձրացած էր։ Մարմինը յանձնուեցաւ Ծուննայ Պատրիարքարան։

Զինուորներուն ու ժողովուրդին միջև տիրող այս պայքարը բաւական երկար տեւեց, մինչ ասդին Ա.յա Սոֆիայի հրապարակին առջև հետզհետէ կը խտանար զինուորական ցանցը։ Ոչ միայն Սելանիկէն եկած Բ. և Գ. զօրաբանակին զօրքերն, այլ Թաշքըլայի զինուորներն ևս Ա.յա Սոֆիայի հրապարակն եկան՝ առանց ո և է հրամանատարի։

ԹԵՎՖԻՔ ՓԱՇԱ, Նախկին Մեծ Եպարխոս

ՄԱՀՄՈՒՏ ՇԵՎՔԷԹ ՓԱՇԱ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐ ԱԶԱՏԱՐԱՐ ԲԱՆԱԿԻՆ

Ներին վեհուբիւն Մահմուտ Շեվքէթ բաշա, ծնած է Արաբիոյ մէջ։ Նոյն երկրացիներու վաղեմի առաքինութեամբ օժտուած պատկառելի անձ մ՚է։

Ուսումը առած է Պոլսոյ Ջինուորական վարժարանին մէջ։ Առաջին Ֆէրիգութեան բարձրացաւ 49 տարեկան հասակին մէջ։ վերջերս Գ. Զօրաբանակին Ընդհ. Հրամանատարն էր։ Պոլսոյ պինուորական մեծ ապստամբութիւնը ծագելուն՝ եղաւ Ազատարար բանակին Ընդհ. Հրամանատարն և անձամբ փութայ Պոլիս և ազատեց Օսմանեան Հայրենիքը իրական կործանումէ։

Եըլտըզի 5րդ· 6րդ· 7րդ· Չոկաններն ալ՝ որ նոյն օրն Բհանըմ հանէի կողմը ռազմախորձներ կատարելու համար մեկնած էին պատերազմէն, երբ կ՝իմանան Չինուորական ապստամբութեան լուրն, անմիջապէս օրանոց կը դառնան, կը կոտրեն մթերանոցները, և ոգեմաթիւ առնելով, կը փութան գալ Սուլթան Ահմեդի հրապարակը՝ միանալու իրենց ապստամբ ընկերներուն, և հոն փողահարութեամբ կ՝ողջունուին արդէն այնտեղ գտնուող իրենց ընկերները: Այսպէս Բերայի, Գալոյ, Եըլտըզի զօրանոցներու հազարակ զինուորները ձերբակալելով ու բանտարկելով իրենց սպաները՝ միաշունչ վեր, և զէնքերնին առնելով, մի միայն իրենց Ջավուշներուն հրամանին տակ խումբ խումբ դիմեցին Այա Սոֆիայի հրապարակը:

Սակայն նաւարանի զինուորներն կ՝ուշանային գալու. ուստի որսորդ զինուորներէն մին վազեց նաւարան և յորդորեց նաւատորմին մարդիկն որ իրենց միանան: Այն ատեն, ծովային բոլոր զինուորներն սուրերնին անցուցնելով իրենց հրացաններուն, փութացին իրենց ընկերներուն քով, զինուորական նուագարանի առաջնորդութեամբ և անագին բազմութեան ընկերակցութեամբ, որ չարունակ խանդավառ աղաղակներ կ՝արձակէր, գոչելով նաև «Փաթիշահըմ չօք նաչա, նաչասըն Շէրիաթ»: Զինուորական պահականոցներու զօրքերը նոյնպէս արգելափակ ընելով իրենց սպաները, եկան միացան Սուլթան Ահմէտի հրապարակը գտնուող զօրքերուն: Այսպէս մայրաքաղաքիս բոլոր զօրքերն ալ միացած, մէկ սիրտ մէկ հոգի կը գործէին Ջավուշներու հրամանին տակ, բացառութիւն ըլլալով Սպարապետութեան դուռը գտնուող հեծելազօրքերէն մասմը, և փոքր մաս մ՝ալ պատերազմական նախարար Ալի Րիզա փաշայի համակիրներէն: Բացառութիւն կը կազմէին նաև վոսփորի պահակազօրքերն, որոնք ոևէ մասնակցութիւն չունեցան ապստամբութեան այս մեծ չարժման մէջ:

Հազարաւոր Հօճաներ, Սուլթան Ահմէտի կողմը հաւաքուած, զինուորները կը խրախուսէին, որոնք կը զարնէին իրենց մօտեցող և իրենց խօսիլ ուզող սպաները, և ասոնք ալ սոխղուած կը հեռանային: Հօճաները կ՝ըսէին թէ ամէն ազգ պէտք է տէր ըլլայ իր կրօնին: Տէրութիւնն առանց Շէրիաթի չըլլար. փրկութիւնն Շէրիաթին մէջ է: Հօճաներէն ոմանք կը պահանջէին Սուլթանին գերիշխանութեան ու Շէրիաթին վերահաստատումը: Կը բողոքէին այն իթթիհատական սպաներուն դէմ որոնք պատուիրեր էին իրենց զինուորներուն «ի հարկին սուինէ անցուննել ձէմիէթի Մուհամէտիէն հիմնող հօճաները», (ինչպէս գրած էր Վօլքան, ձէմիէթին օրկանը):

Ամէնէն տպաւորիչ թափօրն էր Իւլէմաներու թափօրն որ Սուլթան Մէհմէտի կողմէն եկաւ, ազօթքներ արտասանելով, և միացաւ զինուորներուն, խանդավառ կեցցէներու և ծափերու մէջտեղ:

Այս միջոցին Անդղ. դեսպանն Խորհրդարանին առջև եկաւ, հասկընալու համար իրերու ստոյգ վիճակը: Ջավուշ մը ակայն խիստ յարգանքով մօտեցաւ կառքին և ըսաւ դեսպանին. «վսեմափայլ Տէր, հիմա ժողովուրդը չատ յուզուած է և միտքերը վերջին ծայր գերագրգռուած: Անդղ. Տէրութիւնը յարգելի բարեկամ մըն է մեզ Օսմանցիներուս, որուն ներկայացուցիչը կ՝ուզենք որ իրեն արժանի պատիւը ընդունի: Հետևաբար կը խնդրենք որ վազուան չետտաձգէք Ձեր այցելութիւնը, որպէս զի կարելի ըլլայ բացատրութիւն տալ Ձեզ պատշաճ ձևերով: Դեսպան, գոհ Ջավուշին այս դիւանագիտական խիստ նուրբ պատասխանէն, գլխարկը հանելով՝ բարևեց զայն և մեկնեցաւ:

ՆԻԱԶԻ ՊԷՅ, ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԵՐՈՍ.

1004
14558

ԷՆՎԷՐ ՊԷՅ, ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԵՐՈՍ.

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ

ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆ ՕՐԸ

Մարտ 31ին՝ Զատկի առթիւ՝ երկք օրուան դադար որոշուած ըլլալուն՝ Օսմ. Խորհրդարանը ընդհանուր նիստ չունէր։ Բայց Գչ. օրը Ծանձնաժողովները պիտի գումարուէին, և եկող երեսփոխանք իսկզբան յարգանքով կ՚ընդունուէին ղօրաց կողմէն։ Զաւվուչներ, որոնք հոն համախմբուած 20—30000ի չափ ղօրքին հրամայող միակ ոյժն էին, կ՚ըսէին թէ իրենց նպատակն է Շէրիաթը վերահաստատել, ու կը պահանջէին Հիւսէյին Հիլմի փաչային, Պատերազմական նախարար Ալի Րիզա փաչայի և Ահմէտ Րիզա պէյին անկումը։ Ուրիշներ աւելի կը ճչդէին իրենց պահանջումները, աւելցնելով նաև թէ պէտք է իսպառ և անմիջական կերպով (մինչեւ ժամը եօթը) հեռացնել Սկլանիկի երեսփոխան Բահմի և ձաւիտ, Պօլսոյ երեսփոխան Թահիրի Խմբագրապետ Հիւսէյին Ճահիտ պէյերը։

Նոյն պահուն Օսմ. Խորհրդարանը գտնուող Իսմայիլ Քէմալ, Րիֆաթ, Սայիտ, Եուսուֆ, Քէմալ և Մէհմէտ Ասլան (Լազզըյէ) պէյերը, Պետրոս էֆ. Հալաճեան, Լմբրոսլեան էֆ. և այլ 15 երեսփոխաններ, նկատելով որ կացութիւնը հետզհետէ կը կնճռոտի, իրերու այս տխուր կացութեան վերջ տալու դիտումով Խորհրդակցութիւն կատարեցին և հետեւեալ հեռագիրը ուղղեցին իրենց պաշտօնակիցներուն.

ՄԱՀՄԱՆԱԿ ԻՇԽԱՆ ՓԱՇԱ

Հրամանատար Կարսի զորաբանակի և զինվորական նահանգապետ։ Ծնեալ ի Թիֆլիս 1818 թուին։ Ուսեալ է զինվորական դպրոցի մէջ։ Ի 1877 թուին ընդդէմ թուրքերուն կռուած է իբրև գնդապետ։ Ի 1878 թուին ստացած է զօրավարի աստիճան։ Ի 1879 թուին նշանակուած է Կարսի զորաբանակի հրամանատար։ Ի 1880 թուին ստացած է գեներալ-ադիւտանտի կոչում։ Ի 1881 թուին նշանակուած է Կարսի զինուորական նահանգապետ։ Ի 1882 թուին ստացած է գեներալ-ադիւտանտի կոչում։ Ի 1883 թուին նշանակուած է Կարսի զորաբանակի հրամանատար։ Ի 1884 թուին ստացած է գեներալ-ադիւտանտի կոչում։ Ի 1885 թուին նշանակուած է Կարսի զորաբանակի հրամանատար։ Ի 1886 թուին ստացած է գեներալ-ադիւտանտի կոչում։ Ի 1887 թուին նշանակուած է Կարսի զորաբանակի հրամանատար։ Ի

«Մեր նուիրական ղինուոր եղբայրներուն պահանջները քննելու և որոշում մը տալու համար անհրաժեշտ ըլլալով մեծամասնութեան ներկայութիւնը, և մեր ղինուորները մեր բարձրագոյն Խորհուրդին որոշումներուն ամբողջութեամբ հպատակել ուխտած ըլլալով, ազգին գործը տեսնելու համար խոտիւ կը պահանջուի որ մեր բոլոր երեսփոխանները չուտով Խորհրդարան գան։

Ի դիմաց Խորհրդարան գտնուող ներկայ անդամոց

ՍԱՑԻՏ

(Երեսփոխան Սկիւպի)

Որովհետև անկարելի էր բոլոր երեսփոխաններուն այս հրաւիրագիրը չուտով իրենց հասցէներուն հասցնել, իլալէի ձևով տպուելով բաժնուեցաւ։ Այս կերպով երեսփոխանաց թիւը յանգնցաւ 80ի։ Գրեթէ բոլոր Հայ երեսփոխանք ներկայ էին։

Ղինուորները իրենց պահանջումներուն վրայ կ'աւելցնէին նաև Անձնապահ բանակի հրամանատար Մահմուտ Մուխթար փաշային և թաշ Քըչլալի գնդապետ Իսատ պէյին պաշտօնանկութիւնը, ինչպէս նաև Որսորդ Ջօրաց սպաներուն փոխուիլը։

Երեսփոխանները, այս պահանջումները քննելու և որոշում մը տալու համար խորհրդակցութեան սենեակը քաշուեցան, ուր դուռ մարուելուն ընդ առաջանալ նախագահութեամբ Հալէպի երեսփոխան Մուսթաֆա էֆ-ի։ Նախ խնդիր եղաւ թէ 90 հոգիով կարելի՞ էր գումարուիլ, բայց նկատի առնելով կացութեան բացառիկ վիճակը, ինչպէս նաև ըմրոստ զինուորներու զէն ի ձեռին ըրած պահանջումներն, խորհրդակցութեան սկսան։ Նախ որոշուեցաւ հեռաձայնով իմացնել Սպարապետութեան Դրան, որպէս զի Խորհրդարանի առջև գտնուող դօրայ վրայ զօրք չի ղրկուի։ Ապա որոշուեցաւ երեսփոխաններուն կողմէ պատգամաւորութիւն մը յղել կայսեր մօտ, խնդրելու համար որ վարչապետը ու Պատերազմական Նախարարը փոխէ։ Խօսք առնող երեսփոխանները, Իսմայիլ Հաքքը պէյ, Հասան Ֆէհմի, Իսմայիլ Քէմալ, վասիֆ և Սապրի, մեծամասնութեամբ առաջարկեցին անմիջապէս զինուորականաց պահանջումներն ընդունիլ և գործադրել։ Իսկ Հալաճեան Էֆէնտի իւր յանդուգն խօսքերով, որով կ'տաւրեց չարժումը, խորհուրդադրութիւն

Ալի Քափուլի պեծին նաշատակութիւնը

Թագհիմի զօրանոցը եւ մարզարանը

հրաւիրեց իր վրայ, և իր քաջարի ընթացքը գնահատուեցաւ։

Գալով Անձնական բանակի հրամանատարին և մեկ քանի երեսփ.աց նկատմամբ զինուորներուն յայտնած պահանջումին, այդ մասին որոշեցին նախարարական փոփոխութենէն վերջ նկատի առնել զայն։

Խորհրդակցութեանց միջոցին դուրսը հաւաքուած Հօճաներուն կողմէն քանի մը հոգի ժողովին կանչուեցան և իրենցմէ Անվեհեր Բասիմ էֆ. երկար ճառով մը Շէրիաթին ամբողջովին գործադրութիւնը պահանջեց, յայտնելով թէ՝ երեսփոխանական ժողովոյ նախագահն և իր ընկերներն կրօնքի մասին սառն վերաբերում մը ցոյց կուտան, և ասոր իբր ապացոյց յիշեց Աղջկանց Սուլթանիյէ Բարձրագոյն վարժարանին բացման որոշումը։ Ուրիշ հօճաներ ալ պահանջեցին դպրոցներու մէջ կրօնական ուսմանց աւանդումը, կարգ մը իսլամական կեդրոններու մէջ անվայել չէնքերուն վերնալը, իսլամական կրօնքին պատժական մասին անմիջական գործադրումը, և այլն, և այլն։

Կայս. Պալատ ղրկուելիք պատգամաւորութեան անդամ ընտրուեցան Լութֆի պէյ, Մուսթաֆա Ասըմ, Իսմայիլ Քէմալ, Պ. Հալաճեան, Եուսուֆ Քէմալ, Վէհպի, Ասպիւլ գատէր և Հաչիմ էֆ.ները։ Երբ ասոնք դուրս կ'ելնէին Խորհրդարանէն, Լազգըյէի երեսփոխան Մէհմէտ Արսլան պէյ՝ իր կառքովը զինուորական գծէն ներս կը մտնէր՝ Խորհրդարան գալու համար։ Ոստիկան մը բռնեց կառքի ձիերուն գլուխը, և այն պահուն ապստամբ զօրքերը՝ զայն Թանիճի Խմբագրապետ և Պոլսոյ երեսփոխան Հիւսէին Ճահիտ պէյը կարծելով, յարձակեցան կառքին վրայ, և խժդժաբար սպաննեցին Լազգըյէի այդ համակրելի երեսփոխանն կառքին մէջ իսկ, որուն ձիերն ալ, կառապանն ալ սպաննուեցան։

Այնչափ մեծ և անոթի էր զօրայ զրգռութիւնը։ Ցուղումը աննկարագրելի էր այս պահուս։ Գնդակները անձրեւի պէս կը տեղային Խորհրդարանին առջև։ Որսորդ զինուորները երկու ւխթրայեօղ և վեց սնուկ ոպմանիւթ կը բերէին՝ զետեղելու համար Խորհրդարանին առջև, բերաննին դէպ ի Խորհրդարան ուղղուած։ Ասոնք գրաւուած էին՝ որսորդ զինուորներու կողմէ Սէլիմիէյի գօրանոցէն Պոլիս փոխադրուելու պահուն։

Պատգամաւորներն ի տես Մէհէմմէտ Արսլան պէյի այս խժդժսպաննութեան, տիպուեցան Խորհրդարան վերադառնալ և պատմել

իրողութիւնը։ Ասոր վրայ երեսփոխանները Խորհրդարանին հեռագրի սենեակը գային, ուրկէ հեռագրական հաղորդակցութեան մտնելով Պալատին հետ, քանիցս պահանջեցին պաշտօնանկ ընել զայլիճը և միւթերը հանդարտեցնելու համար պատերազմական նոր նախարարը Խորհրդարանին առջև ղրկել։ Պալատէն հեռագիր եկաւ թէ զօրաց պահանջումները ընդունուած են։ Այս լուրը հաղորդուեցաւ խակոյն զօրքերուն՝ որ չի հաւատացին բնաւ, կարծելով թէ զերեզնք խաբելու համար յերիւրուած է երեսփոխանաց կողմէ։ Ասոր վրայ դարձեալ հեռագիր ուղղուեցաւ Պալատ։

Մինչ այս դաշալի և պատմաբեկան առջև անարդարանալի իրողութիւնները տեղի կ'ունենային Խորհրդարանին մէջ, մանրամասն պատմենք նաև թէ ի՛նչ կ'անցնէր կ'գառնար Բ. Դուռը, և այլուր։

Բ. ԴՐԱՆ ՄԷՋ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐ ՆԱԶԸՄ ՓԱՇԱՅԻ ՍՊԱՆՆՈՒՄԸ

Վարչապետ Հիւսէյին Հիլմի փաշա, պինուորական ապըստամբութեան լուրն առածին պէս, փութացած էր Բ. Դուռն ուր կը սպասէր արդէն Պատերազմական նախարար Ալի Րիզա փաշա՝ որ առաւօտուն Սալաթապուռնոյ գուռը երթալէ վերջը՝ Բ. Դուռը եկած կը սպասէր վարչապետին։ Փիչ վերջն եկան նաև միւս նախարարներն և անմիջապէս Նախարարաց Խորհուրդ գումարուեցաւ։ Խորհրդակցութիւնները բաւական երկար տևեցին և կանչուեցաւ նաև Ատիլ պէյ, Խորհրդական Ներքին Գործոց Նախարարութեան, որուն կարծիքն հարցուեցաւ։ Ատիլ պէյ կարծիք յայտնեց թէ Դահլիճը պէտք է ամբողջովին հրաժարի։ վարչապետը փութաց կայս. Պալատ՝ ուր մատոյց Դահլիճին հրաժարականը։ Ապա Պալատէն հեռագիր ղրկեց Բ. Դուռն որ Դատական և Ծովային Նախարարներն ընդծղ երթան. բայց այս երկու Նախարարներ տակաւին հեռագիրը չստացած, ընդծղ մնկներ էին։ Բ. Դուռը միայն Արտաքին գործոց Նախարար Րիֆաթ փաշայ և երեսփոխան Ժողովոյ Նախագահ Ահմէտ Րիզայ պէյ, որ առաւօտուն Մաքրվիւղի թնակարանէն երկաթուղիով իջեր էր Պօլիս, բայց լսելով որ ապստամբ զօրքերը գինքը կը փնտռեն՝ ապաստանած էր Բ. Դուռը։ Հոն կը գտնուէին նաև Էվղաֆի Նախարար Հալիլ Համատա փաշա, Երկրագործական Նախարար Մաւրօգօրտաթօ էֆ., Ելեւմտից Նախարար Րիֆաթ պէյ, Ներքին Գործոց Նախարարութեանց Խորհրդական Ատիլ պէյ և Արտաքին Գործոց Նախարարութեան Լնդհ. Քարտուղար Լէթֆի պէյ, որոնք երկարօրէն խորհրդակցութիւններ

ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԱԾ ՀԱՋԱՐԱՊԵՏ ՄՈՒԽԹԱՐ ՊԷՅ

Հրամանատար յատուկ գունդին որ սպանեցուեցաւ Թաշ Գըշլայի կռուին մէջ

կատարեցին։ Ահմէտ Բիզա պէյ տեսնելով որ զօրքը կը պահանջէ իր անկումը, հետեւեալ հրաժագիրը հրատարակեց.

« կեանքս ցարդ անցուցի՝ աշխատելով հայրենիքի փրկութեանը, բայց քանի որ հանրային կարծիքն ինձի դէմ դարձած է, հայրենիքիս ծառայութիւն մ՚ընել կը կարծեմ՝ հրաժարականս տալով։ »

Ա.ՀՄԷՏ ԲԻԶԱ.

Հրաժարեալ նախագահ Երեսփ. Ժողովոյ

Կէս օրէն ետք հեռագիր եկաւ Բ. Դուռը թէ՝ կայսրն ընդուներ է դահլիճին հաւաքական հրաժարականը և Նախարարներէն կը խնդրուի երթալով՝ ստորագրել Դահլիճին բացատրական հրաժարագիրը։ Սակի պէյ կարգաց այս հեռագիրը, և բոլոր նախարարք մեկնեցան երթալով։ Նոյտաունկեան Գաբրիէլ էֆ. նոյն պահուն կ՚աշխատէր իր պաշտօնատեղին և տեղեկութիւն չունէր այս հեռագրէն, բայց վարչապետին թիկնապահները զեկուցին խնդիրը, և Նորատունկեան էֆ. անմիջապէս երթալով գնաց։ կայսրը ընդունեց բոլոր նախարարաց հաւաքական հրաժարականը։

Վերը գրած էինք թէ՝ Դատական և Ծովային նախարարները մեկնեցան կառքով Բ. Դռնէն մեկնած էին, երթալով իրենց հրաժարականը մատուցանելու համար։ Զինուորները պաշարեցին կառքը եւ բռնի Խորհրդարանի չէնքին առջեւ բերին, ուր Ծովային նախարարը իր վեց հարուածեանը քաշելով՝ զինուորներուն վրայ կրակ ըրաւ։

Զինուորները փոխադարձաբար կրակ ըրին, և Դատական Նախարարն ալ Ահմէտ Բիզա պէյը կարծելով վիրաւորեցին ծանրապէս, ինչպէս վիրաւորեցին նաև Ծովային նախարարը, իր ոտքէն, Նազըմ փաշա՝ Երեսփ. Ժողովի չէնքը փոխադրուելէ յետոյ մեռաւ իր ստացած վէրքին հետեւանօք, և մարմինը յանձնուեցաւ ընտանիքին։

Մարտ 31ի Խաթթը Հիւմայունը

Պալատան Ա. Քարտուղար Ձեվատ պէյ կէս օրէն ետք արքունի կառքով գնաց Երեսփ. Ժողով, ուր հաւաքուած Երեսփոխաններուն առջեւ կարդաց հետեւեալ յայտարարութիւնը.

Ն. Կ. Վեհափառութիւնն ընդունած ըլլալով Դահլիճին հրաժարականը, նոր նախարարութիւնը կազմելու վրայ է։ Նկատելով որ երկրին ու հայրենիքին բարօրութիւնը պէտք է ապահովուի ամէն կարելի միջոցներով, այսօրուան հաւաքոյթին ներկայ գըտնուած վէնուզլոսները, ինչպէս նաև ամէն անոնք որ անոնց միացան, բնաւ երբեք պատասխանատու չպիտի նկատուին ու պատժուին։ Այս առթիւ ընդհանուր ներում չնորհուած է։ Շնորհիւ Աստուծոյ, մեր կայսրութիւնն Իսլամ կայսրութիւն մ՚է։ կայս. Իրատէ մը հրատարակուեցաւ որ այսուհետեւ աւելի ճշդութեամբ գործադրուին Շէրիաթի յաւիտենական օրէնքները։ Մեր Վեհ.կայսրը, Խալիֆան և Գերագոյն Պետն հաւատացելոց, պաշտօն յանձնեց Շէյխ—իւլ—Իսլամին՝ հրաւիրել կայս. վէնուզլոսները, վստահութեամբ, եթէ քաջալերել հանդարտիկ իրենց զօրանոցներն ու հրաւիրել ժողովուրդն իր գործերով պարապիլ, ու հաղորդել թէ կայսերական բարեհաճութեան առարկայ պիտի ըլլան։ կայս. Իրատէ մը կը հրամայէ այս վեկտյը տպագրել ու հրատարակել Երեսփ. Ժողովին մէջ կարդացուելէ յետոյ։

Ձեվատ պէյի ըերած այս Խաթթը Հիւմայունին կարդացուելէն վերջը, զօրքերը ԲՈՏԻՇՈՒՀԸՄ ՉՕՓ ԵՒՇՈՒ գոչելով՝ պահանջեցին որ նորընտիր վարչապետն ու Պատերազմական նախարարն ալ այն տեղ գան։ Երեսփոխաններն ալ մեկնած էին և միայն Իսմայիլ Քէմալ և Րիֆաթ պէյ ու իր զաւակը կը մնային։

Կայսերական պալատան աւագ քարտուղար Ալի Ձեվատ պէյ ժամը 11ին կրկին Խորհրդարան գալով, Շէյխ-իւլ-Իսլամ էֆ.ին և Երեսփոխաններէ ոմանց ներկայութեան, Խորհրդարանին պինգհք բաբրին վրայ եղնելով, հետեւեալ Իրատէն կարդաց զինուորներուն.

ՔԵԱՄԻԼ ՓԱՇԱ

ՆԱԽԿԻՆ ՄԵԾ ԵՊԱՐՔՈՍ

ԲԵՐԹԵՎ ՓԱՇԱ

ՊԵՏ ՍՊԱՑԱԿՈՑՏԻ Գ. ՋՕՐԱԲԱՆԱԿԻՆ

«Հիւսէին Հիլմի փաշային հրաժարականը կայսեր կողմէ անմիջապէս ընդունուեցաւ եւ նոր Դահլիճին կազմութեան ձեռնարկուեցաւ։ Երկրին ու հայրենիքին երջանկութիւնն ու արդարութիւնը ապահովելու համար՝ անհրաժեշտ եղած միջոցները ձեռք պիտի առնուին։ Այսօրուան հաւաքուած զինուորները ու անոնց գործակցող զինուորները իրենց այս արարքին համար բնաւ պատասխանատու չպիտի ըլլան և յանցաւոր չպիտի նկատուին, որոնց համար կայսերական ներում շնորհուած է։ Մեր կայսրութիւնը, փա՛ռք Աստուծոյ, Իսլամական պետութիւն մըն է որ մինչև ցկատարած աշխարհի հաստատ պիտի մնայ և Շէրիաթի տրամադրութիւնները ամէն վերջ ալ ամէն կողմը պիտի գործադրուին ալ աւելի զգուշութեամբ և ուշադրութեամբ, որուն համար խստիւ հրաման տրուած է։ Հետեւաբար զինուորները հանգիստ սրտով իրենց զօրանոցները և քաղաքացիները ալ իրենց բանին գործին ու տունը վերադառնան։ Վեհ. կայսրը իր երջանկաբեր բարեւները կը շնորհէ ամէնուն։ Վեհ. կայսրը մասնաւոր պաշտօն յանձնած է Շէյխ—իւլ—Իսլամ էֆ.ին որ իր կայսերական թանկագին բարեւները իր կայսերական զինուորներուն հաղորդէ։ Ն. կայս. Վեհափառութիւնը Իրատէ ըրած է որ Օսմանեան Ժողովրդարանին մէջ ներկայս կարգադրուելէ ետք՝ մասնաւորապէս տպագրուի և հրատարակուի ամէն կողմ։»

Վեհ. կայսեր ատագ քարտուղար

ԱԼԻ ՃԻՎԱՏ

21 Ըէպիւլ էվէլ 324

Այս. կայս. Իրատէէն քիչ վերջը պաշտօնապէս ծանուցուեցաւ թէ՝ Պատերազմական նախարար կարգուած է Մարէշալ Խահէմ փաշա որ Թուրք և Հելլենական վերջին պատերազմին Ընդհ. հրամանատար էր, իսկ վարչապետ ընտրուած է Թէվֆիգ փաշա։

Իրիկուան ուշ ատեն Իւսկիւտար Սէլիմիէի զօրանոցին զինուորները յատուկ չոգենաւով Պոլիս անցան ու եկան միացան Ժողովրդարանին առջև կեցող զինուորներուն։ Մագըլ գիւղի վաւօթարա-

1293ԻՆ ԱՊՏԻԻՎ ՀԱՄԻԴԻ ԿՈՉՄԻ ԼՈՒԾԱԼ ՕՍՄԱՆԵԱՆ-ԵԲԵՍՓՈՒՆԱԿԱՆ
ԺՈՂՈՎՈՑ ԱՆԴԱՄՈՑ ԻՍԿԱՏԻՊ ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐՆԵՐԸ

նին զինուորներն ալ գիշերուան ժամը 1ին եկան միացան ապըստամբ զինուորներուն։ Առնցմէ զատ՝ գիշերը մինչեւ ուշ ատեն, Մայրաքաղաքիս այլ եւ այլ կողմերէն, ցամաքէն եւ թէ ծովէն զինուոր կը հասնէր, որով հետզհետէ կը ստուարանար ցուցարարներու թիւը։ Ծովային զինուորներն ալ եկած միացած էին ամբողջ զինուորներուն, եւ գուբսը կը մնային միայն հեծելազօրքերու մէկ մասը։

Ցորեկուան ժամը 7 էն սկսեալ Սպարապետութեան դուռը, Բարմաք գաբուէն սկսելով, զինուորական խիտ ու ընդարձակ գօտիի մը տակ առնուած է, ուրկէ ժողովուրդէն ոչ ոքի կը թոյլատրեն ներս անցնիլ։

Կամուրջին երկու կողմն ալ մէթրայեօզ թնդանօթ հաստատած էին, լ պահանջել հարկին գործածուելու համար։ Մէքթէպը Սէնաիի եւ Թօփհանէի վարժարանին աշակերտները, մեծ ու փոքր, իբրեւ զինուորական, ամէնքն ալ զէնք առած՝ գացին միացան Ժողովրդարանի առջեւ գտնուողներուն։ Եւ երբ գիշերը հրացանաձգութիւնն սկսաւ, թնդանօթաձիգներու վարժարանին աշակերտները հաւաքուեցան, պատրաստելու համար թնդանօթները, եւ սպաներէն մէկը հետեւեալ ճառը խօսեցաւ իրենց։

«Պատրաստուեցէ՛ք այսօր մեռնիլ Հայրենիքին համար, որովհետեւ պէտք է պատրաստ ըլլանք մեր արիւնը թափել մինչեւ վերջին կաթիլը, եթէ զինուորներն յարձակին մեր վարժարանին վրայ։ Ասիկա ըմբոստութիւն մ՚է պարզապէս. մենք պէտք է պատժենք ապստամբները ու ասիկայ ձեր պարտքն է»։

Աշակերտները կը շարուին թնդանօթներուն չուրջը եւ մինչեւ առաւօտ կը սպասեն՝ յարձակումը վաննելու համար։

Գիշերը երբ մութը կոխեց, Ժողովրդարանին առջեւ գտնուող զօրքերը՝ զինուորական կարգապահութեամբ իրենցմէ պահակ խումբեր հանեցին Այա Սոֆիայի հրապարակէն մինչեւ Սպարապետութեան դուռը երկարող կողմնակի փողոցներուն վրայ. եւ սկսան ամէն խնամք ու հոգածութիւն ցոյց տալ՝ հանրութեան ջնաս մը չի հասնելու համար։ Ժամը չորսն էր, երբ նորընտիր պատերազմական նախարար Մարէշալ Էհէմ փաշա զինուորական նուագախումբի մը առաջնորդութեամբ, եւ բանակն զինուորներու ուղեկցութեամբ Այա Սոֆիայի հրապարակը եկաւ, ուր հաւաքուած զինուորներն ողջունելով՝ հայրական յորդորներ ուղղեց անոնց։ Զին-

ՄԵՀԵՄԱՏՑ ՁԱՎԻՏ ՊԷՅ

ՍԵՒԱՆԻԿԻ ԵՐԵՄՓՈԽԱՆ

Յեղափոխութեան օրը արտասահման փախած ու վերադարձած

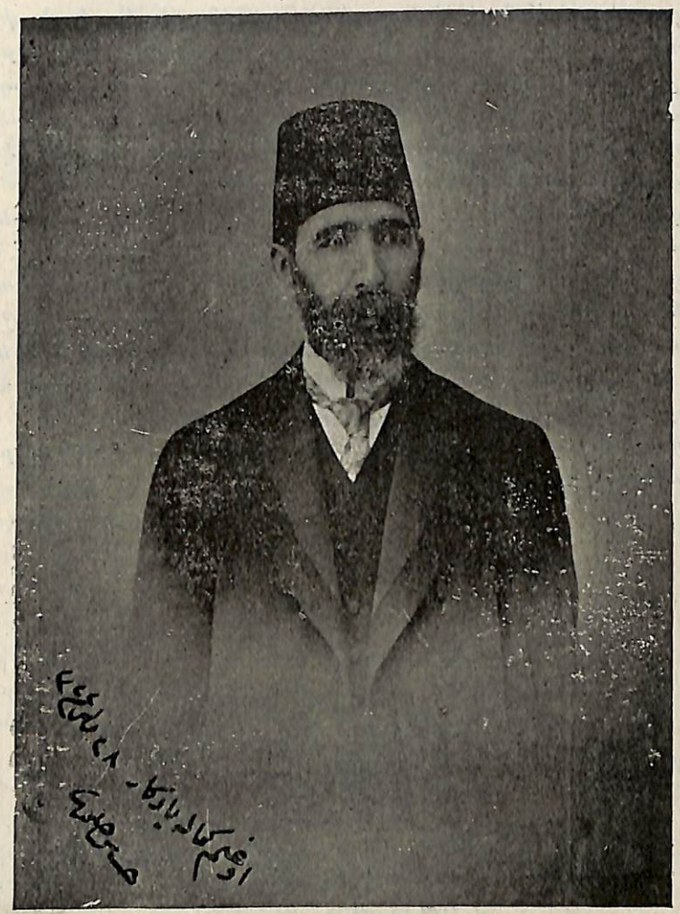

Սպասաւորութեան պատճառաւ հրաժարած եւ ապա դարձեալ իր պաշտօնին անցած

ՄԵԾ ԵՊԱՐՔՈՍ

ՀԻՒՍԷԻՆ ՀԻԼՄԻ ՓԱՇԱ

ուսրնները, որ արդէն էհէյ փաշային կ'սպասէին, չերմապէս ծափահարեցին զայն և կարգաւ շարուեցան, իւրեանց զօրանոցները վերադառնալու կարմ և պատրաստ։ Էհէյ փաշա հեռագրով հաղորդեց Վարչապետ Թէֆիկ փաշային թէ՝ ընդունելով պաշտօնը, եկած է Այա Սոֆիայի հրապարակը և ամբողջ զինուորները իր յորդորմանբուն վրայ ցրուած են իրենց զօրանոցները։

Կայս. Պալատան Աւազ քարտուղար ճէվատ պէյ, որ գիշերուան նոյն պահուն երեսփ. ժողովոյ սրահին մէջ կը գտնուէր, հեռաձայնով այս լուրը հաղորդեց Ներքին գործոց Նախարարութեան, լրագիրներուս մէջ հրատարակուելու համար։ ճէվատ պէյ չորս պատուած 10 թուրք երեսփոխաններէ՝ գիշերուան ժամը մինչև 6 ու կէս Խորհրդարանը կը գտնուէր, և չարունակ հեռաձայնով հաղորդակցութեան մէջ էր թէ Պալատան և թէ Բ. դրան հետ, եւ զինուորներուն ամբողջութեամբ մեկնելէնետքը միայն վերադարձաւ կայս. Պալատ։

ՄԱՐՏ 31Ի ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆ

ԶՈՀԵՐԸ ԵՒ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ առաւօտ՝ քաղ տեղակալ մը՝ Իլիաս էֆ. խոյտպէս զգացուած զինուորներուս ըմբոստ ընթացքէն, կամուրջին վրայ սկսաւ կռուքի մը վրայէն ճառախօսել և յորդորել զինուորներն. բայց երկու զինուորներ իրեն մօտեցան և ըսին. « Սխալ խօսքեր կ'ընէք կոր, մեր նպատակն է Շէրիաթը հաստատել, պահպանելով հանդերձ Սահմանադրութիւնը»։ Իլիաս էֆ. զայրացաւ, ատրճանակ քաշեց ու կրակ ըրաւ զինուորներուն վրայ, որոնցմէ մին վիրաւորուեցաւ։ Զինուորները պատասխանեցին ու տեղակալը կուրծքէն զարնուելով մեռաւ։ Դիակը՝ փոխաթի մը մէջ պըլլուած կը սպասէր կամուրջին գլուխը, կիսաւարտ տաղաւարին մէջ՝ զինուորի մը հսկողութեան տակ։

Շէրիֆ Սաաըք փաշա նոյն գիշերն պաշարուեցաւ զինուորներէ և երեսունի չափ մարդոցմէ, որոնք զինքը ձիէն վար առեր էին։ Փաշան կ'աղաչէր ու կ'ըսէր. «կը պաղատիմ, մի՛ սպաննէք զիս, զաւկի տէր եմ։ » Ատոնցմէ մին ըսեր է. « Դուն Շէրիֆ Սաաըք փաշա՞ն ես, ո՞ր տեղացի ես»։ Փաշան կը պատասխանէ. «Այո՛, ես Շէրիֆ Սաաըք փաշան եմ, Մէքքէէն»։ Ասոր վրայ դէպ ի Ոսմանեան գուռը տարած միջոցնին խժդժաբար կը սպաննեն թէ Շէրիֆ Սաաըք փաշան և թէ իր քարտուղարը էսատ պէյը։

Առողջապահական քննիչ Ատաւլրահման էֆ. վախէն խենդեցաւ, իսկ Բանկալթիի մէջ Ցոյն մը յանկարծամահ եղաւ։

Բ. Զօրարաժնի հեծելազօրաց սպաներէն հարիւրապետ Նայիլ

էֆ. և յանապետ մը՝ Եըլտըզի հրապարակին վրայ ժամացոյցի աշտարակին քով կեցած զինուոր մը վիրաւորեցին։ Շրջակայքը գտնուող բոլոր զօրքերը միանալով երկու սպաներուն վրայ խուժեցին և սպաննեցին զանոնք անգթօրէն։ Մեծ սպայ մը որ քաղաքային հագուստով ժողովուրդին մէջ մտած էր ցոյցի պահուն, սպաննուած է ամբոխին կողմէն։ Կամուրջին վրայ զինուորներ իրարու վրայ զէնք պարպեցին և մէկ քանի զինուորներ մեռան։

Սուլթան Պայազիտի կողմը զինուոր մը կարեց աեղակալի մը քիթն ու ականջը. վիրաւորը դէղարան տարուեցաւ դարմանուելու համար։

Ոստիկանական բանտը գտնուող բանտարկեալները կարծելով թէ անիշխանութիւն կը տիրէ քաղաքին մէջ, ստիպեցին օգուտ քաղելով բանտէն փախչելու համար փորձեցին բանկցնել բանտը։ Անմիջապէս լուր տրուեցաւ որոշ զինուորներուն, որոնցմէ ջոկատ մը անմիջապէս յարձակեցաւ բանտին վրայ։ Ոստիկանները ետ դարձան և հրդեհը մարելով անդորրութիւնը վերահաստատուեց։ Բանտարկեալներէն 3 հոգի վիրաւորուեցան։

Դալաթիոյ Շէհին վաճառատան մանուածքէղէն երիտասարդ պաշտօնեայ մը նշանածը իր հետ վաճառատուն բերած էր՝ գնումներ ընելու համար։ Զինուորները նոյն պահուն կ'անցնէին Գալաթէոյէն. ապջիկը զինուորական անոյքը դնելու հետաքրքրութեամբ պատուհանին վանդակաւորեցաւ վերցուցած և տակէն գլուխը դուրս հանած էր։ Կ'երեւայ թէ վեզիակալը խախուտ էր, որ յանկարծ ինկնալով խեղճ աղջկան վզին վրայ, անմիջապէս մահացուց զայն իր ճնշումին տակ։ Երիտասարդը նշանածին այս ուղերական մահուան հանդէպ բոլորովին խելայեղուած, հանեց գըրպանի վից հարուածեանը ու բերնին մէջ գնդակ մը պարպելով անձնասպան եղաւ սիրելիին մահուան քով։

Զինարանին մէջ սպասող ոստիկան զինուոր մը՝ Պոյազատցի Մահմուտ և պահապան Խալիլ, երբ առաւօտուն չէնքին վրայ յարկէն կը դիտէին զօրքերուն անցքը, արձակուած գնդակ մը հանդիպեցաւ Խալիլին որուն կուրծքէն մղուելով դուրս ելաւ ու սպաննեց ոստիկան զինուորը։

Երեսփ. ժողովոյ նախագահ Ահմէտ Րիզա պէյ, Սելանիկի երեսփոխան՝ Ելեւմտացոյցի Յանձնախումբին տեղեկաբեր ձաւիտ պէյ և Պոլսոյ երեսփոխան՝ «Թանին»ի Խմբագրապետ Հիւսէյին Ճահիտ պէյ

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՓԱՋԱՐԻ ՀԵՐՈՍ ՍԱՓՐԻ ՊԷՁ
ԼԵՐԱՆ ՄԷՋ ԻՒՐ ԱՆՁՆՈՒՐԱՑ ԱՐԲԱՆԵԱԿՆԵՐՈՎ

տեսնելով որ ապստամբ զօրքերը զիրենք կը փնտռեն սպաննելու համար, Անմէտ Րիզա պէյ Բ. Դրան հետեւի կողմէն փախաւ և զբաղեցաւ նաց պահուիլ ծանօթ Թուրք տան մը մէջ. իսկ ձահիտ և Հիւսէյին ձալիտ պէյերը արտասահման փախան։

Բեւրայի մէջ թաղապետական Զ. րդ չրջանակի պաշտօնատան առջև արկածով սպաննուեցաւ Հայ մը, ու երբ մարմինը կը փռատրուէր հիւանդանոց, բուռն խուճապ մը տիրեց և խանութներն ու զոցուեցան։ Նոյն պահուն ոստիկան մը՝ երկու որսորդ զօրաց հետ չրջելով՝ խանութները յանձնարարեց բանալ, ըսելով. «Մի վախնաք, Ազատութիւն կայ»։ Գալաթիոյ մէջ սպաննուեցաւ նաև ծերուկ Հայ մը, ճակատէն զարնուելով։ Ալեքսի զրամատան պաշտօնեաներէն մէկն ևս մեռաւ, գլխէն զարնուելով։

«Շուրայի Իւմմէթ»ի Տնօրէն Տօքթօր Պէհեատին Շաքիր պէյ ևս իր ընկերներուն հետ փախչիլ ստիպուեցաւ՝ եգիպտացի իշխան Ազիզ փաշայի Պէյլէքի առջև խարխափ զբօսանաւով։

Դեսպանական մարմինը յանկարծակիի եկաւ զինուորական այս մեծ չարժումէն և սակայն չատ վերապահ ընթացք մը բռնեց։ Բազմաթիւ հեռագիրներ զրկուեցան Եւրոպա և պահականաւերուն սպաները փութացին դեսպանատուներուն պաշտպանութեան, սակայն ասոր արդէն պէտք չկնայ, որովհետև չարժումը յարուցանող ապստամբ զինուորներն իրենք երեքական հոգի զրկելով դեսպանատուները, բացատրեցին խնդիրը, յայտարարելով թէ երբեք տագնապելու տեղի չի կայ, և թէ իրենք պիտի պաշտպանեն դեսպանատուները։ Թարգմանները փութացին Ա.յա Սոֆիայի հրապարակը քննութիւն կատարելու անցած զարձածին վրայ։

Եւրոպական լրագրաց թղթակիցներն՝ երբ հեռագրատուն դիմեցին հեռագիրներ ուղղելու Եւրոպայի իրենց թերթերուն, չկրցան՝ առանց զրաքննութենէ անցունելու զրկել իրենց հեռագիրները, ուրկէ ճարահատեալ՝ Գերմանական կարեւոր թերթի մը յանդուգն թղթակից մը դնաց Սիրքէճի, վարձեց մասնաւոր վայրաչարժ մը և իր նամակները զրկեց Եւրոպա։

ՄԱՐՏ 31 Ի ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆ

ԱՀՈՒԵԼԻ ԳԻՇԵՐԸ

Երբ Մարեչալ Էահէմ փաչա՝ Իսմայիլ Ֆէմալ և Րիֆաթ պէյերուն ընկերակցութեամբ զօրքերուն պէտք եղած հաւաստիքը տուաւ թէ՝ իրենց պահանջքներն ընդունուած են, զօրքերն առաւօտուն որչափ հանդարտութեամբ որ հաւաքուած էին Այա-Սոֆիայի հրապարակը, նոյնչափ և աւելի հանդարտութեամբ իրենց զօրանոցները քաչուիլ սկսան։ Բոլոր զինուորական նուագախմբերը Ազատութեան քայլերգը կը նուագէին և իրենց զօրանոցները կը-ժամանէին, բարեւի եղանակը հնչեցնելով և «Բատիչահըմ չօք եաչա» գոչելով։ Ժողովուրդն խարուած այս ողբերգախառն կատակերգութենէն, այս զուարթ երաժշտութիւնը լսելով ապահովութիւն կը վերստանար և կը պատրաստուէր հանդարտիկ ննջել, երբ սահմի հրացանաձգութիւն մը սարսափահար ըրաւ ամբողջ Կ. Պոլիսը, մանաւանդ այն պատճառաւ որ գիշեր ըլլալով, անկարելի էր անմիջական տեղեկութիւն ստանալ։ Ամէն մարդ կը կարծէր թէ եղբայրասպան պատերազմը սկսած է, և իւրաքանչիւր հրացանաձգութեան ձայնին հետ զետին կը փուռէին հազարաւոր քաղաքացիներ։

Մաքրի-Գիւղի վառօդարանին ապստամբ զինուորներն որ գի-

ՊԵՏՐՈՍ Է.Ֆ. ՀԱԼԱՃԵԱՆ
ԱՆԴԱՄ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԵՐԵՍՓ· ԺՈՂՈՎՈՑ

ՊԵՏՐՈՍ Է.Ֆ. ՀԱԼԱՃԵԱՆ

Ծնած է Կ. Պոլիս 1871 յուլիս 4 ին: Վկայեալ Բարձի իրաւաբանական համալսարանէն «sofpor» իրաւաբանութեան, Բաղաքական եւ Տնտեսական գիտութեանց կրկնակ վկայականներով: Նախկին Օրենսգէտ-Խորհրդական, Տնօրէն Դրոշնաթուղթի ձիւղին եւ ապագայ Ընդհ. Տնօրէնութեան Հանրային Պարտուց Վարչութեան:

Օսմանեան երեսփոխան ընտրուեցաւ 1908 դեկ. 10ին, 455 ձայով. ընտրողներու թիւն էր 512: Սկզբամ է եղեմտական ձիւղին:

Հայաձեան էմ. Սոնետական եւ Հանրօգուտ շինութեանց Նախարարութեան համար յատկապիտանի եւ բարձր պաշտօնատարներու «fonctions» ն է, իբրեւ նախարար:

Նա էր որ, 1909 մարտ 31 ի զինուորական ապստամբութեան օրը, արի եւ անվեհեր երեսփոխան մը հանդիսացաւ իր դիւցազնական խօսքերովը, զոր արտասանեց պահման խաղութեամբ՝ Խորհրդարանին մէջ, ապստամբ զինուորներու եւ ողեռանդ խուժանին առջեւ:

չերուան մէկին հասած էին Այա Սոֆիայի հրապարակը, իրենց վերջաբաձին սկսան սաստիկ հրացանաձգութեան մը, այնպէս որ կէտիկ-փաչայէն, Գում-Գաբուէն անցած ժամանակնին՝ ամենէն աներկիւղ մարդիկ, երկչոտ կ'իներ ու մանկտիք առ հասարակ ահու դողի մատնուած՝ սարսափած անցորդներուն կը թախանձէին որ ետ դառնան ու կրակին մէջ չերթան։

Եէնի-Գաբուի մէջ կը սիրէր միեւնոյն վիճակը, մանաւանդ որ հոն էր Բիւրա դասակարգն, մինչդեռ Սամաթիա նուաղ սարսափած էր, քանի որ խումբ մը Ազգային Բաջ երիտասարդներ դուռնէ դուռ պտըտելով, կ'ապահովէին և կը սրտապնդէին ժողովուրդը։

Ջինուորները երբ այս ձամբով Մագրի-գիւղ հասան, սկսան գնտակներու տարափ մը տեղացնել օդին մէջ։ Գիւղին ժողովուրդը ան ու դողի մատնուած այս գնտակահարութենէն, մանաւանդ վառօդարանի իրենց գիւղին մէջ գտնուելէն, մաս մը ժողովուրդ ապաստանեցան Լատինաց եկեղեցին։ բարեբաղդաբար անձնուրաց Հայ երիտասարդներ, ընկերակցութեամբ ոստիկաններու և պահապաններու, կ'ապահովցնէին ժողովուրդը թէ վտանգ չկայ և հրացանաձգութիւնները կ'ըլլան միայն ի նշան ուրախութեան։

Սկիւտարի մէջ յուզումը խիստ մեծ էր, մանաւանդ որ հեռաձրաթելերը խզուած ըլլալով, ժողովուրդը չէր կրնար յարաբերուիլ Թեան մէջ գտնուիլ Պոլսոյ հետ։ Ընտանիքներ անխնամ վիճակի մէջ Ս. Խաչ եկեղեցին ապաստանեցան։ Անտեղի կերպով զանգահարութիւն կատարուելուն պատճառաւ, ժողովուրդին յուզումը աւելի սաստկացաւ՝ երբ այս զանգակները սկսան հնչել, այնպէս որ թաղեցիք համոզուեցան թէ՝ ծանր վտանգ մը գոյութիւն ունի։ Բարեբաղդաբար սրտոտ երիտասարդներ, չը՛ջելով փողոցները, վըստահացուցին վրդոված անհեղինները թէ ոչ ոք վտանգ չկայ։ Նոյնպէս եկեղեցի երթալով՝ իրենց տուները առաջնորդեցին թաղեցիները։

Ցաւալին ոչ միայն Հայ ընտանիքներու մէջ տիրեց, այլ և Ցունաց մէջ։ Պալաթի և ուրիշ թաղերու Ցոյներն ալ, ճիշդ Հայոց պէս, զինուորական ցոյցին ժողովուրդին համար անվտանգ ըլլալուն ապահովուելէ ետքը վերադարձած են իրենց տուները։

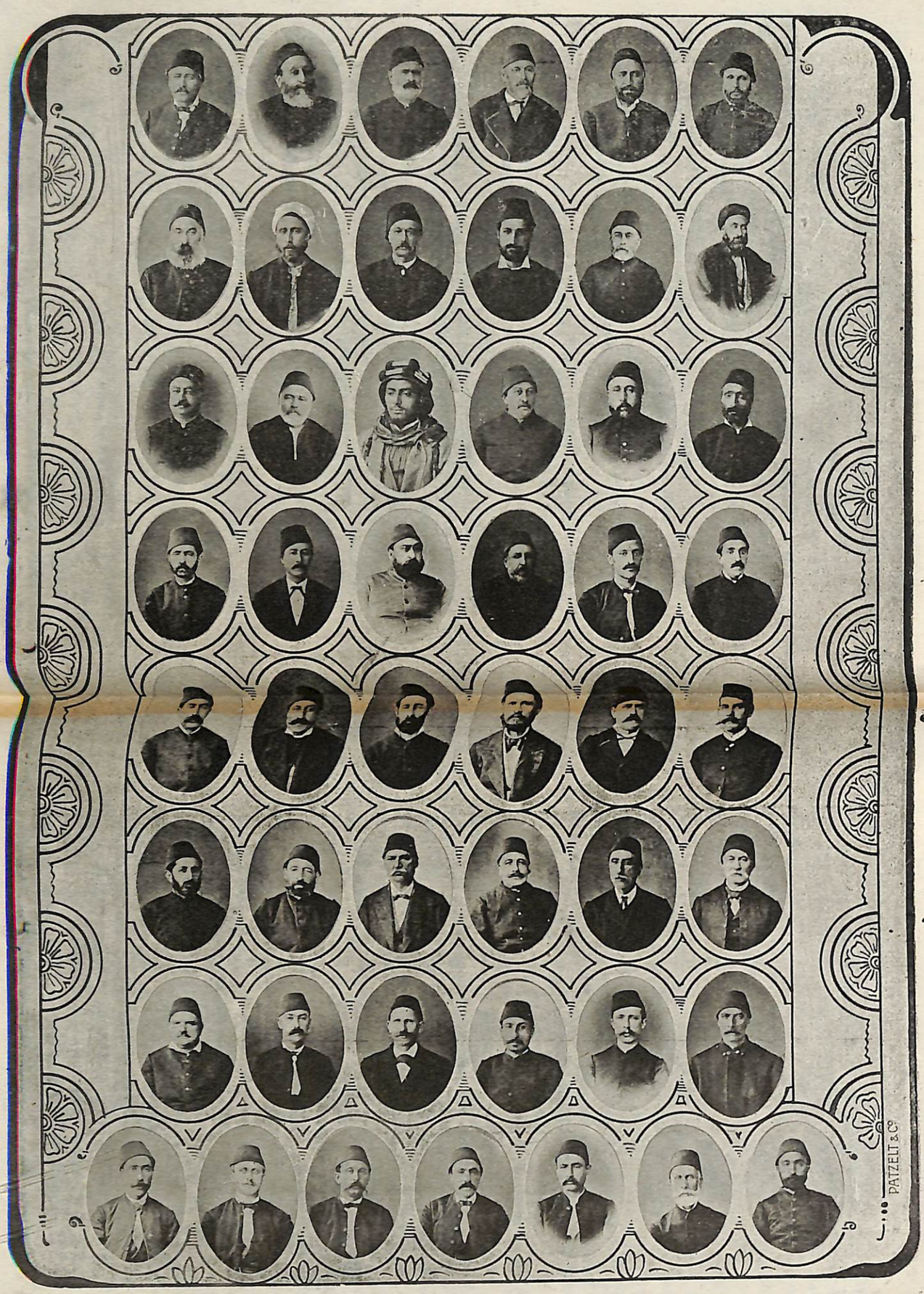

1293 ԻՆ ԱՊՏ ԻՒ ՀԱՄԻՍՏ ԿՈՂՄԷ ԼՈՒԾԵԱԼ ՕՄԱՆԵԱՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ
ԺՈՂՈՎՈՑ ԱՆԴԱՄՈՑ ԻՍԿԱՏԻՊ ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐՆԵՐԸ։

Եւ ինչո՞ւ չի սարսափէին և չի վախնային, երբ Խորհրդարանին մէջ առաւօտուընէ մինչև իրիկուն դէպքերուն տեղեակ և ականատես Հալէպի Երեսփոխան Րիֆաթ պէյ և որդին Սուպհի պէյ Խորհրդարանին առջեւ տեղի ունեցած այս հրացանաձգութեան ձայները լսելով, իրենց վախէն պատուհանէն Խորհրդարանին պարտէզը նետուեցան։ Րիֆաթ պէյի ձախ թեւը խախտեցաւ, և ալ թեւը ճմլուեցաւ, իսկ Սուպհի պէյ ալ յօնքէն ու դէմքէն վիրաւորուեցաւ։ Հետեւաբար ժողովրդեան վախը անտեղի չէր։ Իրաւ է որ պինուորները ժողովրդեան վնաս մը չի հասցնելու կ'աշխատէին, բայց ժողովուրդը իր նախազգացումին ունէր. կը կռահէր որ այս պինուորական յեղափոխութեան և Շէրիաթի պատրուակին տակ Սահմանադրութեան դէմ դաւ մը կը պատրաստուէր և բաւական լուրջ ձեռնարկ մ'էր դէպ 'ի Ռէաքսիօն։ Ապտիւլ Համիտ իր սովրական կեղծաւորութեամբն ու նենգամտութեամբ, իրաւ է որ Գ. Զօրաբանակին պահանջքին գոհացում տուած էր՝ Սահմանադրութիւն տալով, իրաւ է որ կը ջանար ինքզինքն Սահմանադրասէր ցոյց տալ, իրաւ է որ երեսփ. ժողովը կայս. Պալատ հրաւիրեց ճաչի, ճիշդ է որ ինքն անձամբ Ահմէտ Րիզա պէյի գաւաթը ջուր լեցուց, սակայն այս ամենն կեղծաւորութիւնները ընելով հանդերձ, անդիէն իր ահագին հարստութեամբն և իր մասնաւոր գործակալներու միջոցաւ լուրջ մինչեւ կը պատրաստէր իր դաւը Սահմանադրութեան դէմ։ Մինչ Արաբ Իզզէթ նշանաւոր հայկերը կը գործէր Եւրոպայի մէջ, Մայրաքաղաքիս մէջ ալ կը գործէին իր հաւատարիմ արբանեակները ինչպէս նաև Ալի Քէմալ պէյ հռչակաւոր խմբագրապետն մինչ մէկ կողմէն «Իդտամ»ի մէջ իւր ազատաչունչ յօդուածներովն կը խաբէր Թուրք ժողովրդին միամիտ դասակարգը. միւս կողմէն Օսմ. միութեան և յառաջդիմութեան քօմիթէին դէմ իւր յարձակողական գրուածքներովը ժողովրդին աստղութիւնը կը հրահրէր։ Ասոնցմէ զատ իր ժուռնալներովն Ապտ-իւլ-Համիտի կը տեղեկագրէր այն տպաւորութիւնները որոնց տակ կը գտնուէին ժողովրդեան Սօֆթաներու դասակարգը և պինուորները։ Այդ միջոցին Ապտ—իւլ—Համիտ հնարել տուաւ «Իթթիհատը Մուհամմէտիյէ» ընկերակցութիւնը, որուն գլխաւոր հիմնադիրներէն Շէյխ Վահէթի հրատարակել սկսաւ «Վօլքան» անուն թերթը, իբր Օրկան յիշեալ ընկերակցու-

թեան։ Նոյն ընկերակցութեան անդամները և Շէրիաթի պատրաստակին տակ՝ զինուորները կը գրգռէր իթթիհատական սպաներու դէմ։

Իրաց այս վիճակին մէջ, Ապտ-իւլ-Համիտ երբ տեսաւ որ «Սերպեսդի»ի խմբագրապետ Հասան Ֆէհմի պէյի սպաննութեամբն ժողովուրդին ատելութիւնը իր գագաթնակէտին հասած է, ինն երկար ամիսներու անխոնջ ու լուիկ աշխատութեան արդիւնքը վայելելու վայրկեանը հասած համարելով, նպատակայարմար սեպեց մարտ 31ի օրը և նախապատրաստուած ծրագիրը գործադրել տուաւ։

Սօֆթայական և Զինուորական այս մեծ յեղափոխութիւնը, աւա՛ղ, Օսմ. պատմութեան ամենէն տխուր էջերը պիտի գրաւէ։ Ցայտնի է թէ Ապտ-իւլ-Համիտ, որ սոսկալի յուզումներ կ'ունենար անկարելի բաներու համար, վայրկեան մ'իսկ չի կորսնցուց իր պաղարիւնութիւնը, զգաստութիւնը՝ Ռեմխիօճեղեական դէպքին ժամանակ։ Ընդհակառակը երբեք այնքա՛ն ուրախ եղած չէր։

Երեքշաբթի իրիկուն ժամը 11ին, երբ ապստամբ զինուորները ի նշան ցնծութեան հրացան արձակեցին, անոնք որ խնդրոյն տեղեակ չէին, վախցան որ սոսկալի ջարդեր տեղի կ'ունենային։ Պալատան պաշտօնեայք ևս չէին գիտեր թէ ի՞նչ էր այս հրացանաձգութեան պատճառը։ Ա. քարտուղար Թահսին փաշա անմիջապէս վազեց Ապտ-իւլ-Համիտի մօտ ու վախ և յուզում յայտնեց։ Ապտ-իւլ-Համիտ բնաւ չազդուեցաւ և կարևորութիւն չընծայեց։ Եթէ Ապտ-իւլ-Համիտ հետապնդուած նպատակին տեղեակ չըլլար, կարելի բան է՞ր որ այնքան անտարբերութիւն ցոյց տար։ Այն դպրոցական 277 խեղճ սպաները որ ապաննուեցան նոյն զինուորական ապստամբութեան օրն, բնաւ չի յուզեցին Ապտ-իւլ-Համիտի քարէ սիրտը։ Ա. քարտուղարն առաջարկեց Ապտ-իւլ-Համիտի, մէկ քանի իւլէմաներ և միւշիրներ զրկել զօրանոցները, Խաթիբ հիւմայիւնով մը, որով երբ Խալիֆա ըսած Շէրիի արգիլէր սպաննութիւն դադրեցնել։ Վարչապետ Թէվֆիք փաշա, տեսնելով Խաթիբ Հիւմայիւնին պատճէնը, հաւանութիւն յայտներ էր։ Սակայն Ապտ-իւլ-Համիտ պատռեց իրեն ներկայացուած այս թուղթը, և ետ չառաւ ընդհանուր ջարդի մը համար տուած հրամանը։

Ապտ-իւլ-Համիտ կ'ատէր Օսմ. Բօմիթէյին անդամները և

ազատամիտ մարդիկն, որովհետև գիտէր թէ՝ անոնք կատաղի թշնամի են բացարձակ միապետութեան և բռնապետութեան։ Բնականաբար հաճոյքով կը տեսնէր ջարդի հեռանկարը։

ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆ Բ. ՕՐԸ

Գիշերուան երկարատեւ հրացանաձգութենէն դողահար ժողովուրդն առտուն լսեց որ Ա.յա—Սօֆիայի հրապարակը բոլորովին պարպուած չէ, գիշերուան մեկնած զինուորներուն տեղ նոր զինուորներ եկած ըլլալով, միշտ առանց սպայի։ Զաւուչապետութիւնը կը շարունակուէր Պոլսոյ բանակին մեծագոյն մասին մէջ։ միայն Վոսիորի պահապան զօրքը մասնակից չէր ցոյցին։ Շատերը գիշերը չէին քնացեր, չգիտնալով թէ նետուած հրացանները ուրախութեան նշան էին լոկ։ Առտուն պաշտօնաթաչխութեանց պաշտօնական ցուցակը չկար մէջտեղ ուրեմն կատարեալ անիշխանութիւնը կը շարունակուէր՝ Սօֆթաներու ու զինուորներուն ցոյցին հետ միատեղ։ Պոլսոյ կողմի պանքաները, խանութները և գործատեղինները գոց էին, փողոցները բոլորովին դատարկ էին. գիւղերու ու արուարձաններու բնակիչները քաղաք իջած չէին և իրենց պտուտած տեղերը լրագրավաճառներու կը սպասէին՝ կացութեան վրայ ստոյգ տեղեկութիւն մը առնելու համար։ Գալով Քարաքէօյի կողմը, կիսափակ Սակարանին առջև հետաքրքիր բազմութիւնը կը հաւաքուէր, և Քրիստոնէից խանութները Ղալաթիայէն մինչև Թոփհա-

նէ փակ էին մեծ մասամբ Պոլսոյ կողմէն լուր կուգար թէ զինուորները մարդու չեն դպչիր, և ժողովրդին հանդէպ կարգապահ ընթացք մը կը բռնէին։

Մարելալ Էդհեմ փաշա տեսնելով որ զօրքերը չէին ցրուեր Այա-Սոֆիայի հրապարակէն, հոն եկաւ և յորդորեց զինուորները որ ցրուին։ Այդ ատիպման վրայ ապստամբ զինուորները սկսան ցրուիլ դէպի Բերա, կամ դէպ ի Թէրսհանէ կամ Սպարապետութեան դուռը, չարունակելով իրենց հրացանները օդին մէջ պարպել առանց այլ ու ահեակ նայելու, ինչ որ ժողովուրդին սարսափ կը պատճառէր, և իբր արտաքոյ կարգի վիճակի մը արտայայտութիւն, չուկացիներուն մէջ մանաւանդ վստահութեան վերածարծման չէր նպաստեր։ Հրացանաձգութեան այս ցոյցերուն հետեւանօք, ութ հոգի զարնուեցան արկածով՝ ընդ որս մեռաւ նաև Հայ ածխավաճառ մը՝ Քըլըճեան էֆ֊ն, որուն մարմինը փոխադրուեցաւ Բերայի Ս. Երրորդութեան եկեղեցին։

Զօրապետներն խորապէս կը ցաւէին այնքան փամփուշտ յումպէտս վատնուելուն զորս իրենք աւելի օգտակարապէս կրնային գործածել կրակի կամ նշանառութեան փորձերու մէջ։ Բայց յայտնի եղաւ որ զինուորները, իրենց սպաները կալանաւորելէ յետոյ ռազմամթերքի չեմարաններն ձեռք անցուցած էին, և քանիցս լեցուցած էին իրենց փամփշտանոցներն։ Թէրսանէի զինուորները մանաւանդ ամէնէն աւելի համարձակ էին, և բազմամբոխ փողոցներու մէջ անընդհատ հրացան կ'արձակէին։ Բերայի մեծ պողոտային անցնող զօրքերն կ'առաջնորդուէին իրենց Զաւուշներէն կամ Ալայը սպաներէն որոնք զինուորական վարժարանէ չեկած, հասարակ զինուորութենէ յառաջ եկած էին։ Բանկալթիի զինուորական մեծ վարժարանի չրջանաւարտ սպաներէն ոչ ոք կար մէջտեղ։ Զինուորականն այն մեծ հաստատութեան ուսանողներն ու պաշտօնակալները մինչեւ անգամ իրենց վարիչներէն չէին համարձակեր դուրս ելլել։ Բերայէն անցնող զինուորներու խումբերը մանաւանդ Լիւքսէմպուրկի առջեւ ու Թաքսիմ համախումբ կրակ կ'ընէին, որուն հետեւանօք թէեւ հոն մարդու կորուստ չի պատահեցաւ, բայց ընտանիքներ ու տղաքներ չատ վախցան ու տուներու քիւերուն ու պատուհաններուն մեծ վնաս եղաւ մոլորեալ՝ Մարթինի կամ Մաւզերեան հրացաններու գնդակներէն։

Կարժէ աստ արտատպել Շէյխ Վահէթիի՝ իր Վօլքան Թերթին մէջ նոյն օրն իսկ՝ ապստամբ զօրած այս ընթացքի մասին հրատարակած հետեւեալ յօդուածը, որ կրնայ գաղափար մը տալ թէ ի՛նչպէս կ'ուզէին սքողել չարժման դատապարտելի հանգամանքը։

«Մահմէտական Շէրիաթը յարատեւ մնայ։ Կեցցէ՛ Իսլամներուն մեծ խալիֆան և անոր փառաւոր զօրքը։ Ի՞նչ էր առջի օրուան և երէկ գիշերուան զինուորական ահեղ չարժումը։ Աստուա՛ծ իմ, ի՛նչ էր ան։ Պողոտաներուն վրայ երթեւեկող զինուորներուն սպաներն էին տասնապետներն, և հրամատարները՝ չաւուշներն։ Երէկ ալ գրեցինք թէ զօրքը գիշերուան ժամը 6էն ի վեր Խորհրդարանը պաշարած էր։ Կարգ մը յոռետեսներ Շէրիաթի նուիրական անունը չէին կրնար արտասանել, որովհետեւ կ'այրէին։ ասոնք մեր Խալիֆան ալ, մեր զօրքն ալ, մեր կրօնաւորներն ալ, վերջապէս ամենքս ալ յետադէմ (֊°) կը կոչէին։

«Ճաղթական զինուորները, աղնիւ զգացումներով տոգորուած բանակները երբ Շէրիաթ կ'ըսէին այս կրօնասէրները չէին նեղուեր զանոնք դեհմիհօներ, հակասահմանադրական կոչելու։ Ահա մեծ յեղաշրջումը Շէրիաթը։ Սահմանադրութեան ազգային վարչութիւնը պահուելով հանդերձ, բոլոր օսմ. օրէնքները Շէրիաթի համաձայն պահուելով, բոլոր օսմ. օրէնքները Շէրիաթի համաձայն պիտի պատրաստուին։ Այնպիսի կառավարութիւն մը պիտի հաստատուի որ Իսլամութիւնն ու արեւմտեան քաղաքականութիւնը միասին պիտի գործադրէ և այս խառնուրդին արդիւնքը պիտի ամբողջ աշխարհը։

Ո՛վ զինուորներ, ազգին սրտահատոր եղբայրները, յաղթութիւն մը տարինք, որմէ գոհ մնայ Մարգարէն և անոր հոգին վերատին ուրախացաւ։ Աստուծոյ սիրոյն և ողորմութեան արժանացաք։ Մարգարէին պաշտելի հոգիին գոհունակութիւն պատճառեցիք։ Ձեր մայրերուն, հայրերուն, Խալիֆային, Ազգին երախտագիտութեան իրաւունք ունեցաք։ Ախ֊ծնե՛ր, ձեզմէ իւրաքանչիւրին անունը հաւատացելոց պատմութեան էջերը զարդարեց։ Աչխարհս ո՛չ մէկ անկիւնը ձեզ նման բանակ մը գոյութիւն ունի, այո՛, չկայ։ Ասիկա հպարտութեամբ կրնանք ըսել, որովհետեւ նմանօրինակ զինուորական չարժում մը աչխարհի ո՛ր կողմն ալ կատարուէր, հայրենիքը վեր ի վայր պիտի յուզէր և պիտի քանդէր։

«Տեղեկութիւն ստացանք թէ Պայազիտի հրապարակին վրայ երբ ձեր վինուոր եղբայրներուն հետ դէմ յանդիման գալով՝ միութեան և համերաշխութեան փողերը կը հնչեցնէիք, լսողները կ'արտասուէին և արցունք կը թափէին։ Ուրախութեան համար նետուած վամփուշտներուն մէկ քանի հոգի զոհ գացին, բայց նմանօրինակ հեզաչրջումի մը առեն բարեբախտ ենք որ միայն քանի մը մարտիրոսներ տուինք։ Բնական է որ կրօնական յեղաչրջումին զոհ գացողները մարտիրոս պիտի համարուին։

«Ձեր չարժումին նման ձեր վախաքներն ալ օրինական են, քանի որ կ'պահանջէք, 1. Անվստահութեան հետեւանօք կարգ մը սպաներու փոխոխութիւնը, 2. Երեսփ. Ժողովոյ կողմէ Շէրիաթին նկատառումն ու կիրակումը, 3. Տեղի ունեցած այս չարժումին պատճառաւ զօրքերն անպատիժ մնան։ Ահա թո՛ղ տեսնեն թէ յետադէմ կարծուած կարիճները ի՛նչ բարձր ոգի ունեցող առիւծներ ու քաջեր են։ Տեսնեն թէ ի՞նչպէս միացան 6000 վինուորներ և 6000 կրօնաւորներ։ Զօրաց զէնքերուն բամբիւռներն և կրօնաւորներու աղօթից մրմունջները մեծ տպաւորութիւն և ահաւոր ազդեցութիւն մը յառաջ կը բերէին։ Բայց այս սարսափի մէջ միակ կէտ մը կը տեսնուէր և այդ կէտը նպատակին ու չարչումին օրինական հանդամանքն էր։ Միով բանիւ յեղաչրջում մը, որ օրինական յեղաչրջում մ'էր։»

ՎԱՀԵԹ

(Վօլման)

ՄԻՐԱԼԱՅ ՐԻՍԹԷՄ ՊԷՅ

Որ մարտանաւերը Ազատութեան բանակին եւ Օամ. Երեսփ. Ժողովին տրամադրութեան ներքեւ դրաւ զինուորական ապստամբութենիէն յետոյ։

ՆՈՐ ԴԱՀԼԻՃԸ

Այս յուզումնալից վիճակին մէջ, վերջապէս հրատարակուեցաւ Ապտիւլ-Համիտի սորագրութիւնը կրող խաթթը հիւմայունը, որով Թէվֆիգ փաշա վարչապետ կ՚ըլլար, Շէյխ-իւլ-Իսլամը կը պահուէր պաշտօնին մէջ և միւս նախարարները ընտրելու կ՚արտօնուէր վարչապետը, և կը պատուիրուէր որ «աստիճան մըն ալ հոգ տարուի Շէրիաթի նուիրական տրամադրութիւններուն»։ Այս հրամանը կը բաւէր ինքնին ապացուցանելու թէ՝ ինչ տեսակ ծրագիր մը կար կազմակերպուած չարժումին մէջ։ Միւս կողմէ Թէվֆիգ փաշա կը կազմէր նոր դահլիճը, հետեւեալ կերպով։

ԹԷՎՖԻԳ ՓԱՇԱ՝ Վարչապետ։

ԶԻԾԱՒՏՏԻՆ ԷՖ։ Շէյխ-իւլ-Իսլամ։

ՐԻՖԱԹ ՓԱՇԱ՝ Արտաքին գործոց նախարար։

ԷՏՀԷՄ ՓԱՇԱ՝ Պատերազմական։

ԷՄԻՆ ՓԱՇԱ՝ Ծովային։

ՀԱՄԱՆ ՖԷՀՄԻ ՓԱՇԱ՝ Դատական։

ԶԻՀՆԻ ՓԱՇԱ՝ Պետական Խորհրդարդի նախագահ։

ՀԱՄԱՏԱ ՓԱՇԱ՝ Էվգաֆի նախարար։

ԱՊՏԻՒՐՐԱՀՄԱՆ ՊԷՅ՝ Կրթական նախարար։

ԳԱԲՐԻԷԼ ԷՖ։ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ՝ Առեւտրական և Հանրօգուտ Շինութիւններու նախարար։

ՄԱՎՐՕԳՕՐԴԱԹՕ ԷՖ։ Երկրագործական, Հանքերու ու Անտառներու նախարար։

ՆՈՒՐԻ ՊԷՅ՝ Ելեւմուտքի նախարար։

ԱՏԻԼ ՊԷՅ՝ Ներքին գործերու փոխ-նախարար։

Քաղաքական չրջանակներու մէջ նպաստաւոր ազդեցութիւն գործեց նոր դահլիճը։ Դեսպանները վստահ էին որ՝ Թէվֆիգ փաշա պիտի կրնայ հանդարտութիւնը հաստատել։ Գալով Իտէմ փաշայի, ղէպքերը ցոյց տուին որ՝ մեծ ազդեցութիւն ունի ան զինուորներուն վրայ, որոնք զինքը կը յարգէին իբր յաղթական զօրական։ — Ծովային նախարար Էմին փաշա Գ. կարգի ծովակալ էր և անդամ էր Նաւային Խորհուրդին։ — Զինուի փաշա՝ Ցէրիտ փաշայի դահլիճին մէջ առեւտրական և հանրօգուտ Շինութիւններու նախարար էր, և տակաւին վերջերս կը վարէր Հիճազի երկաթուղիին վերատեսչութիւնը։ — Նուրի պէյ Հանգստնան Սնուցկի անօրէնն էր, իսկ անկէ առաջ քօմիսէր Ռէժիի և Սակարանի։ Նախարարները խմբովին պալատ գացին Սահմանադրութեան վրայ երդում ընելու։ Յետոյ վարչապետը չրջարերական հեռագիրներ ուղղելով բոլոր գաւառային իչխանութիւններուն՝ յանոյց իր վարչակազմը և ազդարարեց կատարելապէս գործադրել Շէրիի և Սահմանադրութեան օրէնքները, ինչպէս նաև հրահանգներ տուաւ որ հոգ տարուի բոլոր ազգութիւններու միջեւ համերաչխութեան և եղբայրական զգացումներու պահպանման, և հանդարտութեան ու գործերու բարւոք վարչութեան։

Այս դահլիճին մասին ընդհանուր տպաւորութիւնը այն եղաւ որ առջին կերպով կարող ու զօրաւոր դահլիճ մըն է։ Միւս կողմէ ցաւ յայտնուեցաւ որ Բ. բանակի նախորդ զօրակոչ Նազըմ փաշա չուզեց նոր վարչութեան մէջ պաշտօն առնել։ Այս կարգադրութենէն չատ չանցած, լուր տարածուեցաւ թէ՝ նոր դահլիճը յայտարարութեամբ մը պատուիրած է զինուորներուն խնդիրը վերջացած և իրենց պահանջումները գոհացած նկատել, և զգրեցնել հրացանաձգութիւնը։ Այս հրամանը իր ազդեցութիւնը ունեցաւ, որովհետեւ ժամը 12 էն ետքը հրացանաձգութիւնը դադրեցաւ Պոլսոյ ամէն կողմը, և գիչերը համեմատաբար խաղաղ անցաւ։

Մինչ այս խռովալից չրջանը կը բոլորէր քաղաքը, խուժանային հոսանքն ալ, ընկերացած ըմբոստ զինուորականութեան, անդին դլուխ կը հանէր նչանաւոր աւերածութիւն մը։

ՃԻՎԱՏ ՊԷՅ

Զինուորական ապստամբութեան միջոցին
Կայս. Պալատի Ա. քարտուղար

ԱՀՄԷՏ ՐԻԶԱ ՊԷՅ

Օսմանեան Երեսփ. Ժողովոյ Նախագահ
որ զինուորական ապստամբութեան օրդ հրաժարեցաւ։

ԿԱՏԱՂԻ ՅԱՐՁԱԿՈՒՄ

„ՆՈՒՐԱՅԻ ԻՄՄԱԼԻԹ“ ԵՒ „ԹԱՆԻՆ“ ԹԵՐԹԵՐՈՒՆ ԴԷՄ

Մարտ 31 ի այս հոչակաւոր դէպքին երկրորդ օրը, բոլոր խըռովութիւններու և խառնակութիւններու ընթացքին, տեղի ունեցաւ անսովոր և բարբարոս վարմունք մը, որ մասնաւոր էջ մը ըլլալ սահմանուած է պիտուորական այս ծանօթ ապստամբութեան պատմութեան մէջ։ Անիկա իր անսովորութեանը չափ վայրենական ալ էր և իր այդ բնոյթով թէ մեծ զարմացում և թէ անպին ցընցում պատճառեց մայրաքաղաքի ժողովուրդին, որովհետև, լսուած չէր որ մոլեգնած խուժան մը իր կիրքը և ատելութիւնը կրնայ այդչափ առաջ տանիլ, թէև այդ պատահարին հետ տեղի ունեցած Ադանայի վայրենական դէպքը ամէնը մոռցուց և նսեմացուց։

Շուրայի Իմմամիթ և Թանին Թերթերու տպարաններուն աւերումը և թալանումն էր ատ, Շէրիաթի պահանջումով և Իթթիհատի կործանումով մոլեգնած խուժանին կոչմէ։ Ցայտնի է թէ այդ երկու թերթերն ալ՝ կը պատկանէին Իթթիհատ կուսակցութեան։ Թէ ինչպէս տեղի ունեցաւ այդ արարքը։

Մայրաքաղաքին ամէն կողմէն հաւաքուած դատարկապորտներու ստուար խուժան մը, կատաղութեամբ ու կիրքով լեցուած, կուգար կը խոնուէր Պարտիզ գէպ պահանջատուներէն երկու փողոց վերը գտնուղ Շէրիֆ փողոցը, որ Սահմանադրութենէն ետքը մեծ այժմէութիւն ստացած էր, իր կեդրոնական «Իթթիհատ վէ Թերաքգը» Օսմ. Քոմիթէին։ 17 Թիւ չէնքը՝ որ Քոմիթէին կեդրոնատեղին էր, կը պատկանէր նախկին կրթական նախարար Մխենիճ

ԿԱՅՍԵՐԱԶՈՒՆ ԻՇԽԱՆ

ԵՈՒՍՈՒՖ ԻԶԷՏՏԻՆ ԷՖ.

Ա. ԳԱՀԱԺԱՌԱՆԳ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԳԱՀԻՆ

ԵՒ ԵՐԷՑ ՈՐԴԻ

ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ–ԻԼ–ԱԶԻԶԻ

վաչայի։ Քօմիթէն երկու մասի բաժնած էր այդ ընդարձակ ապա-
րանքը։ Մէկուն մէջ դիւանները հաստատած, նիստ կը գումարէր,
այցելու կ'ընդունէր, թղթակցութիւններ, զինանական գործողու-
թիւններ կը կատարէր, իսկ պարտէզին և անոնի կողմէ յատ-
կացուցած էր իր օդիանին՝ Շուրայի Իւմմէթի, իբր համբագրատուն։
Քօմիթէն Շուրայի Իւմմէթի ժողովրդին կողմէ գտած ընդունելու-
թենէն քաջալերուած, Եւրոպայէն յատկապէս բերել տուած էր
տպագրական օթաթիփ մեքենայ մը, որ 2000 օսկի կ'արժէր և ժա-
մը 10,000 թերթ կը տպագրէր։ Այս համեմատութեամբ կազմա-
կերպած էր նաև խիստ ճոխ ու ւնճաձախս տպարան մը, զանա-
զան լեզուէ տառերու, մեքենաներու և տեսակ տեսակ թուղթե-
րու ստուար մթերքով մը։ Համբագիրներուն բացակայութենան պատ-
ճառով Շուրայի Իւմմէթ այդ օրը չէր հրատարակուած։ Ժողովուր-
դին զայրոյթը ա՛յնչափ սաստիկ էր Օամ. Քօմիթէին դէմ որ՝ անոր
վերաբերող ամէն բան՝ ալ գրգռում կը պատճառէր իրեն և չէր
ուզեր Քօմիթէին դոյութիւնը յիշեցնող բան մը կանգուն տեսնել։
Զինուորներուն և ամբոխին գրգռութենան գլխաւոր պատճառը սա
էր որ՝ Քօմիթէն իրը թէ խաբած էր ղրկինք և զինուորները գոր-
ծիք դարձնելով իր ձեռքը, անոնց ապահովել ջանացած էր իր ան-
դամներուն, համախոհներուն և խնկարկուներուն չափ։ Սա ալ
կար ւնանաւանդ որ՝ իրենց խնդրով Քօմիթէն պաղ վերաբերում մը
ցոյց տալ սկսած էր կրօնական պարտականութիւններու նկատ-
մամբ, ինչ որ բոլորովին հակառակ և անմարսելի էր Իսլամ ժողո-
վուրդին նուիրական ղգացումներուն։ Աստիճան մը, Քօմիթէն՝
այդ մարդոց դատաստանով հակառակ իր կոչումին՝ ամբողջութեամբ
իր ձեռքին մէջ կեդրոնացնել կը ջանար պետական գործերը, միշտ
շահու վրայ հիմնելով իր գործառնութիւնները և իր արբանեակնե-
րուն միայն յատկացնելով իւղոտ պատուիրը և հասութաբեր
պաշտօնները։ Այսպէս հաւատացուցած էին ամէն կողմ, Քօմի-
թէին դէմ դարձնելու համար ամէնուն կիրքը, մինչեւ անգամ հա-
մոզել ջանալով որոշ վաչտերը, որոնք ա՛յնչափ հաւատարիմ
գտնուած էին Քօմիթէին։

ՐԻՖԱԹ ԲԱՇԱ

Կ. Պոլսոյ Երեսփոխան

եւ Արտաքին Գործոց Նախարար

ԱԼԻ ՔԷՄԱԼ ՊԷՅ

Խմբագրապետ Իգտամի որուն առ Համիտ տուած ժողովարներուն հրատարակութեան

Այդպէսով, ժողովրդային առևտուրը թափեցաւ Շուրայի իւմմէթի համբակրութեան և բօմիթէին կեդրոնատեղիին վրայ, ուր ոչ ոք կը գտնուէր, որովհետեւ Միութեան և Յառաջդիմութեան անդամները ձգած վախած էին իրենց հաւաքատեղիէն, նախազուշակելով դէպքերու արդիւնքը։ Եւ այն տեսարանը, որ պարզուեցաւ խուժանի յարձակումի պահուն, այնչափ եզական ու անսովոր էր որ՝ հետեւէն դիտողները իրենց աչքին չէին հաւատար։ Հակայ չէնքին երկաթէ դուռները խորտակուած էին ակնթարթի մը մէջ։ Վրէժխնդիր խուժանը տարածուելով անոր ամէն կողմը, սկսած էր բօմիթէին թուղթերը, կարասիները, տպագրական դիրերը, կազմածները. նոյն իսկ մեքենային այն մասերը՝ զորս կարելի էր անջատել հակայ զանգուածէն, խորտակել, ջարդ ու փշուր ընել, կողոպտել և փոխադրել հոս հոն։ Աւարառուները իրենց ձեռք անցուցած գոյքերը ապահով տեղեր տանելէ ետքը, նորէն կը դառնային Շէրէֆ փողոց, չարունակելու հա ար իրենց սկսած գործը։ Ժամ մը վերջը ամէն բան մաքրուած էր և օրերով կազմակերպուած գոյքերէն փոխադրելի ոչ մէկ բան մնացած էր ամբողջ չէնքին մէջ։ Աւարի տրուած իրերուն մէջ կային նաև բազմաթիւ գիրքեր, Շուրայի Իւմմէթի հին թիւեր և անոնց քանակութեամբ տպագրական թուղթ։ Խուժանը այսչափով չէր գոհացած սակայն։ Կողոպտելիք բան չէր մնացած, բայց աւելի պատճառ մը չէր թալանը և աւերումը չարունակելու։ Աւարառուները այս անգամ սկսան քակել չէնքին դուռները, տախտակամածները, մոմլաթերը, դրաչարատան ծանկոյին վինկօները, և։ Մէջոց մը խուժանին ձեռքը անցաւ բօմիթէին պրամարկը, որ վայրկեանի մը մէջ խորտակուեցաւ և պարունակութիւնը յափշտակուեցաւ անմիջապէս։ Պարապ պրամարկը փոխադրուեցաւ Ոստիկանութեան Դուռը։ Գործը ա՛յնչափ կատաղութեան հասած էր որ՝ մեքենային մեծ կաթսան, զոր դժուար է տեղէն խախտել, փշելով գլորելով ամբոխը տարած էր դառիվարի մը գագաթը և անկէ վար կը թաւալէր, վրիժառութեան հետ զուարճանալու համար այս անգամ։

Աւելի ալ չէր բաւած սակայն։ Շէրէֆ փողոցի այս աւարառութենէն ետքը, կատաղի խուժանը դիմաց դէպի Միւլքիէ վարժարանին փողոցը, ուր կը գտնուէր Իթթիհատ նախկին «օռկան»

Թանինի խմբագրատունը և Շուրայի Իւմմէթի վիճակին ենթարկեց զայն, մեւնոյն աւարառութիւնները ընելով, յափշտակելով ամէն բան, խորտակելով ձեռքը անցած ամէն ինչ, մինչեւ անգամ քայքայելով չէնքին մնծագոյն մասը։

Այս չհատակութենէն ալ դեռ չյագեցած՝ խուժանէն և ղօրքերէն հաս մը դիմեց Ոստիկանական պաշտօնատունի չուրջը գըտնուած Իսլամ Տիկիններու փլիւզը։ Հոնկէ ղէնք մը պարպուելով, ղօրքը սկսաւ կրակ ընել և «քացաթուրա»ները մերկացուցած յարձակեցաւ չէնքին վրայ, խորտակեց չէնքին դուռը, կողոպտեց երաժշտական բոլոր գործիքները, ջութակ, դաշնակ, ևայլն, բոլոր կահ կարասիները քանդեց աւրեց, միայն աւերակներու կոյտ մը ձգելով։

Կարելի չէ չդիտել և չզարմանալ թէ՝ այս բոլոր վայրագութիւններուն միջոցին՝ Ոստիկանութիւնը ո՛չ մէկ միջամտութիւն ըրաւ, և զգացնող մը չեղաւ թէ՝ այդ արարքները ապօրէն և վայրենաբարոյ էին, թէ զանոնք գործադրողներուն պահանջած Շէրիաթին հակառակ էին։ Արդէն ղօրքերը իրենց սպաները կապել և ղօրանոցներուն մէջ ձգելէ ետքը, այնչափ ինքնիշխան դարձած էին որ՝ ինքզինքնին կը կառավարէին առանց սպայի և հրամանատարի և որևէ միջամտութենէ չէին վախնար։ Իրենք կը տնօրինէին, իրենք կը գործադրէին։ Կրնայ ըսուիլ մինչեւ անգամ թէ՝ կառավարական իշխանութիւն և ոստիկանութիւն իսկ չեղոքացուցած էին, այնպէս որ անոնց կողմէ ազգարարութիւն մը՝ կրնար վտանգի և միջադէպներու տեղի տալ։ Ասով է որ կը մեկնուի Ոստիկանութեան բացարձակ ձեռնպահութիւնը՝ ղօրքերուն ամէնէն յախուռն ու յանդուգն արարքներուն մէջ իսկ, որոնք ո՛չ օրէնքի, ոչ ալ դինուորական կարգապահութեան առջեւ կրնային արդարանալ։

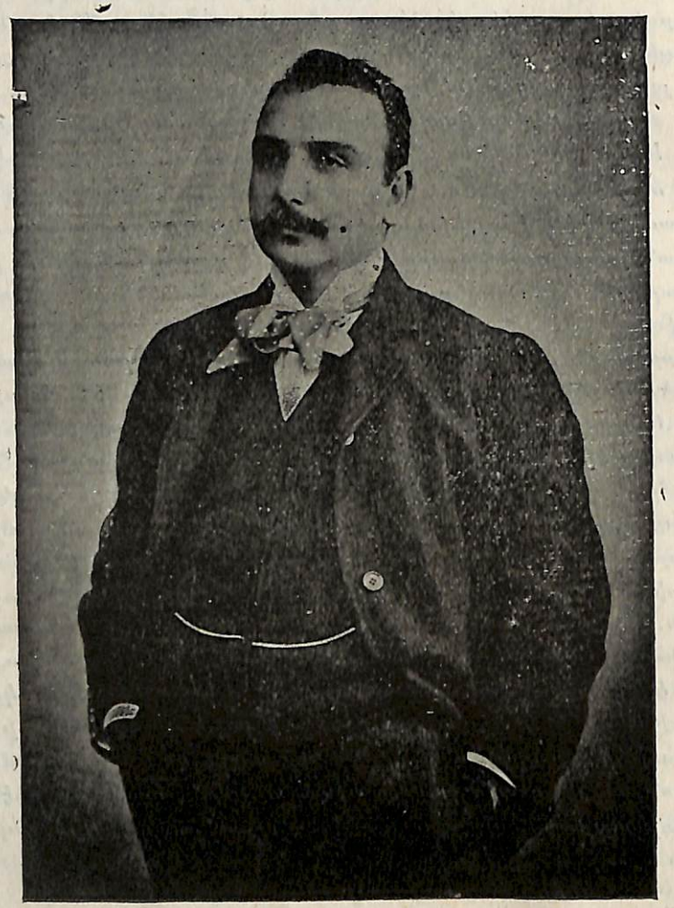

ԳՐԻԳՈՐ ԷՖ. ԶՕՀՐԱՊ

Կ. ՊՕԼՍՈՅ ՕՍՄ. ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ

1873Ի ՕՍՄ. ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՆԵՐՈՒՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

Ընթերցողներու փափաքին գոհացում տալու համար, ջանացինք հաւաքել նախորդ պրակին մէջի պատկերներուն ներկայացուցած 1873ի Օսմ. երեսփոխաններու անուններըը, որոնց ցուցակը ահաւասիկ, պատկերին ձախ կողմէն կարդալով։

1. Երեսփ. Ժողովոյ Ա. Նախագահ Ահմէտ Վէֆիք փաշա.
2. Երեսփ. Ժողովոյ Բ. Նախագահ Ցովհաննէս էֆ.
3. Այտընն՝ Ահմէտ էֆ.
4. Ադր. Պոլսոյ՝ Շէրիֆ պէյ
5. Կ. Պոլսոյ՝ Հաճի Ահմէտ էֆ.
6. Երուսաղէմի՝ Եուսուֆ Զիեա էֆ.
7. Տիգրանակերտ՝ Մէսուտ էֆ։
8. Սիլիսթրէ՝ Ալի փաշա.
9. Խարրնէ՝ Րիֆաթ էֆ.
10. Կ. Պոլսոյ՝ Հագգը Մուսթաֆա պէյ.
11. Սելանիկ՝ Տրամացի Թահիր Էմմէր փաշա.
12. Իզմիր՝ Հաճի Մէհմէտ էֆ.
13. Խարբերթ՝ Հաճի Հաֆըզ Մահմուտ էֆ.
14. Ախր. Տրիպոլի. Սուլէյման Գաբլան էֆ.
15. Խարրնէ՝ Հասան պէյ,
16. Սուրիա՝ Խալիտ էֆ.
17. Պօսնա՝ Ալի էֆ,
18. Եանեա՝ Ալի Նազի էֆ.
19. Սուրիա՝ Նագասմին էֆ.
20. Պրուսա՝ Բավլաքի էֆ.
21. Էնկարէ՝ Ապտի էֆ.
22. Կ. Պօլիս՝ Սեպուհ Մաքսուտեան էֆ.
23. Եանեա՝ Մուսթաֆա պէյ.
24. Պաղտատ՝ Ապտուլրազաք պէյ.
25. Էնքարէ՝. Սիւլէյման Րէֆիք էֆ.

26· Հալէպ՝ Սատի էֆ·
27· Իզմիր՝ Րաղըպ պէյ·
28· Մէտինէ՝ Սէյտ Ահմէտ էֆ·
29· Պօսնա՝ Մէհմէտ պէյ·
30· Հալէպ՝ Նաֆի էֆ·
31· Պօսնա՝ Ֆէհմի էֆ·
32· Էսիրնէ՝ Իւսբէն Եազըճեան էֆ·
33· Եանեա՝ Զանաքաքի էֆ·
34· Սօֆիա՝ Բէթֆօ էֆ·
35· Պրուսա՝ Սահակ Եավրումեան էֆ·
36· Թունա՝ Սթէֆանաքի էֆ·
37· Մանասթր՝ Հաճի Սիւլէյման էֆ·
38· Շքօտրա՝ Եուսուֆ էֆ·
39· Հալէպ՝ Հիւսէյին էֆ·
40· Բրէվէզա՝ Վէյսէլ պէյ·
41· Փօսովա՝ Սազիվար պէյ·
42· Փօնեա՝ Հիւսէյին Զէլէպի էֆ·
43· Կ· Պօլիս՝ Վասիլաքի պէյ·
44· Շամ Թարապ՝· Նօֆէլ պէյ·
45· Էսիրնէ՝ Հիւսէյին էֆ·
46· Եանեա՝ Զէֆքը պէյ·
47· Թունա՝ Շաքիր էֆ·
48· Կիպրոս՝ Մ էհմէտ պէյ·
49· Ափր· Տրիպ՝· Մուֆթաֆա էֆ·
50· Էսիրնէ՝ Եորկաքի էֆ·
51· Էսիրնէ՝ Հաճի Բանայօթաքի էֆ·
52· Մանասթր՝ Սվրամ էֆ·
53· Սօֆիա՝ Ֆէյզի էֆ·
54· Սելանիկ՝ Սթէֆանակի էֆ·
55· Թունա՝· Նուրի էֆ·
56· Սրչիպ՝· Զաֆիրաքի էֆ·
57· Սելանիկ՝ Իսմայիլ էֆ·
58· Պէրաթ՝ Հիւսէյին էֆ·

ԳՐԻԳՈՐ ԷՖ. ՋՕՀՐԱՊ

Գրիգոր էֆ. Զօհրապ ծնած է 1862 ին Պէշիք-Թաշ: Նախնական կրթութիւնն ստացած է նոյն թաղին Մաֆրուհեան՝ յետոյ Օրթագիւղի Հոռոմէականներու վարժատարանը՝ քարեյիշատակ Տօքթ. Շիշմանեանի տնօրէնութեան ատեն: Տասնը հինգ տարեկանին մտած է Կաղաթա-Սէրայի Օսմ. Լիսէն: Հոն իր դասընկերներու մէջ առաջին հանդիսանալով՝ հազիւ 19 տարեկան՝ շրջանաւարտ եղած է: Թէեւ անմիջապէս Շֆոտրայի եւ Կարինի Բ. երկրաչափութեան պաշտօնին կոչուած է, բայց չընդունելով՝ իրաւաբանական ուսումներու նուիրուած է: Դասներու տարեկանին, առաջին կարգի փաստաբանական վկայական ստանալով ասպարէզ նետուած է: Վերջին քառորդ դարու ընթացքին՝ անընդոյ խաղաղական եւ զանազան կարեւոր պաշտօններ գտնուած է: Թուրքերէն եւ Ֆրանսերէն լեզուով հրատարակած է իրաւագիտական մէկ քանի նշանաւոր գործեր:

Հայ գրականութեան հետեւած է 17 տարեկան հասակէն: Նոյն թուականներուն՝ ծանօթ գրագէտ եւ ազգային գործիչ Միհրան Զերազի հետ թերթերու մէջ բանակռիւ մղ ունեցած է, անոր հրատարակած «Ի՞նչ

շահեցաւ Պերլինի Վենաժաղովին» անուն տետրակին առթիւ: Իր առաջին վէպը եղած է «Անհետացած Սեռունդ մը» Ճետոյ աշխատակցած է Ա. Արփիարի «Մասիսին» ուր հրատարակած է նորավէպեր: Աշխատակցած է գրական ընկերներու՝ ինչպէս Փաշաեան, Զօպանեան, Կանաարական, Կիւրճեանի հետ՝ «Հայրենիքին», զոր Շահնազար այնման յաջողութեամբ կը հրատարակէր: Ճետոյ Հրանս Ասատուրի հետ հրատարակած է «Մասիսը», իբր գրական հանդէս: Միջոց մը երեւցած է «Մասիսի» եւ «Արեւելքի» մէջ:

Վերջերս նախկին կառավարութիւնը արգիլած ըլլալով իրեն դասերու մասնակցիլ, որոշած էր եգիպտոս հաստատուիլ: Այդ նպատակով նախ Բարիզ գնաց: Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակման առեթիւր յանկարծ միջապէս փոթաց Պոլիս, ուր այս անգամ քողոր Օսմ. Դատարաններէն քաց գտաւ իր առջեւ: Օսմ. Հաւասարութիւնը պատուեց գիմիր Պաժ. Իրաւագիտութեան ուսուցիչի պաշտօնով: Հիմա անդամ է Օսմ. Փաստաբանութեան Վարիչ Մարմինին, Օսմ. Իրաւագիտական կաճառի Տնօրէն Խորհուրդին, Պատուակալ անդամ Ճոյն Միլլօդոսին:

Եւ ո՞վ չգիտեր իր ներկայ գիտաւոր եւ էական պաշտօնը՝ Օսմ. Երեսփոխա՞ն:

ԾՈՂՈՎԸ

Դէպքին այդ չորեքշաբթի օրը, երեսփ. ժողովը չի կրցաւ գումարուիլ, թէ մեծամասնութիւն չկազմելուն եւ թէ քաղաքին յուզուած վիճակին հետեւանքով: Հազիւ 80 երեսփոխան եկած էին, որոնց երկուքը Ճոյն եւ մնացեալները ամբողջ Թուրք: Ո՛չ Հայ, ո՛չ ալ Պուլկար երեսփոխան կար: Այս մեկնաբանութիւնը լաւ տպաւորութիւն չըրաւ քաղաքացիներու վրայ, որովհետեւ այդ վարմունքը ցոյց կուտար որ՝ երկրին եւ ազգին գլուխը վտանգ մը եկած ատեն՝ առաջին փախչողները իրենք պիտի ըլլային, մինչդեռ պէտք էր որ՝ իրենք ամէնէն աւելի պատրաստ ըլլային Ազգին ու երկրին համար ամէն անձնազոհութեան եւ անձնուիրութեան: Երեքշաբթի օրը, երբ քաղաքը իր ամէնէն յուզումնալից չրջանը կը բոլորէր, ոմանք եկած եւ գարձած էին: Բայց չորեքշաբթի օրը, երբ ալ գրեթէ կեանքի վտանգ չէր մնացած, ի՞նչ պատճառով կը բացակայէին Օսմ. Ազգին ներկայացուցիչները: Շատ զարմանալի էր որ՝ անոնք նախընտրած էին տուներնին պահուըտիլ, քան թէ խորհրդարան գալով՝ զբաղիլ հոգերովը եւ ապրած տագնապներովը այն Ազգին՝ որուն ներկայացուցիչներն էին:

Առաւօն Խորհրդարանը եկած երեսփոխանները իրենց վերջին յարգանքը տուին իրենց տարաբաղդ ընկերոջը՝ ազատական կուսակցութենէն Մէհմէտ Ասլան էֆ. ի, որ դէպքին առաջին օրը (երեքշաբթի) սպանուած էր զօրքերէն, Հիւսէին Ճահիտը կարծուելով, թէեւ չէր նմաներ անոր: Մարմինը որ կը գտնուէր Խորհրդա-

բանին մէջ, դագաղ մը դրուելով տարուեցաւ մօտակայ մզկիթը, ուր տեղի ունեցաւ յուղարկաւորութիւնը։ Դագաղին կը հետեւէին երեսփոխանները, մեծ մասով կրօնաւոր։ 80 երեսփոխանները վերադառնալով Խորհրդարան, ուզեցին ժողով դումարել։ Երեք նախագահներէն ո՛չ մէկը եկած ըլլալով՝ առժամեայ նախագահ կարգուեցաւ երիցագոյնը՝ Բիզա փաշա։ Նախ ներկաներուն արձանագրութիւնը կատարուեցաւ և տեսնուեցաւ որ 80 երեսփոխան միայն կային, որով մեծամասնութիւն չէր կազմուեր։ Հետեւաբար խորհրդակցութիւն կատարուեցաւ միայն, որուն նիւթն էր ժողովի մը դումարումը։ Ոմանք առաջարկեցին յաջորդ օրուան թերթերուն մէջ հրապարակել, որպէսզի երեսփոխանները անպատճառ ներկայ ըլլան ժամը 5 ին։ Թեր ու դէմ վիճաբանութիւններէ ետքը որոշուեցաւ թերթերու միջոցով հրաւիրել երեսփոխանները յաջորդ օրը անպատճառ ներկայ ըլլալու։

Առտուն, պատերազմական նորընտիր նախագահ Խոճէմ փաշա կառքով եկաւ Այա Սոֆիայի հրապարակը։ Խորհրդարանին առջեւ և հոն հաւաքուած զօրքերուն կողմէ ընդունուեցաւ համակրական ցոյցերով։ Խոճէմ փաշա զօրքերուն հաղորդեց Ապտիւլ-Համիտի բարեւները և յորդորեց որ իրենց տեղերը դառնան, քանի որ իրենց բոլոր պահանջումները ընդունուած էին վեհապետին կողմէ։ Ա. դունդին Մուֆթին բարձրաձայն աղօթեց, որմէ ետքը զօրքերը, իրենց կաշառքով դնուած ուխտին հաւատարիմ, երեք անգամ «փադիշահըմ չօք եաշա» պոռացին և հրացանաձգութիւն ըրին, Ազգին քսակէն ձրի փամփուշտ գտած ըլլալով առատօրէն։

Յետոյ Խոճէմ փաշա և Մուֆթին ձիերով առաջացան դէպի Սպարապետութեան Դուռը։ Իրենց առջեւէն կ'երթար պինուորական նուագախումբ մը, որուն կը հետեւէին երկու վաշտ կանոնաւոր զօրքեր։

Թափօրը այսպէս Տիւան Եօլուի հրապարակէն ուղղուեցաւ դէպի Պատերազմական Պաշտօնատունը, ուր Խոճէմ փաշա ընդունուեցաւ մեծ պատիւներով և առաջնորդուեցաւ իրեն յատուկ յարկաբաժինը։ Հոն չնորհաւորութիւններ եղան իրեն։

Օրուան դէպքին ոգին հետեւեալ կերպով կ'արտայայտուէր ըմբոստ պինուորական կողմէ։ —

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ԵՐԵՍՓ. ԸՆԴՀՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԱՌԹԻՒ
ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ՀԱՆԴԷՍՆԵՐԸ

«Ընկերնե՛ր, ազգը մեզ մեր կրօնքին և մեր Հայրենիքին համար կը սնուցանէ։ Այսօր մենք մեր կրօնքը, մեր հայրենիքը և մեզ սնուցանող ազգը, մեր կրօնքի եղբայրները, հայրենիքի եղբայրները եթէ Շէրէֆ փողոցի 5-10 սպաներուն խաթերը համար մեր ոտքերուն տակ առնենք, Աստուած ալ չի հաւանիր ատոր, Մարգարէն ալ։ Մենք այսօր կա՛մ մեռնելու ենք, կա՛մ Շէրէֆ փողոցի խաթերը համար ազգին վրայ բռնութիւն բանեցնող եպարքոսը և պատերազմական Նախարարը ընդունելու չենք։ Ահա՛, գինուոր եղբայրներս, այսօր, վաղը և միշտ, ազգէն զատ ուրիշ ոչ ոքի գերի չլլանք։ Միայն մեր ազգին հաւատարմութիւն ցոյց տանք»։

Ուրիշ յայտարարութիւն մը։

«Մենք մեզի գլխարկ դնել տալ ուզող ազգին նախագահ Ահմէտ Րիզա էֆ ն, երկիրը երկպառակութեան, խռովութեան մէջ ձգելու աշխատող Հիւսէյին Ճահիտ էֆ ն, ազգը ձգելով Շէրէֆ փողոցին կողմնակցութիւնը բռնող եպարքոսը և պատերազմական Նախարարը չենք ուզեր։ Երեսփոխանական ժողովը ի՛նչ որ պիտի ընէ՝ Շէրիաթին հետ բաղդատելով պէտք է որ ընէ»։

Ուրիշ յայտարարութիւն մը՝ յօդուածագիրի մը կողմէ։

«Ահա կը տեսնէք որ այն փառաւոր սուլթանները՝ որոնց վրայ ապաւինած էր մէկ քանի ամիսէ ի վեր Շէրէֆ փողոցը, այսօր ճչմարտութիւնը և արդարութիւնը հասկնալով և ընդունելով, և տեսնելով թէ կը խարուէին այդ անիծեալ փողոչէն, ճչմարտութեան կողմը դարձած են։ Մենք իրապէս հասկնանք, լաւ ըմբռնենք թէ՝ Սահմանադրութիւնը նըւիրական Շէրիաթին տրամադրութեանց համաձայն է և չանանք ձեռքէ չփախցնել Սահմանադրութիւնը։ (*)

(*) Այս տողերը գրող ողորմելի խմբագիրը ի՛նչ ըսածը չգիտեր։ Իբր թէ առանց վերոյիշեալ դէպքին՝ Սահմանադրութիւնը տեղէն փախչէր։ Խեղճը չէ կրցեր հասկնալ թէ՝ այդ դէպքն իսկ պատճառ պիտի ըլլար Սահմանադրութեան ձեռքէ հանուելուն։ (Ծ.Խ.)

ՍԼՅՖՈՒԼԱՀ ՓԱՇԱ

ՇՒՈՏՐԱՑԻ ՆԱԽՈՐԴ ԿՈՒՄԱԿԱՆ ՈՐ ՎԵՐՋԵՐՍ ԱՆՉՆԱՍՊԱՆ ԵՂԱՒ

ՄԱՀՄՈՒԴՕՐՏԱՓՕ ԼՅՁԼՅՏԻ

Երկրագործական, հանքերու եւ անտառներու նախարդ նախարար

Շէրիաթ և օրէնք ուղղները Օրէնքին և Շէրիաթին դէմ չեն գործեր։ Ոչ ոք կասկած թող ունենայ այս մասին։ Անոնք որ Սահմանադրութիւնը չեն ուզեր՝ Աստուծոյ առջեւ անիծեալ են։ (*)

Ո՛վ անգութ փողոց, որ Օսմանեան ազգը քու անձնական չահերուդ ծառայեցնելու համար (եւ դուն ալ Համիտին չահուն ծառայելու համար։ Ծ. ԽՄԲԱԳՐՈՂԻՆ) խեթի և մախանքի կը մղէիր զայն։ Դուն ինքզինքդ անյաղթելի կը կարծէիր։ (Տեսա՛ր, խեղճուկ իմաստակ. Ծ. Խ.). ազգը գերի ընել ուզեցիր, բանակը քաղաքականութեամբ զբաղեցուցիր, ինքզինքդ խոշորացոյցներով դիտեցիր։ Բացորոշապէս յայտնեցիր թէ բռնութիւն բանեցնող անպարտելի մըն էիր, բայց դուն, այո՛, վստահ եղիր որ երբ աչխարհի մէջ վարկ ու կատարելութիւն կրօնքի սիւներն չեն կրթներ, այն ատեն աչխարհակալն իսկ իր հպատակներուն ձեռքը կը մատնուի և գերի կը դառնայ (քու պաչտած կուռքիդ՝ անարգ Համիտին պէս.— Ծ. Խ.)»։

Ուրիչ նչանակելի յայտարարութիւն մըն ալ, նոյն դաւաղիր ոգիէն ներչնչուած։

«Հասկցա՞ք, ճչմարտութեան հակառակորդներ և Շէրիաթը առողներ, հասկցա՞ք թէ մեր Իթթիհատը Մուհամէտիյէ ճէմիյէթին նպատակը և սկզբունքն է մարդկութեան և քաղաքակրթութեան ծառայել, Արդարութիւնը, Հաւասարութիւնը և Եղբայրութիւնը յարգել, Շէրիաթին և Խալիֆային հնազանդիլ, վերջապէս մէկ խօսքով, չպրիլ անբաններու պէս, միայն ուտելու խմելու համար, հանդուրժելով ապօրինի ընթացքին անոնց՝ որոնք կառավարութեան մէջ ուրիչ կառավարութիւն մը կը կազմէին»։

Ուրիչ յայտարարութիւն մըն ալ Այա-Սոֆիայի չրջակայքը խռնուած ոտանոդ զինուորի մը կողմէ ժողովուրդին ուղղուած, զինուորի մը ա՛յն բանակէն, որ երդում ըրած էր Սահմանադրութեան հաւատարիմ մնալու և Սահմանադրութիւնը վտանգի մը դէմ

(*) Այս յօդուածազիրին պիտ։

59· Ղոլոս՝ Արկիրի էֆ·
60· Պաղտատ՝ Մէնախիմ էֆ·
61· Քօնեա՝ Ֆասիհ էֆ·
62· Կ· Պոլիս՝ Հաճի Ահմէտ էֆ·
63· Սեւաստիկ՝ վասիլաքի էֆ։
64· Պաղտատ՝ Ապտուրրահման պէյ,
65· Եէմէն՝ Շէյխ Ալի էֆ·
66· Այտըն՝ Եանաքօ էֆ·
67· Տրապիզոն՝ Ալի էֆ·
68· Սըվազ՝ Մէհմէտ ալի էֆ,
69· Պօսնա՝ Եավէր էֆ·
70· Արչիպ՛· Նիքօլաքի էֆ·
71· Կարին՝ Ռէուֆ պէյ·
72· Կ· Պոլիս՝ Ահմէտ Հիլմի էֆ·
73· Պօսնա՝ Եուսուֆ էֆ·
74· Կարին՝ Համազասպ Պալըրեան էֆ·
75· Զըղար՝ Ճօրճի էֆ·
76· Քօնեա՝ Սիմոնաքի էֆ·
77· Կ· Պոլիս՝ Հասան Ֆէհմի էֆ·
78· Սիրօզ՝· Միխալաքի էֆ·
79· Պօսնա՝ Բէքրովիչ էֆ·
80· Էսիրնէ՝ Թէօտորոս էֆ·
81· Հալէպ՝ Մանուկ Գարաճեան էֆ·
82· Էրզրում՝ Ահմէտ Մուխթար էֆ·
83· Մանասթր՝ Տի·Լիթրիոս էֆ·
84· Սօֆիա Զախարիա էֆ·
85· Տրապիզոն Եօրկաքի էֆ·
86· Արչիպ՝· Պօալիտիս էֆ·
87· Շքօտրա՝ Անճէլօ էֆ·

88· Պօսնա՝ Բէթրաքի էֆ·
89· Խաիրնէ՝ Աթէնօտօրոս էֆ·
90· Ատանա՝ Քեազիմ պէյ,
91· Պօսնա՝ Սիւլէյման պէյ,
92· Էնքարէ՝ Ալթունթօփ Միքայէլ էֆ։
93· Սըվազ՝ Յակոբ Շահինեան էֆ,
94· Մանասթր՝ Րիֆաթ պէյ,
95· Հէրսէք՝ Կրանպօլիչ էֆ·
96· Կարին՝ Դանիէլ Գարաճեան էֆ·
97· Հէրսէք՝ Իպրահիմ պէյ,
98· Քէսդէմ՝ Նուրի պէյ,
99· Գասթէմունի՝ Սալիմ էֆ·

պահպանելու համար Սելանիկէն Պոլիս բերուած էր և որ այսպէս անխորհուրդ կերպով անհատատարիմ կը գտնուէր ուխտին, եաքէն Հայրենիքի պատճանութեան իրաւացի ամբաստանութեամբ գերի բռնուելու համար՝ Պոլիսը դրաւող ճչմարտապէս — Սելանիկէն՝ եւ կող ճչմարտապէս սահմանադրասէր Բ· և Գ· բանակին կողմէ·—

«Մենք Մանասթրը գտնուած ատեննիս, մեր հայրերը մեռցընողները մեր աչքին առջև կը պատէին. մենք ալ ատոր կը հանդուրժէինք. բռնակալ ոէժիմին ազդեցութեամբը բան մը չէինք կրնար ընել։ Բայց մեր սպանները ըսած էին մեզի թէ՝ բռնակալ ոէժիմը պիտի վերնայ, Շերիաթը իր տեղը պիտի դայ, նուիրական խօսքը ի՛նչ որ կ՚ըսէ՝ ա՛ն պիտի ըլլայ։ Մենք ալ մոիկ ըրած էինք ասիկա, մեր կեանքը վտանգի դրած և սահմանադրական ոէժիմը մէջտեղ հանած։ Հիմա սակայն ո՛չ Շերիաթ կը գործադրուի, ո՛չ ալ ուրիչ ո՛չ մէկ բան։ Մարդ մեռցնել կուտան, մարդասպանը կը պահեն. Ո՞ւր է Շերիաթը։ Մարդասպանը ինչո՞ւ համար հրապարակ հանուելով մահուան չդատապարտուիր։ Նուիրական գիրքը մեզի գասսա չի՞ հրամայեր։ Ահա մենք այսօր Շերիաթը, արդարութիւնը կ՚ուզենք։ Եթէ Շերիաթը տեղը բերելու համար մէկ ամիս ալ հոս մնալ պէտք ըլլայ, պիտի մնանք։ Մեր գրպանը եղած դրամը մեզի կը բաւէ անուցանելու։ Շերիաթին արդարութեան մեր կեանքը թող գոհ ըլլայ»։

Ահա, այս տեսակ բանախօսութիւններով և հրատարակութիւններով՝ զանազան հակասահմանադրական տարրեր կը գրգռուէին արդէն յուզուած միտքը մոլեռանդ ժողովրդին և ըմբոստ պնդուրականութեան։ Բնական է թէ այս ջանքերը ապարդիւն չէին մնար, աւելի արծարծելով բռնկած հրդեհը։ Այդ խռովարարները՝ իրենց խրախուսանքներով՝ կը ջանային ոտք եւլած պնդուրականութեան միջոցով մէկ անգամէն տապալել Սահմանադրութիւնը, վերահաստատելով միապետական վարչութիւնը, որ իրենց գործին աղէկ կուգար անշուշտ, իրենք յետադիմականներ, հին օրերու մարդեր ըլլալով, որոնք լաւ կրնային պղտոր ջուրին մէջ ձուկ որսալ։ Սահմանադրութեան հռչակումով իրենց դիրքը խախտած էր, և կուզէին որևէ կերպով փոփոխել զայն, իրենց պաշտպանելով երկրին մեծազոյն հակասահմանադրականը և

նշանաւոր բռնապետը՝ Համիտ, որ այդ տեսակ սինէքորները կաչառքով, նուէրով, դրամական պարգեւներով քաջալերած էր արդէն, իրագործելու համար գինքը տանջող մտադրութիւնը և ձեռք բերելու բռնապետական իշխանութիւնը։

Այս նպատակով քիչ դեր չէ որ կը կատարէին նաև, լրագրութեան միջոցով, հակասահմանադրական վարձկան ծանօթ գործիչները, որոնք չէին քաշուեր իրենց սուորագրութեանը տակ իրենց թերթերու մէջ ամէնէն գետնաքարշ ու դրգռիչ հրատարակութիւնները ընելու, յայտնապէս նպատակաւոր չահադիտութիւնով, որոց մէ սակայն չխաբուելու չափ խելացի չէր խուժանը, և կամ չէր ուզեր ըլլալ, իր համար ուղղակի կամ անուղղակի չահեր ունենալով հին ռէժիմի և բռնապետութեան վերահաստատման մէջ։

Ահա թէ այս նպատակով ի՛նչ չողոքորթական ուղերձ մը կը գրէր Վօյհան խռովարար Թերթին խմբագիրը վահտէթի, ամէնէն աղմկարար և գործօն անդամներէն մէկը Վօլքան Ճէմիյէթիի·

«ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ

«ԻՍԼԱՄՆԵՐՈՒ ԽԱՒԻՖԱՑԻՆ

«ՎԵՀ. ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ ԽԱՆԻ

«Մեր գտնուած սա վիճակը պատճառ եղած է որ ձեր վեհափառութեան հետեւեալ աղերսանքները ընեմ.

«Այս միջոցին առած տեղեկութիւններուս համեմատ, ձեր վեհափառութեան բոլոր ղօրքը, երէկ գիշեր ժամը 6 ին, գինուորական վարժարանէն չրջանաւարտ իրենց բոլոր սպաները բանտարկելէ ետքը, Օամ. Խորհրդարանը պաշարեց։ Բայց չկրցանք հասկնալ թէ գինուորներուն բուն նպատակը ի՞նչ է։ Ի՛նչ ալ ըլլայ իրենց նպատակը, յայտնի է որ գահլիճը պիտի իյնայ։ Ո՛վ Խալիֆայ, ձեզի համար եթէ ամէնէն մեծ փառք մը կայ, ան ալ Օամ. Սահմանադրութեան պաշտպանութիւնն է։ Եթէ այս խնդրին մէջ կառավարական դրութիւնը փոխելու կողմնակիցները աչխատին ձեր վեհափառութիւնը խաբել, երբէք կարեւորութիւն մի՛ տաք անոնց։ Այսօր ձեր վեհափառութեան ձեռքն է մեր Սահմանադրութիւնը ջընջել և Օամ. Երեսփ. ժողովը փակել։ Ո՛վ վեհ. Խալիֆայ, «Ազատութիւնը չի տրուիր, այլ կ'առնուի» ըսողներուն հաճեցէք պատասխանել. «Ահա տեսէք թէ առնել և չնորհել իմ վեհափառութեանս ձեռքն է»։ Եւ այն ատեն ձեր կայսերական անունը ոսկեղէն թուղթերու վրայ պիտի արձանագրուի ազամանդեայ գրիչներով։ Կրօնքի և հայրենիքի դաւաճան նկատեցէք զանոնք՝ որ ձեր վեհափառութիւնը յորդորել կ'ուզեն վայրկեան մը իսկ գոցելու Երեսփ. ժողովը։ Ձեզ համար ամէնէն փառայեղ չրջանը այսօր կ'ըսկսի, ո՛վ Խալիֆայ։ Անհրաժեշտ է որ ամենամեծ ուշադրութիւն ընէք այսօր, որպէսզի կազմուելիք գահլիճը ո՛չ Օամ. Միութեան և Ծառայդիմութեան Քոմիթէին և ոչ ալ Ազատական Կուսակցութեան պատկանի։ Երկրին փրկութիւնը այս կէտին մէջ կը կայանայ։ Անտարակոյս ձեր վեհափառութիւնն ալ լաւ համոզուած է որ ամէն պարագայի մէջ անկողմնակալ գահլիճ մը պէտք է կազմել։ Այս մասին և ամէն պարագայի մէջ հրամանը ձեր վեհափառութեանն է։

ՎԱՀՏԷԹԻ»։

ՄՈՒՐԱՏ ՊԷՅԻ ԴԵՐԸ

Իսկ Թուրքիոյ հակասահմանադրական չարժումներուն մէջ ուրիշ կարեւոր և ազդեցիկ գործիչ մը, Մուրատ պէյ, իր հակասահմանադրական օդևանին՝ Միզան ի մէջ հետեւեալ վառոդի ուրախութիւնով կը գնահատէր ըմբոստ գինուորականութեան չարժումը «Ճշմարիտ Ծեղափոխութիւնը»։ «Անհուն Շնարհակալութիւն» վերնագիրով յօդուածի մը մէջ.

«Օամանեան գինուորները, որոնց քաջագործութիւնը աչխարհածանօթ է, երէկ տիեզերքի պատմութեան մէջ չտեսնուած առաքինութիւն մը ցոյց տուին։ Մեր նպատակը այդ ընթացքը գատել չէ։ Կ'ուզենք յիչել այն կատարեալ կրթութիւնը՝ որուն վրայ ըսքանչացանք։ Ծուզումնալից ընդհանուր ապստամբութեան մը մէջ,

«որչեալ նպատակ» ի սահմանը չհանգնիլը, տեղացի և օտար բարդ բարդ ժողովուրդներու հանգիստը ապահովելը՝ քաղաքակիրթ աշխարհին գնահատութեան արժանանալիք պատմական մեծ դէպք մըն է։ Հետեւաբար գինուորական զանազան դասեր յաջողելով ճշմարիտ հայրենասիրութեամբ մը ժողովուրդին առաքինութիւնը ցոյց տալ, յանուն մեր ընթերցողներուն փոխանորդաբար և մեւնոյն ատեն մեր անունով առանձնաբար անոնց ամէնուն մաքուր ձեռքերը համբուրելով մեր մեծարանքը կը մատուցանենք Օսմ. Բանակին։ Այսօր փրկութեան գարունը Օսմ. երկրին մէջ կը տեւանենք և ասոր համար իսկապէս կը հպարտանանք»։

Այս յուզումներուն մէջ, Պոլոյ բոլոր չուխաներուն խանութները գոց կը մնային, առուտուրը հիմնովին դադար առած էր և քաղաքին բնակչութեան մեծ մասը չէր համարձակեր տունէն դուրս ելլել, քաշուած ընտանիքին քով, սպասելով իրաց վախճանին։

Եւ անո՛ր համար այս ժամադրութեամբ պաչարուած էր մայրաքաղաքին թէ օտար և թէ տեղացի բնակչութիւնը, որովհետեւ թէև գինուորները քաղաքացիներուն վնաս մը չէին պատճառեր, սակայն նախընթաց գիշերուան և յաջորդ ցորեկուան հրացանաձգութիւնները և քաղաքին մէջ տիրող չարժումին առթած յուզումները ա՛յնչափ սարսափեցուցած էին ժողովուրդը, և գոյութիւն ունեցող անստուգութիւնը ա՛յնչափ մեծ էր որ՝ կարելի չէր նախագուշակել յաջորդելիք դէպքերը և գիտնալ թէ ինչ տեղի պիտի ունենայ ժամ մը ետքը, գիշերը կամ յաջորդ օրը։

Մինչեւ անդամ հոս հոն սկսած էր տարաձայնուիլ ջարդի մը վախը, որ սարսափով կը համակէր ժողովուրդը, մանաւանդ քրիստոնեայ տարրը։

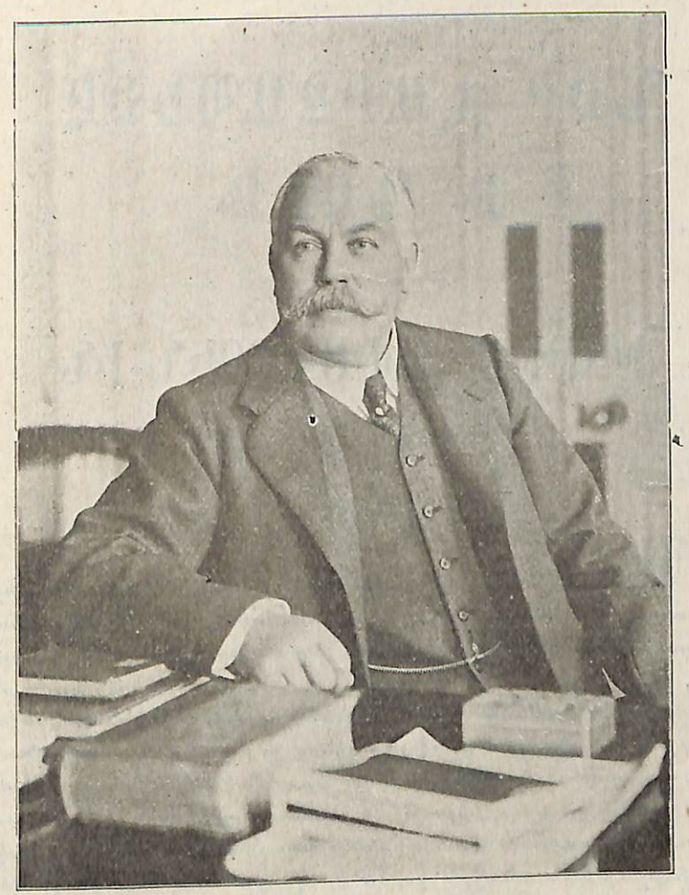

ՍԸՐ Կ. ԼՕՒԻՎԹԷՐ

Մեծն Բրիտանիոյ Կ. Պոլսոյ դեսպանը՝ որ մահս 31 ի ապստամբութեան օրն Այա Սոֆիայի հրապարակն եկաւ։

ՆՈՐ ՎԱՐՉԱՊԵՏԸ

Բ. ԴՈՒՌ

„ԽԱԹԹԸ ՀԻՄԱՅՈՒՆ"Ի ՆՆԹԵՐՑՈՒՄԸ

Ա րտաքին գործոց նախարար Թէվֆիգ փաշա վարչապետ անուանուելով, գիշերը պատ կանչուած էր։ Թէվֆիք փաշա նախապէս բաւական վարանած էր ընդունելու համար այդ պաշտօնը, անանկ յուզուելիք առն մը՝ երբ ծայրահեղ փափկանկատութիւն և ամենանուրբ դիւանագիտութիւն կը պահանջուէր պետութեան գործերու գլուխը անցնող ա՛յնչափ պատասխանատու անձէ մը, սակայն ետքէն, երբ պատերազմական նախարար Խտէմ փաշա համակիր ընդունելութիւն գտաւ վիւնուորներէն, սրտապնդուելով հաւանած էր ստանձնել պաշտօնը։ Այդ պարագային վարչութեան առաջին գործն էր զօրքը հանդարտեցնել։ Թէվֆիք փաշա պաշտօնի գլուխ անցնելով ջանաց նախարարութիւնը կազմել բոլորովին չեզոք տարրերէ, որպէսզի թշնամութիւնները չսաստկանան և կուսակցական պայքարը վտանգաւոր հանգամանք չառնէ, կնճռոտելով պետութեան վիճակը։ Սակայն Թէվֆիգ փաշա ատանկ փափուկ ժամանակի մը մէջ խիստ նուրբ ու զժուարապա-

ՎԵՀԱՓԱՌ Տ. Տ. ՄԱՏԹԻՈՍ ՍՐԲԱԶԱՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Որ այս շաբաթ օր մեկնեցաւ դէպի Բեղերապուրկ
Վեհափառ Ջարին ներկայանալու

ՀԱՋԱԲԱՊԵՏ ԲԷՄՔԻ ՊԷՅ

ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐ

Թաշ իշղլայի ռտտրդ Ջօրաց

հանջ պաշտօնի մը ձեռնարկելու իր անձնուէրի ակնկալութիւնները մէջ յուսախաբ եղաւ, որովհետեւ իր վարչապետութիւնը խանդավառութեան չարժանացաւ, — ինչպէս որ կրնար սպասել, — այլ վերապահութեամբ ընդունուեցաւ, անոր համար որ, ինք զերմանական դիւանագիտութեան յարող մը ճանչցուած էր և Օսմանական դիւանագիտութեան մէջ ալ ծանր դերակատարութեան մը ողջունել զերմանական դիւանագիտութեան խուժումը Օսմ. երկրին վրայ։ Միւս կողմէ Թէվֆիք փաշա ճկուն մարդ ըլլալով, որ և է հակառակ ցոյցի ենթակայ չէր։ Պալատէն մինչև Բ. Դուռ հանդիսաւոր թափօրին առջև՝ չափաւոր համակրութեան մը միայն արժանացաւ վարչապետը։ Թէև տեղ տեղ ծափահարուեցաւ, բայց թափօրին հետեւող բազմութիւնը կը խարանէր, «ա՛ւս» պոռալով։

ԹԷՎՖԻՔ ՓԱՇԱ ԿԱՅՍ. ՊԱԼԱՏ

Ժամը 7 ին միջոցները նոր վարչապետ Թէվֆիք փաշա եըլըզէն մեկնեցաւ և պարագային պահանջած հետեւորդներով ժամը 8 ին հասաւ Բ. Դուռի պողոտան։ Վարչապետը հեծեալ էր։ Իր քովէն հեծեալ կը քալէին նաև Շեյխ-իւլ-իսլամ Ջիաէտտին էֆ. և Ա. քարտուղար Ճելալ պէյ, «Խաթթը Հիւմայուն»ը բռնած։ Այս անգամուան թափորը սակայն սովորական թափորներու լրումը չունէր։ Ամէն տեղ թափորին առջևէն նուագախումբ մը կը գտնուէր եպարքոսը չրջապատուած կ'ըլլար զինուորական գումարտակով մը։ Այս թափորին մէջ ո՛չ նուագախումբ կար, ո՛չ ալ զինուոր։ Գրեթէ լռութեամբ հասաւ թափորը Բ. Դուռ, ուր զինուորներ կային, որոնք խումբ խումբ կեցած, և տակաւին չցածեցած հրացանաձգութենէ, փափուչտը ձրի և առատ գտած ըլլալով, օդին հրացան կը պարպէին, ինչպէս ուրիշ կողմեր ալ նոյնը կ'ընէին։ Բ. Դրան առջև կարգացուեցաւ «Խաթթը Հիւմայուն»ը, որուն պատճէնն է հետեւեալը. —

«Մեծաշուք վէզիրս Թէվֆիք փաշա. —

«Նախարարական մարմինը հաւաքարար հրաժարած ըլլալով, եպարքոսական պաշտօնը ձեզ յանձնուած և չնորհուած է, յայտնի ըլլալով ձեր կարողութիւնը և հաւատարմութիւնը։ Շեյխ-իւլ-իսլամ Ջիաէտտին էֆ. հաստատուած է իր պաշտօնին վրայ։ Միւս նախարարները ընտրելով, իրենց պաշտօնին ձեռնարկելու համար՝ կը մատուցանէք լինի։

«Մեզի համար խիստ պահանջ է և մեր կայս. փափաքն է որ Շէրը Շէրիֆի արամադրութիւնները ա՛լ աւելի յարգուին և գործադրուին, Սահմանադրութիւնը պահպանուի, անդորրութիւնը ամրապնդուի, Օսմ. տէրութիւնը և մեր կայս. երկիրը զարգանայ ու բարգաւաճի և մեր բոլոր հաւատարիմ հպատակները զարգանան, հանգիստ և երջանիկ ըլլան։ Հետեւաբար պէտք է ասոր համեմատ վարուիլ։

«Աստուած իր նախախնամական չնորհը ընծայէ. ամէն։

23 Բիպի-իւլ հիճ 327 ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ»

ՎՕԼՔԱՆ ՃԷՄԻՅԷԹԻՒ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Օրեան դէպքին և անոր ստացած գոյներուն մէջ, նչանակելի է այն յայտարարութիւնը՝ զոր հրատարակեց Վօլքան Ճէմիյէթի իրեն օրգան «Վօլքան»ին մէջ։ Անհատական անոր յայտարարութիւնը, ուղղուած Երևան. Ժողովին և Ժողովուրդին. —

«Ողջո՛յն ձեզ,

«Կը լսենք թէ յարգելի երեսփոխաններէն ոմանք հոգ ընելով իրենց կեանքին համար, մտադիր են եղեր հրաժարիլ, և ժողովուրդը կը վախնայ եղեր որ բռնապետութիւնը պիտի վերահաստատուի։ Բնաւ վախի տեղի չկայ, որովհետև Սահմանադրութիւնը

ԺԵՆԵՐԱԼ ՖՕՆ ՏԷՐ ԿՈԼՑ ՓԱՇԱ

ԵՒ

ՍԱՄԻ ՓԱՇԱ

Այս վերջինը՝ Ոսիկանութեան նախկին նախարար, մահուան 31 ի ապստամբութեան ժամանակ պաշտօնանկեղաւ։

կատարելապէս համաձայն է Շէրը Շէրիֆի տրամադրութիւններուն։ Իսլամ կրօնաւորներու ընկերութիւնը չի մոռնար որ բռնապետութեան ժամանակ իսլամական նուիրական գիրքեր կ՚այրուէին հնոցներու մէջ։ Իսլամ կրօնաւորներու ընկերութիւնը իր բոլոր անդամներով երդում ըրած է պաշտպանել Շէրիի տրամադրութիւններուն պահպան երեսփ. ժողովը և Սահմանադրութիւնը։ Ակէ զատ կրօնական պարտք մը կը նկատէ իր կեանքը նուիրել Սահմանադրութեան պաշտպանութեան համար, և հրաժարած պիտի նկատուին մինչև այսօր հրաժարած կամ փախուստ տուած երեսփոխանները։ Իսլամ և ոչ-իսլամ յարգելի երեսփոխանները բոլոր իւլէմաներուն և Ազգին կատարեալ վստահութիւնը կը վայելէին և ասկէ ետքը անոնք որ փորձեն հրաժարիլ, Հայրենիքի դաւաճան պիտի նկատուին։ Կ՚աղօթենք որ ամէնքն ալ չնորհիւ աստուածային ողորմութեան իրենց պաշտօնը կատարեն արդարութեան և օրինաւորութեան ճամբուն մէջ։ Կը խնդրենք մեր փառապանծ զինուոր զաւակներէն՝ որ պահեն հանդարտութիւնն և հնազանդութիւնը և Շէրիաթի պատուէրներուն համաձայն չարժին։ Աստուած փրկէ մեր Հայրենիքը և երկրի ու հանդերձեալ աշխարհի մէջ երջանկութիւն պարգեւէ մեզ, ամէն»։

ՔԱՂԱՔԻՆ ՄԷՋ

Ապրիլ 3 ի առտուն՝ հինգշաբթի, քաղաքը բաւական խաղաղ վիճակ մը ստացած էր։ վաճառատուններէն չատեր բացուեցան։ Զօրքերուն հրացանաձգութիւնը, որ քանի մը օրէ ի վեր ժողովուրդին ականջը խուլցուցեր էր ալ՝ ամբողջապէս դադրեցաւ և դրեթէ աւտմանակի մը ձայն անգամ չէր լսուեր ամբողջ քաղաքին մէջ։ Անդորրութիւնը լիապէս վերահաստատելու համար՝ մասնաւոր հրամանի մը վրայ կազմուած էին ոստիկան զինուորներու խումբեր՝ որոնք չրջելով քաղաքին բոլոր կարեւոր պողոտաները, կը հսկէին կարգապահութեան։ Ոստիկանութեան նախարարութեան կողմէ ձեռք առնուած այս միջոցը քիչ չատ ապահովութիւն կը ներշնչէր

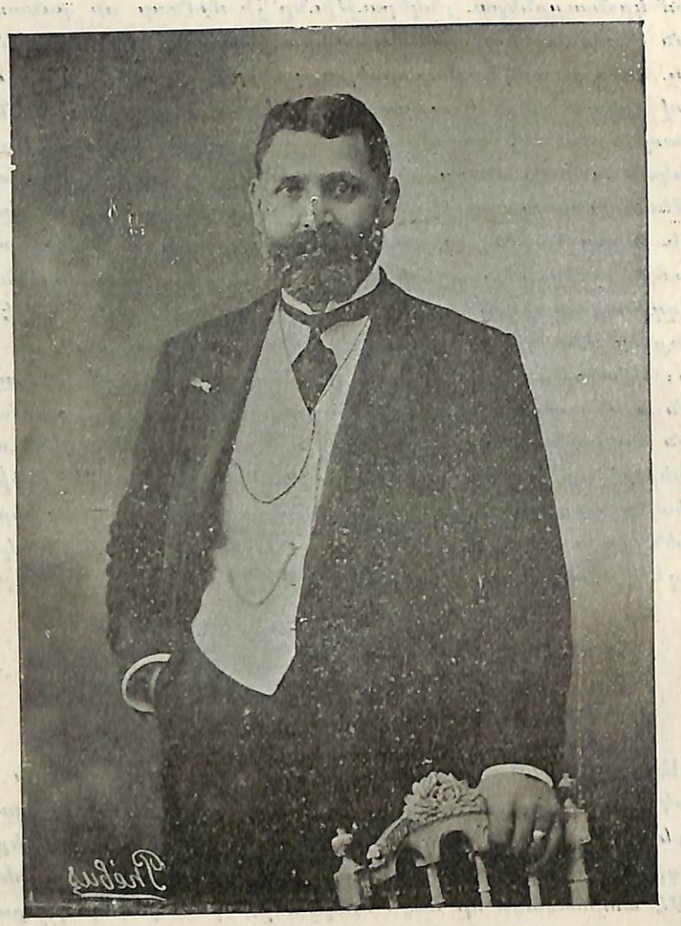

ՏՕՔ. Ն. ԷՖ. ՏԱՂԱԻԱՐԵԱՆ

ԱՆԴԱՄ ՕՍՄ. ԵՐԵՍՓ. ԺՂՈՎՈՅ

ՏՕՔ. Ն. ՏԱՂԱԻԱՐԵԱՆ

Տօք. Տաղաւարեան ծնած է 1863 ին Սեբաստիա: Եօթաւեայ հասակին Պոլիս գալով աշակերտած է Զաքարիոյ Ս. Լուսաւորչեան վարժարանը: 1879 ին Թրանսա երթալով ուսած է երկրագործութիւն, նախ Մերշինի երկրագործական վարժարանին եւ ապա Բարիզու Ինյիորինակ բարձրագոյն ուսումնարանը: 1883 ին հոնկէց «ձարտարագէտ երկրագործի տիտղոսով շրջանաւարտ՝ Պոլիս կը դառնայ: Գիւղ մը ատեն երկրագործ. Նախարարութեան մէջ գործածուելէ յետոյ, իր հայրենակցաց թախանձանօք Սեբաստիոյ Ազգ. վարժարանին տնօրէնութիւնը կը ստանձնէ: Մեկ տարի մնալով այս պաշտօնին մէջ, կը բարեկարգէ վարժարանները. Իգական սեռի դաստիարակութեան ընկերութիւն մը կը հիմնէ. չափահասներու կիրակնօրեայ վարժ. կը բանայ. ղարան կը հաստատէ եւայլն:

Պոլիս գալով 1885 ին Գատր Գիւղի Ստամեան վարժարանի տնօրէնութեան կը կոչուի, որուն մեծ փայլ մը կուտայ.

1887 ին Երկրագործական-Շահախրական Ընկերութեան մը կողմանէ Եգիպտոս կը կանչուի, անկէ կը մեկնի Տրանսա ու կ'աշակերտի Գիտական եւ Բժշկական Համալսարաններու միանգամայն: Իր-չարաչար աշխատութեանց հետեւանքով հիւանդանալով՝ ստիպուած կը հասնի: Պոլոյ թերթեր գիւմը մեռած կը հրատարակեն, կենսագրականը կը գրեն եւ նոյն իսկ Պոլիս եւ Սերիասիա հոգեհանգիստը կը կատարուին: Քիչ վերջը ապաքինելով՝ Պոլիս կուգայ ու կ'երթայ իր հայրենիքին: Ձմեռը հոն անցնելով՝ կը վերադառնայ առողջութիւնը եւ կը մեկնի Բարիզ՝ ընդհատեալ ուսումը աւարտելու: 1891 ին Բարիզի Գիտական Համալսարանէն կ'ընդունի «Ազատ ի գիտութիւնս» ի աստիճան: 1892 ին Բաւթէօրեան ուսումնարանէն կը վկայուի իբր «մանրագէտ»: 1893ին Բժշկական վարժարանէն «Doctorութեան» աստիճանը կը ստանայ եւ Պոլիս դառնալով իբր բժիշկ կը հաստատուի:

1897 ին Թրանսական հիւանդանոցի օժանդակ բժիշկ կ'անուանուի եւ Թրանսական կառավարութենէն «Ակադեմիոյ պաշտօնական» տիտղոսով կը պատուի: 1899 ին Ազգ. հիւանդանոցի Բժշկապետ եղաւ, ուր ո'չ միայն բժիշկ, այլեւ Հաստատութեան ընդհ. քարտուղարին հանդիսացաւ վերածելով հիւանդանոցն բոլորովին եւրոպական դրութեան

Dոc. Ն. Տաղաւարեան, որ հին ոէժիմէն չափազանց նեղուած ու երիցս բանտարկուած, 1905 ին այլ ինչ կը պատրաստուէր հեռանալ Թուրքիայէ, կառավարական հեռագրով մը հրաւիրուեցաւ Թրանս. հիւանդանոցն ապաստանելու ու չորս ամիս պաշտօնավարելէ վերջ հազիւ կրցաւ անցնիլ եւրոպա ու անկէ գնաց եգիպտոս

հաստատուիլ իբր բժիշկ 1906 ին: Անդ Հոգաբարձու եղաւ Ազգ. շրջանակաց մէջ եւ իր ազգային ամենամեծ գործունէութիւնն եղած է «Բարեգործական ընկերութիւն» հաստատական մասին ունեցած ջանքերն՝ Վսեմ Պօղոս փաշա Նուպարի հովանաւորութեամբ: Այս ընկերութիւնն է որ իր առաջին տարիներէ տարեկան 2000 ական ոսկի կրցաւ դրկել Հայաստանի կողմերն եւ ունի 10,000 ոսկիի անձեռնմխելի պահեստի գումար, եւ որ այս անգամ 2000 ոսկիէն աւելի փութացուց տարաբաղդ կիլիկիոյ:

Թուրքոյ ազատագրութեան առթիւ՝ տոք. Ն. Տաղաւարեան, նոր Ռէժիմէն նախ կասկածոտ, իբր այցելու Պոլիս եկաւ: Իր հայրենիքին՝ Սերիասիոյ եւ նորկիոյ կողմանէ իբր պատգ. ընտ. պատուիրակ մեկնեցաւ Էջմիածին: Պոլիս վերադարձին խնդրուքին իրեն թէ Օսմ. Խորհրդարանի Երեսփ. ընտրուած է. ուստի ստիպուեցաւ հաստատուիլ Պոլիս:

Իբր հայ աղգին մէջ իր գիտութենէն զանազան ձիւղեր մշակող՝ ամենաեռանդուն եւ ամենահամակրելի դէմքերէն մէկն է:

Հրատարակած է «Գիտական Շարժում» անուանուող գիտական հանդէսն (1885) որ շարունակեց Բարիզի մէջ, երկրորդ ուսանողութեան միջոցին իսկ, եւ որ այն ժամանակուան էն յարգուած ու կարդացուած հանդէսն եղած է: Այնուհետեւ պարբերաբար հրատարակած է Բնական ընդհանուր պատմութիւն, Ուսումնասիրութիւն միջային՝ Բարեւոր պատճառաբանութեան ու կազմութեան վրայ. Ժրանսերէն: Ծագումն Հայ տառից՝ պատկեալ Իզմիրեանց մրցանակաւ. Մանրէաբանութիւն որուն

Թուրքերէնի ալ թարգմանուած է: Տիեզերք եւ իւր կազմութիւնը. *Ջրանց*: Գրիգոր Աղաթօն՝ ծագումն եւ կենսագրութիւն: Առողջապահութիւն, Ծննդական Գործարանք, Մարդկային Սաղմնախօսութիւն: Բառացուցակ Ախտանուանց՝ *երկու տիպ*: Տաւիճնականութիւն՝ *երեք տիպ*: Տիեզերք եւ իր կազմութիւնը: Հայոց հին կրօնքներն, ՍԿՍՆԱԿ ԲԱՆԱՍԷՐ *ստորագրութեամբ*: Ուրուագիծ Պատմութեան Հայոց. եւայլն:

Այժմ Տօք. Ն. Տաղաւարեան էջէնտի անդամ է Օսմ. Բարձրէնթի Վարչ. ժողովին եւ միանգամայն Երկրագործական Ցանձնաժողովին:

մայրաքաղաքի բնակչութեան, սա գաղափարն ալ տալով թէ՝ օրինաւոր իշխանութիւնը իր հեղինակութիւնը վերստացած է և ալ կարող է գործել, քանի որ նախընթաց երկու օրերու ընթացքին կատարեալ անիշխանութիւն մը կը տիրէր և երկրին խաղաղութեան պահպանութեան պաշտօնը ունեցող ոստիկանութեան նախարարութիւնը անգամ կորսնցուցած էր իր հեղինակութիւնը և չէր կրնար միջամտել ամէնէն կարեւոր դէպքերու իսկ: Իր ազդեցութիւնը գրեթէ չեզոքացած էր, իբր թէ քաղաքին մէջ ոստիկանութիւն գոյութիւն ունեցած չըլլար. և ատոր փոխարէն ապստամբ զօրականութիւնն էր որ կը գործէր, ինքզինքին կապելու և արձակելու ամէն իշխանութիւն տալով, մինչև անգամ անհնազանդելով ոստիկանութեան: Եւ ի՞նչ ընէին խեղճ ոստիկանները՝ քանի որ կը տեսնէին թէ՝ զօրքերուն դիտողութիւն ընողը կամ անոնց գործին խառնուող մը, զանոնք սպասող մը՝ սուինահար կը փառէր գետին, առանց հարց ու փորձի, առանց երկար խորհրդածութեան: Սուինը պատրաստ էր զօրքին բազուկներուն մէջ, և անիկա չատ չէր մտածեր զինքը գժգոհ ձգողի մը կուրծքը խօթելու անմիջապէս, քանի որ, ինչպէս ըսինք, անիշխանութիւնն էր որ կը տիրէր, հարցնող փնտռող չիկար, պատասխանատուութեան վախ գոյութիւն չունէր: Այս վիճակը մեծ դժգոհութիւն և մտատանջութիւն կը պատճառէր մայրաքաղաքի բնակչութեան, որ յաջորդ առտուն տեսնելով ոստիկանութեան գործի սկսիլը՝ վրան յոյս մը կուգար և սիրտերնէն լայն չունչ մը կ'առնէր, թէև առով ամէն բան չլմնար տակաւին:

Գործերու այս ընթացքին մէջ, հրատարակուեցան նաև հետեւեալ երկու Պաշտօնական Զեկոյցները. —

«Դահլիճը այսօր արտասովոր նիստ գումարեց Բ. Դրան մէջ՝ խորհրդակցելու համար հանրային ապահովութեան և ուրիշ սահմանական հարցերու վրայ: Այսօր ալ երեսփ. ժողովը կանուխէն նիստ պիտի գումարէ, և Նախարարներու Խորհուրդը պիտի որոշէ այն օրը՝ ուր Խորհուրդարանին ներկայանալով վստահութեան քուէ պիտի պահանջէ: Այսօր տեղի պիտի ունենայ նախորդ գատական նախարար Նազըմ փաշայի յուղարկաւորութիւնը և թաղումը, սովորական պատիւներով և մէկ քանի նախարարներ ներկայ պիտի ըլլան:

բացարձակապէս սուտ է այն լուրը թէ դաւառներէն զօրք կանչուած ըլլայ Պոլիս» :

Երկրորդ զեկոյց.—

«Յանուցած էինք թէ վեհ. կայսրը ընդունած էր Սուլթան Ահմէտ հաւաքուած զօրքերու պահանջումները և ընդհանուր նեներում չնորհած էր։ Զօրքերը, երախտապարտ Ն· վեհափառութեան չնորհներուն, դարձան իրենց զօրանոցները։ Սակայն չատ զօրքեր կը ղրկեն թաղերուն մէջ, գնդակ արձակելով օդը, որով մէկ քանի հոգի մեռան և ուրիշներ վիրաւորուեցան։ Այս ընթացքը հակառակ է Շէրիի, և կը վնասէ հանրային ապահովութեան, որով չպիտի ներուի։ կը յայտարարենք թէ՝ ասկէ ետքը անոնք որ հակառակ գործեն Շէրիի օրէնքներուն և Սահմանադրութեան, օրէնքին տրամադրած պատիժներուն պիտի ենթարկուին։ կը հրաւիրենք ժողովուրդը իր գործերով զբաղիլ, զէնք չարձակել, ինչ որ տեղի կրնայ տալ արկածներու և յուզումի և չընել այն տեսակ արարքներ՝ որոնք կրնան վնասել Սահմանադրութեան»։

ԵՐԵՍՓ. ԺՈՂՈՎԻՆ ՄԷՋ

Միւս կողմէ կանուխէն գումարուած երեսփ· ժողովն ալ, հետեւեալ յայտարարութիւնը հրատարակեց·—

«Հայրենիքին զաւակ ընտրողները մէկ քանի օրէ ի վեր հանրութեան մէջ լսուած դանգատներուն կցելով նաև այն պահանջը թէ պէտք է ամբողջութեամբ գործադրուի Իսլահական Շէրիաթը, և կարգ մը պահանջումներ և դանգատներ ընելով նաև ընտրական ձեւայարութեան և կանոններուն նկատմամբ, դիմեցին երեսփոխաններուն, զորս կը նկատեն իրենց և իրենց հայրերուն ներկայացուցիչները և պահանջեցին նկատի առնել իրենց պահանջները, ցոյց տալով միանգամայն որ՝ անհրաժեշտ է փոխել դահլիճը, և դնել այն տեսակ վարչապետ մը և պատերազ-

Բ· ՋՕՐԱԲԱՆԱԿԻՆ ՊԻՆՈՒՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆ·
ՀՐԱՄԱՆԱՏԻՒ ՆԱԶԸՄ ՓԱՇԱՆ
ԻՒՐ ՀԵՏԵՒՈՐԴՆԵՐՈՎՆ ԱԴՐԻԱՆԱՊՕԼՍՈՑ ՄԷՋ

մական նախարար մը՝ որոնք ընդհանուր վստահութիւն ներշնչեն, ամէն պարագայի մէջ ընդունուին Շէրիաթի տրամադրութիւնները իբր հիմնական օրէնք երկրին գործերու վարչութեան մէջ և պահպանուի ամէն պարագայի մէջ օրինական Սահմանադրութիւնը, որ հաստատուեցաւ Ազգին ձայներուն միացումով։ Երեսփ. Ժողովը անմիջապէս նիստ գումարեց, ընդունեց ներկայացուած պահանջումները, և որոշում տուաւ որուն հետևանքով հրաժարեցաւ Դահլիճը։ Երեսփ. Ժողովին որոշումին վրայ, կայս. Իրատէ մը հրատարակուեցաւ, ընդհանուր ներում չնորհելով անոնց որ մասնակցեր էին այս ցոյցին։ Այս իրատէն հաղորդուելէ ետքը ամէնքն ալ ուրախութեամբ և վստահութեամբ դարձան իրենց գործանոցները։ Այս կերպով մեր գինուորները ցոյց տուին իրենց յատկանիշը եղող առաքինութիւնները և կարգապահութիւն։ — Նկատելով որ Երեսփ. Ժողովը, որ կը գնահատէ այս դէպքին արտակարգ կարեւորութիւնը, պիտի կատարէ իր կարեւոր պաշտօնը, հարմաձայն այն քաղաքականութեան՝ զոր ընդունեց Խորհրդարանին բացումէն իվեր, առաջիկային գործելով նաեւ համաձայն իսլամ աստուածայրին օրէնքին և Սահմանադրական օրէնքին օրինական դրամադրութիւններուն, որոնք կ'երաշխաւորեն Հայրենիքին և բոլոր գաւակներուն իրաւունքները և բարօրութիւնը։ Նկատելով որ բոլոր երեսփոխանները, որոնք միացած են մտածումով և գիտակցութեամբ, պիտի թափեն իրենց բոլոր ճիգերը, իրագործելու համար երկրին պէտք ունեցած առաջդիմութիւնը և բարգաւաճումը, — խորհուրդ կուտանք յանուն Հայրենիքին միութեան, ասկէ ետքը ետ կենալ այն տեսակ արարքներէ՝ որոնք կրնան խոչընդել երկրին անդորրութիւնը։

Նախարարներու Խորհրդին այս արտասովոր նիստը որ գումարուեցաւ Թէլֆիկ փաշայի ապարանքին մէջ, բոլոր նախարարներու ներկայութեամբ, չատ կարեւոր էր և չատ երկար տեւեց։ Խորհուրդը այս նիստին մէջ որոշեց նախ այն միջոցները՝ որոնք պէտք էին ձեռք առնուիլ, երկրին անդորրութիւնը պահպանելու համար, և պատրաստեց իր քաղաքական ծրագիրը, երկուշաբթի օր զայն ներկայացնելու համար Խորհրդարանին։

«ՄԷՔԹԷՊԼԻ»ՆԵՐԸ ԵՒ «ԱԼԱՅԼԸ»ՆԵՐԸ

Որովհետեւ դէպքին մէջտեղին զօրքերը կը հալածէին դպրոցական սպաները, զանոնք Շէրիի օբէնքներուն դէմ իբր թէ անասաստող հոչակելով, Էօնէմ փաշա իր չուրջը հաւաքելով նշանաձիգ զօրքերու տասնապետները եւ յիսնապետները, ջրհանկիր վնասուորները եւ ուրիշներ, խորհուրդներ տուաւ անոնց եւ յայտարարեց թէ՝ որեւէ տարբերութիւն չիկայ դպրոցներէն ելած պաշտօնաներուն եւ իրենց ընկերներուն միջեւ, որոնք իրենց աստիճանները չունած են հետզհետէ բարձրանալով հասարակ վնասուորութենէ։ Ըսաւ թէ ամէն ոք իր պարտականութիւնը պէտք է կատարէ Հայրենիքին փրկութեանը համար, թէ վնասուորական վարժարանի աշակերտներուն դէմ ցոյց տրուած ընթացքը վնասուորական արժանապատուութեան եւ կարգապահութեան հակառակ է, հետեւաբար այն բոլոր սպաները կամ վնասուորները՝ որոնք յոռի ընթացք ցոյց տան պաշտօնանկ պիտի ըլլան անմիջապէս։

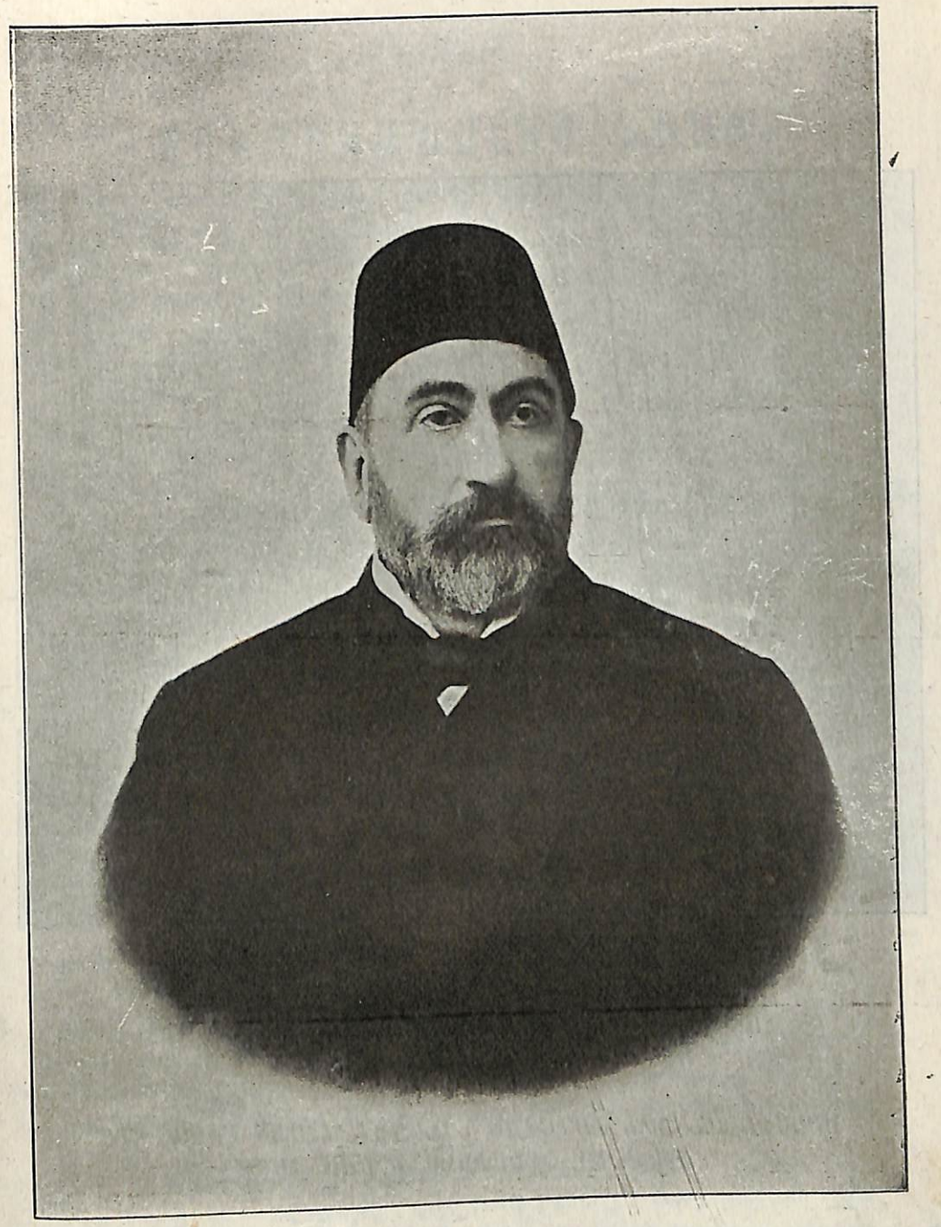

ՆՈՒՐԻ ՊԷՅ

եղեռնական նախարար եղաւ մարտ 31 ի ապստամբութեան միջոցին

ԱԳ-ՍԹԷՖԱՆՕԻ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԱԶԳԱՑԻՆ ԺՈՂՈՎԸ՝
ՆԵՐԱԿՈՑՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ՍԱՑԻՏ ՓԱՇԱ
Ե Ւ
ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՑ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՀՄԵՏ ՐԻԶԱ ՊԷԳ՝
ՔԱՆԻ ՄԸ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՆԵՐՈՒ ՀԵՏ։

ՅՈՒԶՈՒՄՆԱԼԻՑ ՆԻՍՏ

ԵՐԵՍՓ. ԺՈՂՈՎԻՆ ՄԷՋ

Երեսփ. ժողովը վերջապէս կրցաւ կանոնաւոր նիստ գումարել և կարեւոր որոշումներ առաւ, երկրին տագնապալի կացութեան մասին։ Կարգ մը մանակի խնդիրներու վիճաբանութենէն ետքը, կարդացուեցաւ Գրիգոր Էֆ. Զօհրապի հետեւեալ թագիրը.—«Հիմա թղթակերով ատացայ յարակից խնդրագիրը, զոր իր կարեւորութեան պատճառով կը ներկայացնեմ և կ'առաջարկեմ պաշտօնապէս կառավարութեան ուշադրութեան յանձնել»։ Անմիջապէս այդ խնդրագիրը, բազմաթիւ անձերէ ստորագրուած.— «Մեր ազգին արդարակորով փոխանորդներուն ազգս մը կը ներկայացնենք։ Սահմանադրութեան հրատարակութենէն մինչեւ այսօր ալալլը, այլընդ ոչ-դպրոցական ազանները նկատմամբ անպատշաճ գաղափարներ կը մուծանեն և դպրոցական ու ոչ-դպրոցական ազանները միջեւ նախապէս ցանուած համաձայնութեան սերմը բզրոջել և ուռճանալ սկսաւ։ Բարձր ժողովը ալ յայտնի է որ՝ մենք այս նպատակին հետեւարար ծառաներ ենք։ Մեր դպրոցական գործակիցներէն ոմանք մեզ հանդէպ անձնասէր նպատակներով անպատանքով կը վարուին և ստոր պատճառն ալ ան է որ՝ մեր գործունէական պետերը գաղտնի նպատակ մը կը մտածեն։ Վարչական մէջ բարենորոգումներ կատարուեցան և ալալլը ազանները հարիւրին 85ը գաւառէն դուրս ձգուելով անպատշաճ վիճակի մէջ մնացին։ Ցետոյ գաւառի մէջ մնացած սակաւաթիւ ազաներ ալ մէկիկ մէկիկ դուրս հանուեցան։ Հիմա ալ քննութիւն հաստատեցին և որոնք որ յաջողին՝ անոնք միայն պիտի ընդունուին։ Կը խնդրենք որ այս մասին մեր ներփակ (*) արտքայի աղերսը ընդունիք, հակառակ պարագային բանակցեցուն մէջ մեծ խոչոգութիւններ պիտի ծագին, զոր յանուն Հայրենիքի փորձեցանք կը ծանուցանենք եւ պատասխանի կը սպասենք»։ Թէր

(*) Աղերսագիրը կը ներկայացնէ այս վիճակին բարւոքման համար կարգ մը առաջարկներ, զոր զանց կ'ընենք, աղերսագիրին ոչին և անոր մասին Ժողովին առած որոշումը միայն կարեւոր ըլլալով մեր պատմութեան մէջ։

ու դէմ վիճաբանութիւններէ ետքը, որոշուեցաւ խնդիրը պատեհ բազմական նախարարին ուշադրութեան յանձնել։

Բայց աւելի կարեւոր հանգամանք. ունէր Ժողովին դանդաղ նիստը, որ տեղի ունեցաւ ժողովականներու երիցագոյնին՝ Նագի էֆ֊ի նախագահութեան տակ։ Երեսփոխաններէ ոմանք այս նիստին մէջ օրուան կացութիւնը ծանր տեսան և ըսին թէ հակասահմանադրական չարժում մը սկիզբ առած է։ Ուրիշներ ըսին թէ պինուորներուն ցոյցը կարգապահութիւնը կը խանգարէ և առաջարկեցին խնդիրին ամէն տեսակէտները նկատի առնելով կարգադրել։ Իսմայիլ Բէյմալ պէյ յայտնեց թէ՝ Կայսրը իրեն յանձնարարած է ծանուցանել թէ՝ Սահմանադրութիւնը երբեք վտանգի մէջ չէ, և ինք՝ Կայսրը՝ երդում ըրած ըլլալով պահել Սահմանադրութիւնը, հաստատ պիտի մնայ իր երդումին վրայ. հետեւաբար Երեսփ. Ժողովը առանց ազդուելու դէպքերէն, պէտք է չարունակէ իր աշխատութիւնները և օգտակար հանդիսանայ երկրին։ Եւսուէֆ Բէյմալ պէյ ըսաւ թէ՝ ինք ալ ունկնդրութեան ընդունուեցաւ և կը հաստատէ Իսմայիլ Բէյմալ պէյի յայտարարութիւնը։ Ուրիշ երեսփոխաններ ալ յայտարարեցին թէ եղած չարժումը քաղաքական հանգամանք չունի և միայն կրօնական նպատակով տեղի ունեցաւ և Շէրիաթը աւելի նպաստաւոր է Սահմանադրութեան, քան թէ հակառակ։ Սակայ երեսփոխան մը յայտարարեց որ՝ կուսակցութիւնները վնասակար են երկրին համար և պէտք է ջնջուին ու միայն Շէրիաթը տիրապետէ։ Վարդգէս էֆ. պատասխանեց թէ կուսակցութիւնները անհրաժեշտ են։ Վիճաբանութիւնը բաւական տաքցաւ, բայց Իսմայիլ Բէյմալ պէյ մէջտեղ ալ պարզեց թէ՝ կուսակցութիւն չի նշանակեր մարմին մը՝ որ իրաւունք ունի կառավարութեան գործերուն խառնուելով անոր վրայ ազդելու։ Բոլոր Արեւելեան պետութիւններուն մէջ ալ կան կուսակցութիւններ՝ որոնք սակայն գաղափարներու մասին միայն կրնան իրարմէ տարբերութիւն ունենալ, բայց կառավարութեան գործին երբեք չեն մէջտեղ։ Ներկայ պինուորական չարժումը առաջ եկաւ այն պատճառէն որ՝ կուսակցութիւն մը սկսաւ ազդեցութիւն բանեցնել կառավարութեան վրայ։ Որոշուեցաւ կառավարութեան դիմել և խնդրել որ պինուրական կարգապահութիւնը վերահաստատի։ Ժողովին նախագահ Անդրէա Բիզա պէյ հրաժարած ըլլալով, որոշուեցաւ կառավարութենէն տեղեկանալ հրաժարակին առթիւ որոշումը և նոր ընտրութեան ձեռնարկել։ Երեսփոխան մը դիտել տուաւ թէ, թէև պինուորներուն ընթացքը դովելի էր, բայց և այնպէս անկարելի էր չարունակել այս վիճակը, քանի որ այդ կերպով պինուորութիւնը կրնար նաև ուրիշ ազդեցութիւններու ենթարկուիլ։ Մեծամասնութիւնը զրգռութիւններու հետեւանք նկատեց այս դէպքը և յաւ յայտնեց։ Գրեթէ բոլոր երեսփոխանները համաձայն եղան ու երկիրը վտանգէ մը ազատեցաւ և այդ վտանգն ալ բոլորովին անհետացած չէր. հետեւաբար որոշեցին զգուշութեամբ չարժիլ և ցաւալի միջադէպներու տեղի չտալ։ Յետոյ Ժողովը նկատի առաւ գաւառներու վիճակը, ուր անչուչտ պիտի մեկնութիւններ պիտի որուէին պատահած դէպքերուն նկատմամբ։ Երեսփոխան մը յարեց թէ երեք զօրաբանակներ արդէն պատրաստակամութիւն յայտնած են Պոլսոյ վրայ քալելու, եթէ Սահմանադրութիւնը վտանգի մէջ գտնուի։ Յուզումնալից վիճաբանութեամբ մը որոշուեցաւ չրջաբերական հեռագիրով մը՝ ապահովութիւններ ներշնչել գաւառներուն։

ՄՈՒՐԱՏ ՊԷՅ

ԵՒ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Այս նիստերուն մէջտեղն և դաղարներուն, վիճաբանութիւններու ընթացքին տիրող դէմքն էր Միզանի անօրէն Մուրատ Պէյ, որ մահաւորապէս կը տեսակցէր Իթթիհատականն անդամներու հետ, ջանալով հանդարտեցնել զանոնք, ըսելով որ՝ ա՛լ պէտք է մոռնալ տեղի ունեցած դէպքերը և ձեռք ձեռքի տուած աշխատիլ: Մուրատ Պէյ կը ջանար ապացուցանել թէ՝ զինուորական ապստամբութիւնը բնաւ արդիւնք չէր արտաքին որ և է դրդումի, այլ պոռթկումը ժամանակի մը ի վեր բանակին մէջ տիրող ձգտումին, զոր հրանդեց հանրային կարծիքին մէջ Օսմ. Բօմիթէին արարքներուն դէմ առաջ եկած զայրոյթը:

Մուրատ Պէյ կ'ըսէր թէ դժբաղդաբար զինուորական վարժարանէն ելած սպաները չեն յարգեր զինուորներուն կրօնական զգացումները, մինչդեռ իսլամական աշխարհին մէջ,— ինչպէս այս գաղափարը պաշտպանած է իր բազմաթիւ յօդուածներով,— ամենէն զօրաւոր զգացումը կրօնական զգացումն է, որուն պէտք չէ դպչիլ: Սահմանադրութիւնը բնաւ վտանգուած չէ, կ'ըսէր, որովհետև Սահմանադրութիւնը կատարելապէս հաճաձայն է Շէրիաթին: Իր այս գաղափարը կը ջանար փաստել սա պարագայով թէ՝ իսլամական նուիրական օբէնքներուն հաճաձայն՝ որ և է գործի մը մէջ խորհրդակցութիւնը կարևոր պայման է: Առաջ, կ'աւելցնէր, մեր գործերը կրնայինք կատարել 7–8 հոգիի խորհրդակցութեամբ միայն, բայց այսօր երեսփ. ժողովին անհրաժեշտ պէտքը կըզգանք, քանի որ ամէն գաւառ իրեն յատուկ պէտքերը ունի և այդ պէտքերը բացատրելու կարող մարդիկ անհրաժեշտ են: Մուրատ Պէյ իր այս գաղափարները կ'ընդլայնէր նոյն օրը Միզանի մէջ հրատարակած իր մէկ յօդուածով, որուն գլխաւոր մասերն են հետևեալները.— «Ոհան մը կայ որ Օսմ. Ազգը պէտք է իր ակամային օղ ընէ. եթէ

Սահմանադրութիւն և Ազգ. ժողով գոյութիւն չունենան, մէջտեղը բան մը չի մնար: Ատոր պէտք է հաժողուիլ: Այս խօսքը չափազանցութիւն մը չէ և նոյն իսկ առանց Սահմանադրութեան Շէրիաթին ալ մէջ կը խաղայ: Բռնապետութեան ժամանակ նուիրական գիրքերը կ'այրուէին բաղնիքներու հնոցներուն մէջ, Շէրիաթի պատուէրները բարձր թողլի կ'ըլլային, Մէվլուտ Շէրիֆի ընթերցումը կ'արգիլուէր, բոլոր իւլէմաները արիւն արցունք կուլային, բայց չէին կրնար ձայն հանել, որովհետև ձայն բարձրացնողները բանտերու և աքսորավայրերու մէջ կը փտեցնէին: Այս ապօրինութիւնները արգիլողը երեսփ. ժողովը միայն կրնայ ըլլալ, տէրունական պատուէրին համաձայն թէ՝ «ձեր գործերը խորհրդակցութեամբ կատարեցէ՛ք»: Ո՛վ որ կ'ըսէ թէ իսլամ մը կրնայ հակառակ ըլլալ երեսփ. ժողովին, մեծ մեղք մը գործած կ'ըլլայ: Առանց սահմանադրութեան տէրութիւնն ալ մէջ կը խաղայ: Ո՞վ կրնայ մոռնալ թէ բռնապետութեան ժամանակ ժողովուրդը տանջելով տուրք կը հաւաքէին և այդ դրամները կ'ներթային պարարտացնել քակները բռնապետներուն, որոնք չէին խղճահարեր մինչև անգամ ազգատներուն լծվար անասուններն և կերակուրի համանները ծախել, դրամ քաշելու համար: Այսօր մեր երկիրը ամենէն առաջադէմ, ամենէն ծաղկեալ և ամենէն քաղաքակիրթ երկիրը կրնար ըլլալ, բայց ամենէն յետադէմ և թշուառ երկիրը եղաւ, բռնակալութեան երեսէն, որովհետև չկար Ազգ. ժողով մը, Շէրիի համաձայն խորհրդակցական ժողով մը, որ արգարութեան ձայնը լսելի ընէր: Աղէկ դիտնանք որ բռնակալութիւնը և զուլում մը մեզմէ ցայտ էին ազգային կեանքը և չարունակ յետադիմելու վրայ էինք: Սանն մը, երբ ամէն գործ Շէրիաթի հաճաձայն արդարութեամբ կը տնօրինուէր, այս տէրութիւնը ամենէն մեծ և աշխարհակալ տէրութիւնը եղաւ—, ամբողջ աշխարհի իսկ տապալել կարդալու կարող. բայց ինչու, քանի՛ բռնապետութիւնը տեղահանուեցաւ: Մեր գրացիները մնծցան և մեզի վտանգեցին Վոլկայի եզերքէն, Օգրանիայի դաշտերէն, Վիեննայի բերդերէն և մինչև Էմիրնէ ու Կարին մեզ նեղելու ախան: Յունիսին, յեղափոխութիւնը ծագկէ առաջ, քիչ մնաց որ չնորհիւ Ռեվալի տնտեսկցութեան՝ մեր ձեռքէն ելլէր նահ. ի՛նչ որ մնացեր էր. և ատոր պատճառը ան էր որ, ձեռքերնիս չկար ո՛չ Սահմանադրութիւն, և ո՛չ ալ Երեսփ. ժողով: Յունիսի յեղափոխութիւնը փրկեց մեզի այս վտանգէն: Բայց բռնա-

ԱԼԻ ՐԻԶԱ ՓԱՇԱ
(Ազատական Բանակին Սպայակոյտի պետ)

ՀԻՍԱԻԻՆ ՀԻՍԱՆԻ ՓԱՇԱ
(Ազատական Բանակին Հրամանատարներեն)

կալութեան ճիգերը և Օսմանցիներուն ցոյց տուած աշխատութիւնները չարիքի ձևով գործածելու միտումներ երեւան կ՚ելան։ Անցեալ օր երկրորդ անգամ ըլլալով Աստուած ցոյց տուաւ իր ուժը, բռնակալութեան ճիգերը չնչուեցան և փրկութեան դուռը նորէն բացուեցաւ։ Հիմա այժմեսս գործը պէտք է ըլլայ ամուր պահել Սահմանադրութիւնը, և երեսի, ժողովը պէտք է իր պարտքը կատարէ։ Սահմանադրական կառավարութիւնը, առանց երբէք դուրս ելլելու Սահմանադրութեան տրամադրութիւններէն, պէտք է արիաբար առնէ իր գործը։ Ջօրքը պէտք է գիտնայ թէ՝ հնազանդութիւնն է հանրային ապահովութեան միակ երաշխիքը, և պէտք է քալ գիտնայ որ՝ եթէ չեղի հնազանդութենէն և կարգապահութենէն, Շէքիւթ, օրէնք, ապահովութիւն և հանդարտութիւն կը փճանան։ Ժողովուրդն ալ պէտք է գիտնայ Սահմանադրութեան և օրինաւորութեան յարգը և պէտք է իր գործին նայի։ Այն առեն միայն ապահոված կ՚ըլլանք մեր նուիրական Հայրենիքին փրկութիւնն ու երջանկութիւնը։ Իսկ հակառակորդները կրծնքի և տէրութեան թշնամի միայն կրնան նկատուիլ։

Մուրատ Պէյի ձերբակալումը և հարցաքննութիւնները ցոյց տուին թէ որքան անկեղծութիւն և արդարամտութիւն կը դնէր ան իր այս մաքիավէլական դաւանանքութեան մէջ։ Մարդը կաշառուած էր, և իր այս օգտապաշտ քարոզը Միզանի միջոցաւ տալէ ետքը, կրծնաւորի տարազով կը չրջէր զօրանոցները, անուս և միամիտ գինուորները՝ իրենց գիտակից ու զարգացած եղբայրներուն դէմ զրգռելու ու Շէրիաթի պատրուակով, Թուրքիոյ Հին Դրութեան վերադարձը փութացնելու համար։

ԱԼՊԱՆԻԱՅԻ ԵՒ ՊՈՒԼԿԱՐ ԱՄԻՐԱՅՈՐՆԵՐՈՒ ԶՈՒԱՏ ՄԸ
ԱՔԻՖ ՊԷՅԻ ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱԿ

ՍԻԼԼԵՅՄԱՆ ՆԱԶԻՓ ՊԷՅ

ԵՒ ԱՒԱՐԱՌՈՒՆԵՐԸ

Վերեւի հատուածներով, ներկայացուցինք Երեսփ. Ժողովին, Գրծնական Միութեան եւ Մամուլին ընթացքը՝ օրուան քաղաքական կացութեան հանդէպ։ Ընդհանուր առումով, տեսնուեցաւ թէ ամէնքը բարիք մը կը նշմարէին զինուորականութեան չարժումին մէջ, մինչդեռ անիկա յայտնապէս հակասահմանադրական ոգիէ մը դրդուած էր։ Եւ եթէ ո՛չ մէկ կողմէ կը խոստովանէին այս ճշմարտութիւնը, կամ չհասկնալնուն էր, կամ վախերնուն, որովհետեւ զօրքերուն սիրած ան ու սարսափին ազատորութիւնը խորապէս արմատացած էր սիրտերու մէջ։

Բայց յանդուգն գրող մը, Սիւլէյման Նազիֆ, քաջութիւն ունեցաւ Միզանի մէջ հրատարակելու բուռն յօդուած մը, որով կը պախարակէր գործուած սպանութիւնները, Շուրայի Իւմմէթի եւ Թանինի տպարաններուն կողոպտուի տրուիլը, ըսելով թէ այդ արարքին հեղինակները մեզ մէկ աւազակ, ոճրագործ եւ «միաքին»ներ են։ Ի՞նչպէս կրնանք այդ աւարառութիւնները արդարացնել, երբ կը պահանջենք որ Մամուլը ազատ ըլլայ։ Ա՛լ ո՞ւր կը մնայ ազատութիւնը, երբ խուժանը կրնայ թալլել խմբագրութիւնները»։ Յետոյ ցաւ կը յայտնէր որ Հիւսէյին Ճահիտ եւ Ճավիտ պէյերը սոխրուեցան փախչիլ, մինչդեռ երկրին օգտակար անհատներ էին անոնք, եւ մոռնալով կարելի չէ չմեղքնալ Ճավիտ պէյը, որ քնաւ չէր մասնակցած մամուլի վէճերուն։

Միզան կեղծ ու պատիր ոգիով մը կ՚ուզէր քօղածածկել իր ոճրապարտութիւնը այս տեսակ հրատարակութիւններով։

Այս միջոցին, ուշադրութեան արժանի էր, վարչապետ Թէվֆիք փաշայի «աւուր պատշաճի» մէկ յայտարարութիւնը։ — «Կը խոստովանիմ որ չատ տպնապալից չրջան մը անցուցինք, սակայն հաստատապէս կը յուսամ որ կարգապահութիւնը հաստատուած է եւ ա՛լ չպիտի խանգարուի։ Բոլոր անհրաժեշտ միջոցները ձեռք առնուեցան, որպէսզի դործերը իրենց սովորական ընթացքին մէջ չարունակուին։ Համոզուած ենք որ բանակը կարգապահութենէ չպիտի չեզի, ինչպէս անցեալին մէջ, որովհետեւ օսմանեան բանակին ամենամեծ առաքինութիւններէն մէկը եղած է կարգապահ ըլլալ։ Տարակոյս չի վերցներ որ պատերազմական նոր նախարար Էնվէմ փաշա պիտի վերակազմէ բանակը։ Ամէն բան չուսով պիտի կարգադրուի։

ՄԷՄՏՈՒՀ ՊԷՅ

Բ. Դրան շրջակայքը սպաննուող երիտասարդ կամաւորը

ՆՇԱՆԱԿԵԼԻ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

Միւս կողմէ, սակայն, երբ վարչապետը այս ապահովութիւնները կու տար, նորահաստատ նախարարութիւնը կազմալուծուիլ կը սկսէր։

Ս.յոպէս, ծովային նախարար Էմին փաշա, իր պաշտօնաւեղին դացած էր, բայց նաւաղները չէին թողած որ նոյնը մտնէ ան։ Այս բիրտ անարդանքէն իրաւացի կերպով վիրաւորուած, Էմին փաշա Բ. Դուռ դառնալով, հրաժարական տուաւ վարչապետին։ Իսկ նաւաղները, անդիէն, Պալատ և Բ. Դուռ հեռագիրներ ուղարկելով, պահանջեցին որ իր արդարադատութիւնով ընդհանուր յարգանք վայելող մէկը նշանակուի իրրև ծովային նախարար։

Ասոր յաջորդեց ոստիկանութեան նախարարին հրաժարականը, հետևեալ պարագաներու մէջ։ Բազմաթիւ ոստիկանական քօմիսէռներ ժողով մը գումարեցին Սուլթան Ահմէտի պարտէզին մէջ և որոշեցին պահանջել ոստիկանական նախարար Սամի փաշայի հրաժարականը, նախարարը Օամ. Քօմիթէին անդամ ըլլալուն համար։ Երեք քօմիսէռներ այս որոշումը ներկայացուցին Սամի փաշայի, որ յայտարարեց թէ չհրաժարի, և Բ. Դուռ երթալով հրաժարական տուաւ վարչապետին, որ ընդունեց։

Սամի փաշայի յաջորդելով ոստիկանական նոր նախարար անուանուեցաւ Սև Ծովի նեղուցին հրամանատար Իսմայիլ Հագգը փաշա։

Յիշատակելի են նաև հետևեալ անուանումները. — նախկին պատերազմական նախարար Ա. Ֆէրիդ Նազըմ փաշա հրամանատար անուանուեցաւ Ա. զօրաբանակին (Կայս. անձնապահ բանակ)։ Մէմատուհ փաշա որ էսխիրնէ կը գտնուէր, հրամանատար անուանուեցաւ Բ. զօրաբաժինին, Ճէվատ փաշայի տեղ, որ պաշտօնանկ եղաւ, զօրքերու պահանջումով։

ԱԼԻ ԳԱՊՈՒԼԻ ՊԷՅԻ ՏՌԱՄԸ

«Ասարը Թէվֆիգ»ի Գ. Նաւապետ Ալի Գապուլի պէյ չորեքշաբթի գիշեր թնդանօթներուն առջև հաւաքեց նորագիր զինուորները, և անոնց ցոյց տալով թնդանօթ արձակելու եղանակը, ու թնդանօթներէն մէկն ուղղելով Եըլտըզի և միւսը Թերսանէի վրայ, ըսաւ. «Երբ ձեզի հրամայեմ որ կրակ ընէք, պիտի քաշէք այս չղթաները, բայց ոչ հիմա, այլ երբոր նաւապետները քնանան. ու երբ մերժէք, ձեզի պիտի սպանեմ»: Նաւազապետներէն մէկը այս խօսքերը լսելով իմաց տուաւ իր ընկերներուն, որոնք կամրջակին վրայ եկան և տեսան թէ իրապէս թնդանօթներէն մէկը Եըլտըզի և միւսը Թերսանէի վրայ ուղղուած են: Ասոր վրայ յարձակեցան նաւապետին վրայ, ու դաւաճան անուանելով զայն, ձեռքերը կապեցին: Ամբողջ գիշերը, նաւապետը բանտարկուած մնաց, ու յաջորդ առաւոտն սուլթանաւոր զինուորներու անաբեկիչ ընկերակցութիւնովը տարուեցաւ պատերազմական պաշտօնատուն, ուր ճամբան վորձեց փախչիլ, բայց բռնուեցաւ ու կապուեցաւ դարձեալ, սարսափելի կերպով ծեծ ուտելէետքը: Յետոյ կաւք մը դրին գլխը և տարին Եըլտըզ: Օսմանիւեր լոյս կ'ըսէ թէ փաշիւահիրլ չօգ եաշա պուռացեր են այնտեղ, և կայսրը պատուհանէն երևնալով լսած է թէ ինչ կ'ուզեն: Իրողութեան վերահասու ըլլալէ ետքը հրաման ըրած է նաւաղներուն որ նաւապետը զօրանոց տանին ու այնտեղ Շէրիի օրէնքին համաձայն դատուի: Նաւաղները քաջագործութիւն մը ըրած ըլլալու յոխորտանքով, և տեղւոյթեան զարնուելի նոպայի մը մէջ սուլթանար ըրին Եըլտըզի առջևն իսկ, հէք Գապուլի պէյ որուն նկարին արդէն հանդիպեցաք մեր այս պատմութեան 20րդ էջին մէջ:

ԼԱԶԳՐՅԷԻ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ

ՄԻՀՄԻՏ ԱՐՍԼԱՆ ՊԷՅ

որ սպանուեցաւ գիւղուոր. ապստամբութեան օրը, Թաւիրի՛ խմբագրապետ եւ Պոլսոյ երեսփոխան Հիւսէյին Ճահիս պէյը կարծուելով:

ԵՐԿՈՒ ԿԱՐԵՒՈՐ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վոլհանի ուրբաթ օրուան թիւին մէջ հրատարակուեցաւ անձնագրապահ բանակին հրամանատար Ս. Գէրրիգ Մահմուտ Մուխթար փաշայի՝ Օամ. բանակին ուղղած Մարտ 29 թուակիր հետեւեալ հրամանը, զոր կ՚արժէ արտատպել իր մանաւանդ և պատմական չահեկանութեանը համար։

«Սահմանադրութեան հռչակումէն ի վեր զանազան անուններով կարգ մը ընկերութիւններ հիմնուեցան, մեծ մասով ոգէտ ու սորվին դասակարգի անձերու կողմէ։ Լսելիք որ վերջերս «Կրօնական Միութիւն» անունով ընկերութիւն մըն ալ կազմուեցաւ, ու անոր անդամակցեցան չատ մը պարզամիտներ։ Յայտնի է թէ Իթթիհատ Միութիւնը, որ Շէրիաթի վրայ հաստատուած է, բնաւ չի փոխուիր ո՛չ ալ կը փոխարանայ. ուստի հաւանական կը թուի որ այդ ընկերութիւնը կազմուած է ոգէտները խաբելով իթթիհատական միջև գժտութիւն և խռովութիւն ձգելու, և այս կերպով բռնապետութիւնը վերադարձնելու նպատակով։ Իրաւ է որ պետութեան մէջ այդ տեսակ ընկերութիւններու անհրաժեշտ տուողներ չեն գտնուիր, բայց կարելի է որ խաբուողներ գտնուին, ուստի կը յանձնարարենք բոլոր վալիներու և գունդերու իթթիհատականներուն որ խոհեմ պատուիրեն պետութեան թէ Շէրիաթի սրամադրութեան համաձայն իրենց սահմանադրական կառավարութեան ծառայելով բնաւ անոր հակառակը չգործել, որուն համար արդէն երդում բրած են։ Իթթիհատականները յորդորեն որ պետութիւնը բնաւ կարևորութիւն չտան այդ կարգի ընկերութիւններու, այլ միայն իրենց պետութեան հանրային պարտականութիւններու հետևին ու միշտ պատրաստ ըլլան Սահմանադրութեան համար իրենց անձը զոհելու»։

Այս յայտարարութեան կը կցէ Վահտէթի հետևեալ պատասխանը, որ նմանապէս արժանի է պատմութեան մէջ անցնելու։

«Երբ ձեր հայրը Ռուսիոյ սահմանագլուխին վրայ հայրենիքը կը պաշտպանէր, անոր հրամանին տակ կը գտնուէր Բիւրա Իսմայիլ Փաչան, որ գրել կարդալ չէր գիտեր, սակայն անոր հրամանատարութեան տակ գտնուող բանակը միայն կրցաւ Ռուսիոյ դէմ յաղթանակ տանիլ։ Ասիկա ըսողը մենք չենք, այլ հանրային կարծիքը։

«Անատոլիկ Բիւրոքրատիայի ժողովուրդը։ Այս պետութեան ցեղը թէ՛ ձեր հօրը և թէ Իսմայիլ փաշայի վրայ չունած է տարաձներ զորս այժմ կը կարդան Բիւրոքրատիան, հարուածներու և աչերէթի կռիւներուն մէջ։ Այդ տարաձնները Բիւրոներուն քաղաքական, կրօնական և արհամարհանքի(?) դասեր կուտան։ Դարձեալ նոյն Բիւրոքրատիան և արհամարհանքի(?) դասեր կուտան։ Դարձեալ նոյն Բիւրոքրատիան Իսմայիլ փաշան Տիվրիանակերտի մէջ հիմնած պետական չէնքերով Օամ. կառավարութիւնը փառաւորապէս հաստատեց հոն, մինչդեռ անկէ առաջ անիշխանութիւն կը տիրէր։ Ասիկա, ինչպէս նաև զոր նման չատ մը երկրին օգտակար գործեր ըրաւ Իսմայիլ փաշան, չնորհիւ երկրին ու հայրենիքին հանդէպ ունեցած իր հաւատարմութեան զոր կուսայ կրօնքը։ Կրօնական Միութեան ընդհանուրը, զորս իրրև պարագամիտ ու ոգէտ կ՚անարդէք, իրենց կրօնասիրութեամբ բիւր անգամ նախամեծար են քան թերահաւատ հրամանատարները։ Յարատե՛ւ հնայ Կրօնական Միութեան սուրբ ընկերութիւնը։

«Փաչա՛, կը գրէք թէ «Հաւանական է որ այս ընկերութիւնը բռնակալութիւնը վերահաստատելու նպատակով կազմուած ըլլայ»։ Բայց գիտէ՞ք թէ որոնք են նախորդ դրութիւնը տապալելով, այս չորս չորեքամիս առաջ բերող Օսմանցի Իպտա գինուորները։ Ասոնք ձեր ոէֆաքսիօնէր կարծած, սակայն Կրօնական Միութիւն ընկերութեան համար իրենց անձը սիրայօժար զոհելու պատրաստ սուիժի ձագերն են։ Արդեօք այս գործը արտաքին թելադրութեամբ պատրաստուած բան մը կը կարծէք։ Երբե՛ք։ Այս ցոյցը կազմակերպողը բարոյական անհուսաց ուժն էր, որ գինուորներու սիրտերը կը տոչորէր։ Ա՜հ, փաչա՛, եթէ գիտնաք թէ ինչ է այդ բարոյական ուժը, ու թէ Կրօնական Միութեան այդ հուրով կ՚այրի ու միշտ դէպի ճշմարտութիւն քայլեր կ՚առնէ, դուք պիտի փափաքիք այս ընկերութեան դրօշակիրը ըլլալ։ բայց ի՜նչ օգուտ։ Մվ Մահմուտ Մուխթար փաչա, դուք որ Հելլէն պատերազմին մէջ ճշմարիտ գինուոր մը ըլլալնիդ ձեր առած պատասխանով հաստատած երեսնաւարդ հրամանատար մըն էք, այս փառքը ձեզի չէ՞ր բաւեր որ մնաք եղբայրդի հին ընկերութենէն աւելի յոռի ընկերութեան մը մէջ ու քիչ մնաց որ կիրութենէն աւելի յոռի ընկերութեան մը մէջ ու քիչ մնաց որ պետութիւնը պատիւը պիտի ազատէիք։ Դուք կեղրոնական հրամանատար մըն էիք, բայց ձեր առած քայլերը միայ կողմեր ուղղուած էին։ Գուցէ դուք չէիք գիտեր ու ձեր առած հրամանին հետևանքն

կը գործէիք, բայց մենք հեռուէն հանդիսատես էինք: Եւ սակայն այն տեսակ յղաչրջում մը տեղի ունեցաւ որ բարեկամը ուրախութենէն եւ թշնամին ցաւէն արցունք թափեց: Ձեր ռէֆաքսիօնէրը կարծած ընկերութեան դրօշակներն էին որ տակաւին մենք տեղեկութիւն չունեցած, խորհրդարանին առջեւ կը ծածանէին մեր վառապանծ զօրքերուն գլխուն վերեւ: Վստահ ենք որ դուք ալ համոզուած էք թէ ռէֆաքսիօն մը կարելի չէ որ ըլլայ ու տարակոյս չկայ թէ բոլոր Օսմանեան պետութիւնները Կրօնական Միութեան բնական անդամներն են, և անոնց խալիֆան, որ մեր ալ թագաւորն ու խալիֆան է, իրաւամբ եւ չերթիֆին համաձայն այս ընկերութեան վառաւոր նախագահն է:»

Շատ խորունկ լմաններ կը պարունակէր այս գրուածքը, որուն կատարելապէս թափանցելու համար պէտք չկար այնքան քաղաքագէտ լմաստասէր ըլլալու:

Քանի մը ժամեր ետքը նոյնիսկ, Մահմուտ Մուխթար փաշայի Գասը գիւղի բնակարանը քառասունի չափ զօրքերով պաշարուած էր, և կիները հրաւիրուած էին դուրս ելլել անկէ: Այս միջոցին ոստիկանութեան հեռագիրով լուր տրուած ըլլալով, դէպքը հաղորդուեցաւ վարչապետին: Թէվֆիք փաշա Պալատ կը գտնուէր: Հոն տեղեկանալով, անմիջապէս իմացուց Սուլթանին, որ հրաման ըրաւ իր բարեւները հաղորդել զօրքերուն և յանձնարարել որ յարձակում չգործեն քնաւ: Այս իրաւունքին վրայ զօրքերը հեռացան:

Նաղըմ փաշա պաշտօնի գլուխ անցնելով, իրեն առաջին զբաղումը ըրաւ, պատերազմական նախարար Հոհէմ փաշայի հետ երթալ Թաշ-Գըշլայի, Թագսիմի թնդանօթաձիգներու զօրանոցները և ուրիշ զօրանոցներ, ուր զօրքերուն պատուէրներ տուաւ անդորրութեան պահպանումին համար:

ՏԱՐՏԱՄ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Ինչպէս գրեցինք իր կարգին, Խորհրդարանի չէնքին առջեւ ապստամբ զօրքերէն մէկ քանին սպաննեցին Լազըկիի երեսփոխան Մէհմէտ Ասլան պէյը, Հիւսէյին Ճահիտ պէյը կարծելով: Ասլան պէյի ծնողքը Լիբանանէն հեռագիրով խնդրեցին անոր մարմինը: Դագաղը Կիւլհանէի հիւանդանոցէն Մէսաժըրիի Նիկէր չոգենաւը փոխադրուեցաւ: Բայց պետական պաշտօնեաները ընդդիմացան չոգենաւի մեկնումին: Թիւինապահի համազգեստով սպայ մը խորհրդակցեցաւ նաւապետին հետ, յետոյ Խորհրդարան երթալով տեսակցեցաւ արաբ երեսփոխաններուն հետ, որոնք որոշեցին դագաղը դուրս հանել չոգենաւէն, խռովութիւններու տեղի չտալու համար, որովհետեւ զօրքերը կը սպառնային չոգենաւին վրայ զէնք պարպել: Դագաղը հանուելով չոգենաւէն, նորէն փոխադրուեցաւ Կիւլհանէ: Երեսփոխան Ահմէտ պէյ Ժողովին հաղորդեց այս դէպքը, որուն վրայ Ժողովը որոշեց Շբ. օր ամբողջութեամբ ներկայ գրաւնուիլ դագաղին չոգենաւ փոխադրութեան:

Ուրբաթ օր (Ապրիլ 4) Պոլսոյ քաղաքական մթնոլորտը ճնշիչ էր: Սուտուանց քիւրտեր և չատ մը դատարկապորտներ, ինչպէս Սոֆթաներու բազմութիւն մը, պէչիկթաչ կը դիմէին, ուր կ'ըսուէր թէ Սուլթանը պիտի երևնար Մարգարէին ու հին խալիֆաներուն յատուկ կանաչ վերարկուով և կանաչ փաթթոցով, իբրև իրական ապացոյցը Շէրիաթի գործադրութեան: Կէս օրէն ետքը, չատեր մտահոգութիւն ցոյց կու տային Սպարապետի Դրան զօրքերուն ելլուըզէն չդառնալուն համար, իբրև թէ հոն բան մը պատահած ըլլար: Նոյն պահուն լուր եկաւ որ ֆրանսական կամ անգլիական դեսպանին մէկ հեռագիրին վրայ Հանրային Պարտքերու Վարչութիւնը, Պանքաներն ու Եւրոպական մեծ հաստատութիւնները փակուեցան: Պանքաները ուրբաթ օրերը կէս օրէն կը փակէին իրենց փեղկերը և Ցոյները ոտն ունէին, բայց Հանրային Պարտքերու պաշտօնեաներուն կանուխ մեկնիլը լաւ նշան մը չէր և Բ. Դրան պաղոտային վրայ հայերը հաւատարապէս իրենց խանութներն գոցեցին: Տխուր և անատոդ լուրեր

միշտ զերբար կը խաչաձևէին։ Ամենէն զարհուրելին՝ Աստանայի Ջարդին լուրն էր։

Միւս կողմէ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը գովելի նախաձեռնութիւնով մը հայ և թուրք կուսակցութիւնները միացնել ուզեց, օրուան վանգներուն համերաշխօրէն կուրծք տալու համար։ Թոքաթլեանի սրահին մէջ խորհրդակցութիւն մը ունեցան Դաշնակցականներ, Իթթիհատականներ և 30 հոգի Անդրանիկէն, և ժողովուրդը չունչ առած լսելով թէ ընդհանուր համաձայնութիւն մը գոյացեր է։

Իրիկունը լուր ելաւ թէ Սելանիկէն գօրք հասեր է Ջամալեան, և արդարև եկած էր՝ այն լուրին վրայ թէ Օսմանեան Բօմբիթէին անդամները կը Ջարդուին։ Ցերեկէն պահ մը խուճապ առաջ եկաւ Պոլսոյ կողմը, Ջարդի ահաւոր ուրուականէն հալածական։ Սելանիկէն հասած լուրերը անմպատ էին։ Այնքան դէշ ազդեր են քաղաքին մէջ պոլսական սարսափ ու ահաւոր լուրերը, որ չատեր կամաւոր վերադարձ դրուեր են։ Բարեբախտաբար, աւելի ետքը ստնուած լուրերը ցոյց կուտային թէ հանդարտութիւնը սկսեր է վերահաստատուիլ։ Ամենէն ուշագրաւ պարագան Ազատութեան ծանօթ հերոս Նիազի Պէյի ղրկած հեռագիրն էր Սուլթանին, որով կը բողոքէր վերջին դէպքերուն առթիւ և կը յայտարարէր թէ այս ամէնը ծանր հարուածներ են Սահմանադրութեան դէմ։ Երկրորդ ճգնաժամը անմիջապէս պատահանեց Ս. քարտուղար ձեվետ պէյի մեկնումը թէ ինք միշտ հաւատարիմ պիտի մնայ Սահմանադրութեան։ Մանաւանդ Պուլկար, Սառնավուտ, Յոյն, Բուլղո-Վալաք, Սերպ և Օսմանեան Միութեան և Յառաջդիմութեան Բօմիթէին քլուպներէն հեռագիրներ կուգան երեսփոխան Բանչէ Տօբէֆ էֆ-ի և Սելանիկի երեսփոխաններուն թէ ժողովուրդը պատրաստ է պահպանելու Սահմանադրութիւնը։

Քառասուն երեսփոխաններ ժողով գումարեցին Թոքաթլեանի մէջ և խորհրդակցեցան ինչ ձեռք բռնելնուն վրայ, երբ նեռքին գաւառներուն վիճակը կնճռոտի։ Երեսփոխաններէն չատերը չսիզանց յոռետես կ'երեւային, և կ'ատելցնէին թէ կացութիւնը կարելի չէ Սահմանադրութեան մէկ քանի սրամտրութիւնները զոհելով փրկել, ուստի հաւանաբար պէ՛տք էր ճգաժարիլ։ Սակայն մեծամասնութիւնը ուժգին ընդդիմացաւ մը ցոյց տուաւ և որոշեց ամէն պարագայի մէջ պաշտօնի վրայ մնալ։

Այս անորոշ վիճակին հանդէպ Ապտիւլ Համիտ միշտ անտարբեր կը գտնուէր և կը կրկնէր թէ Սահմանադրութիւնը քնա՛ւ չպիտի վտանգուի։ «Եթէ բոլոր հպատակներս ալ ուզեն որ ջնջեմ Գանունը էսասին, կ'ըսէր Պէրաթի երեսփոխան Իսմայիլ Քէմալ Պէյի, ես չպիտի հաւանիմ, որովհետև Գանունը հաստին մեր երկրին փրկութեան միակ ճամբան է։»

Բոլոր Տէրութիւնները համաձայնած էին իրենց նաւատորմիղները Թուրքիա ղրկելու, միւս կողմէն հոս մուխին մէջ գժոխային ծրագիրներով զրահաւորուած իրենց հայրենիքը դաւաճանող վաճառը կեղծ ցոյցեր կ'ընէին, և սահմանադրական դրութիւնը երեւութապէս պահպանել կը ջանային, անուղղայ հրէշութիւնով մը։

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ ՈՂՋԱԳՈՒՐՈՒԹԻՆՔ

Վիրաւորուած առիւծի մը պէս որ դեռ իր ճգնաժամային հոգեւարքին մէջ իր հպարտութեան և ուժի բարձրաղաղակ ազդեցութիւնը ի՛ուզէ բանեցնել, Հօճաներուն թերթը՝ Վօլհան մնափառութիւնով լեցուն յօդուած մը կը հրատարակէր, «Քրիստոնեաներուն հետ ողջագուրկունք», վերնագիրին տակ, որմէ սա չահեկան տողերը կը քաղենք։

«Պետական այն տեսակ դրութիւն մը պէտք է, որուն ներքեւ կառավարութիւնը ազգէն և փոխադարձաբար, ազգը կառավարութենէն գիր գիր դողան։ Այո, կառավարութիւնը ազգէն վախնալու է եթէ մաղի չափ չեղի օրէնքէն և Եէրիէն ու ազգը կառավարութենէն զգուշանալու է, եթէ ան համարձակի Եէրիի ու օրէնքի հակառակ ընթացքի մէջ գտնուիլ։... Եթէ ազգին մէջէն անհատ մը կառավարական գործ սառնձնէ, ընաւ նկատի չառներ Եէրիին ուժը, որ թէ՛ իրեն և թէ բովանդակ ազգին պետն է և կը տեսնէք որ այդ անձը կ՚ուզէ ազգին իրաւունքները ոտնակոխ ընել, իր քսակը պարտատիրել և ազգին չնորհիւ իր սիրացած ուժէն հպարտանալով բռնապետական հակումներ կ՚ունենայ։ Թո՛ղ ազգը ուզածին չափ ոգբայ, լ՛ինչ կ՚ուզէ ընէ, այն անձին հոգը չէ։ Ականջ չի կախեր։ Ահա նախորդ ռէժիմին մէկ նոր ձեւը երեւան բերող մարդիկը (Օսմանեան Քօմիտէի անդամները) որոնք Եւրոպայի մէջ տարիներով քննադատեցին նախորդ վարչութիւնը, և Աստուծոյ օգնութեամբ ու ազգերուն չնորհիւ Սահմանադրութիւնը հռչակել և երեսփ. ժողովը կազմել տալէետքը իսլամական բարոյականը մէկդի դրին ու իսլամութեան վարչական եղանակը փոխել ուզեցին։ Այս չափով ալ չբաւականացան և քիչ ժամանակուան մէջ ախտաեւցան հանրապետութիւն հաստատել, ձեւի համար թագաւոր մը պահելով։ Տավուղ-ցիերով, զուռնացիերով խաբեցին ազգը, հարուստն ու աղքատը կողոպտեցին, սովի պէս ատկեցին։ Բռնակալութիւնը պալատէն հանեւլով Եէրէֆ փողոցը փոխադրեցին։ Հին ռէժիմի ատեն բռնակալներու

Շարժուն Բանակին Հրամանատարները

Կամքին հակառակ գործողները կ՚աքսորուէին, բայց վերջին բռնակալ ռէժիմին հեղինակները երկրին մէջ անվախանութիւն մոցնելով իրենց ծրագիրին հակառակորդները մեռցնելու ելան: Իրաւ անունք երկիրը փճացնել չէին ուզեր, սակայն իւրէմաներուն և իսլամական բարոյականին թշնամի հանդիսացան: Իրենց այս գիտումները բացէ ի բաց յայտնելին բանախօսութիւններու և նոյն իսկ երեսի. ժողովին մէջ: Այս չափով ալ չը բաւականացան, և մէկ ոտքերնին Եըլտըզ ու միւս ոտքերնին ազգին կուրծքին վրայ դրին: Պահ մը Երեսի. ժողովին մէջ չէգեցին երեսխոնան մը որ իր քուէին տէրը ըլլար: . . . Ո՛վ Նիազիներ, Էնվէրներ, Սապահէտտիններ, Սապրիներ, Հասանիներ, Վէհպիներ, Անէա Մուխթարներ, ո՛վ աքսորականներ, այս յեղաշրջումը ձերն է, ձեր կարգադրածն է: Ո՛վ ազնիւ անձեր, հիմա ձեռք ձեռքի տանք և մեր նախասիրին հակառակորդները ճըմլենք:

Եթէ կ՚ուզէք, կրօնական Միութիւնն ալ ուրիշ ձեւի վոխենք, Քրիստոնեաներուն հետ ողջագուրուիմ: Եկէ՛ք, հերոսներ, հին իսլամներուն պէս ըլլանք, ճաթոնցիներուն պէս ըլլանք, որոնք իրենց Միքատոն կը սիրեն և անոր համար հոգի կուտան: Ո՛վ Սատուած, ազատէ մեր երկիրը, փրկէ մեր հայրենիքը:»

Կարելի չէր նոյն միջոցին երբ այս տողերը հրապարակ կը նետուէին, որ և է դուշակութիւն ընել Վօլհանի ըմբռնելու և դատելու կասկածելի ու տարտամ այս ուղղութեան մասին: Պէտք էր որ դէպքերը իրենց ապչեցուցիչ մերկութիւնովը մեր աչքին առջև ցցուէին, Վահտէթիի և իր հայրենադաւող արբանեակներուն ճիւաղային հոգեբանութիւնը ճանչնալու համար:

Պէտք է վատահ ըլլալ որ Շէրիաթի անունով կուռող հօճաններէն և պիւուրտներէն չատեր Շէրիին ինչ ըլլալը չէին գիտեր: Իրենց նպատակին մէջ պէտք եղած իմաստութիւնը դնելու արժանիքէն զուրկ էին անոնք: Կառավարութիւնը ջլատուած էր և չէր կրնար արիօրէն ժողովուրդը ապահովցնել: Ջինուորներուն չարժումը աւելի հեղինակութիւն տուաւ Բ.Դրան և Եըլտըզին, մինչդեռ սահմանադրական կառավարութիւն մը պէտք չէր որ գործիք ըլլար որ և է կուսակցութեան:

Ընթոստ բանակը սանձելու համար պատերազմական նախարար Էնհէմ փաշա, Սպայակոյտի պետ Իզզէթ փաշա և պատերազմական նախարարութեան ղեկաւոր պաշտօնատարները ժողով գումարեցին

ՓԱՆԻՅԱ ԵՒ ՍԱՆՏԱՆՍՔԻ

Ազատական բանակին հետ Պոլսոյ վրայ խլող պուլկար հրոսապետները

և երեք ժամ խորհրդակցեցան բանակին մէջ կարգապահութիւն հաստատելու միջոցներուն վրայ: Այս ժողովին մէջ կարգ մը որոշումներ արուեցան, որոնք թէ՛ Պոլսոյ և թէ՛ գաւառի բանակին հաղորդուեցան:

Անհաւասիկ այն պաշտօնական զեկոյցը, զոր հետագիրով հաղորդուեցաւ Րումելիի հինգ նահանգներուն:

«Սանմանադրութեան վառնդուած ըլլալուն մասին տարածուած զրոյցները անհիմն են: Սուլթանը մեզի հետ ըլլալով, ամէնքնիս ալ ուխտած ենք Սանմանադրութիւնը պահպանել և մեր արիւնին մինչև վերջին կաթիլը զոհել: Ո՛չ ոք միտքէն կ՚անցընէ Սահմանադրութեան մէկ տառն իսկ փոխելու: Այսպէս մտածողը դաւաճան է և անիծապարտ: Հին Դահլիճին եօթը անդամները պաշտօն ունին պրպի Դահլիճին մէջ, որ ճշդիւ պիտի հետևի նախորդին: Աւելորդ է բացատրել թէ նեղքին յօդուածները ո՛ր ատեհան կ՚ազդեն երկրին նեղքին ու արտաքին կացութեան վրայ: Կը խնդրուի որ այս կէտերը հասկնալի լեզուով մը բացատրէք ժողովուրդին:»

Միւս կողմէ Սուլթանը, միշտ իր հին բարի սովորութեան համեմատ, դա՛րձեալ ատեց. նոր դահլիճին երդումը ընդունելէ ետքը, յայտնեց թէ լրջօրէն կը փափաքի որ Սահմանադրութիւնը տևական ըլլայ: Մեր ամէնուս նպատակն է, աւելցուց ան, ազգին ու աթոռին փրկութիւնն ու երջանկութիւնը, զոր ձեռք բերելու և տևականօրէն պահպանելու համար պէտք է հանգրաչխատաբար աշխատիլ:

Մ՚բքան նմանութիւն կայ Վօլքանի քարոզին և անոնկացած ձերագործին այս յուզական խաչերպութեան մէջ:

ԻԹԽԱՆ ՍԱՊԱՀԵՏՏԻՆԻ

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿԸ

Քաղաքական այս տարտամ կացութեան միջոցին Ապակեդրոնացումի կուսակից եւ պետ՝ Սապահետտին իշխանը բաց նամակ մը կ'ուղղէր յարգելի իսլամ իւլեմայութեան: Հետաքրքրական է գիտնալ թէ ի՛նչ կրնայ ըսել ան, գինուորական ապստամբութեան եւ իրերու այս անորոշ ընթացքին մասին:

«Ով յարգելի Իւլէմաներ,

Իւլեմաները մարգարէական հաւիտով կը պատուէ ձեզ մեր կրօնքը: Ձեր ունեցած իսլամութեան այս մեծ պատգամը սրտովը կը զգայ, ձեզ կ'ունկնդրէ ահաւասիկ. ձեզմէ խրատ, յորդոր կ'ուզէ. կրօնքը խրատը իսկ հոգիդ ալ ձեր խրատներովը կը փութաք ուղղութեան առաջնորդել դիւրօրներդ. քաղաքակիրթ աշխարհը որ ձեզի մոլեռանդ ու սահմանադրութեան թշնամի կը կարծէր, հիմա դիւրօրներուն ուղղած ձեր խրատներն ու յորդորները տեսնելով ու լսելով, կը հաւինայ որ դուք որչափ մեր Իսլամ հայրենակիցներուն՝ նոյնչափ ալ ոչ-Իսլամ հայրենակիցներուն իրաւունքը կը յարգէք, Արդարութիւնն (Ատալէք) ու ճշմարիտ Սահմանադրութիւնը վսեմ անձնուիրութեամբ մը կը պաշտպանէք եւ ձեր կրօնական զգացումներուն յագեցումը ո՛չ թէ ճշմարտութիւնը ոտնակոխելուն՝ այլ զայն ոտնակոխողները ոտնակոխ ընելուն մէջ կը վնտռէք:

«Սատուած քնաւ չսիրեր զալիմները» Պատգամին գործադիրն ընելու կը ջանաք, մինչ որ Արդարութիւնն ու Սահմանադրութիւնը տարիներէ ի վեր արտասահմանի մէջ եւ հիմա ալ մեր հայրենիքին մէջ պաշտպանելու համար մեր անձը նուիրեցինք, մեծ չնորհակալութիւններ կը յայտնեն մեզ: Աշխատեցէք, այսօր ամէն ժամանակէ աւելի աշխատեցէք որ իսլամ ժողովուրդը զուլումի գործիք ընելու հաւանականութենէն բոլորովին ազատի. անիկա գիտցած, եղբայրութենէ եւ առաքինութենէ տարբեր նպատակի մը չի հետապնդէ . . . : Աշխատեցէ՛ք, ամէն ժամանակէ աւելի այսօր աշխատեցէք որ մեր սրտերը յաւէտ զերծ մնան քինախնդրութեան եւ վրիժառութեան սրտադողերէն: Գիտցուրտութիւնը, վեհանձնութիւնը մինչեւ իսկ մեր թշնամիներուն համար գործադրենք՝ «Ատուծոյ հաճելի եղող վարքով մը չաղափսուած էինք»: «Կրօնքը եւ բարձրեալն Ատուած գիտցուածներու գիտցուածն է» ըսող մեր կրօնքը կ'արգիլէ մեզի ամենէն պզտիկ հարստահարութիւն մը եւ ամենէն թեթեւ վրէժխնդրութիւնն անգամ:

Աշխատեցէք, եւ ամէն ժամանակէ աւելի աշխատեցէ՛ք որ բռնապետութիւնը, զուլումը ու տեղութիւնը մեր անձին սահմանէն հեռացուցուին. Ատուծոյ չնորհած մէկ կեանքը.— առանց արդար պատճառի— չխլուցանելու իրաւունքը մեզմէ եւ ո՛չ մէկուն տրուած է: Այս պարագան, կրօնական ճշմարտութիւնը ամենէն ազէտներուն իսկ հասկցնել մեր նուիրական պարտականութիւնն է: Աշխատինք, ամէն ժամանակէ աւելի աշխատինք որ մեր կրօնքին վսեմ սկզբունքները նոյնութեամբ եւ ամբողջ կատարելութիւններովը հասկցուին, մինակ այս միջոցով է որ պիտի յաջողինք մեր հողը ա՛լ աւելի աղէտ կերպով հերկել, ճարտարարուեստը ա՛լ աւելի մշակել եւ վաճառականութիւնը ա՛լ աւելի ընդլայնել, մէկ խօսքով, մեր ճակտին քրտինքովը ապահովելու պէտքը պիտի կրնանք հասկնալ: Ս. Գիրքը կ'ըսէ թէ մարդուս ճակատագիրը իր աշխատութեան արդիւնքովը կը ճշդուի, այս նուիրական պատգամը անձնական ձեռներէցութեան մեծ սկզբունքը կը հաստատէ, ահաւասիկ այս անհրաժեշտ պէտքին առջեւ է որ կա՛մ ծուլութեան թշուառութիւններուն մէջ տապկուողեւ կամ անուղիղ միջոցներով հարստացող մեր հայրենակիցներուն առատ եւ ուղիղ հարստութիւն վաստկցնելու համար կը ջանանք միշտ մեր ազգին կարծիքը վարժեցնել թէ մենք անհրաժեշտ պէտք ունինք արդարադատ կառավարութեան մը որ կարող ըլլայ ապա-

հավել հայրենիքին երջանկութիւնն ու անդորրութիւնը. անհատական ազատութիւնը, պատիւի, ինչքի և կեանքի ապահովութիւնը և նահանգներուն մէջ ազգային օրինաւոր քննիչութեան մը կատարելապէս գործադրութիւը:

Այսօր, վատահ ըլլալով որ այս անհրաժեշտ պէտքը ամենէն աւելի դուքդկը գնահատէք, յանուն Իսլամութեան և Օսմանցիութեան չահուն կը խնդրենք որ այդ պէտքը չանաք մանրամասնութեամբ հասկցնել մեր ամբողջ հայրենակիցներուն և միջնորդ հանդիսանաք երկար տաեւել ի վեր մեր մէջև արմատացած դժուարեան վերջ մը տալու: Բոլոր քաղաքակիրթ աշխարհին առջև ապացուցանէք թէ մեր երկրին վրայ Կրօնական Միութեան հովանին տարածելը, առանց ազգի և կրօնի խտրութեան՝ ամբողջ օսմանցիներուն ազգային իրաւունքը մեր անձնական իրաւունքին չափ նուիրական ճանչնալ կը նշանակէ: Եթէ դուք յաջողիք ժողովրդեան ականջները լեցնել թէ Աստուած արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը միայն կը սիրէ, այն տեղ արդեամբ պիտի ապացուցանէք թէ դուք, Իսլամներդ, ճշմարտապէս Մարգարէներուն ժառանգորդներն էք. այսպէս, ամբողջ հայրենիքը երջանկութեան ու բարօրութեան առաջնորդող պիտի ըլլաք: Աստուած, որ պարգևիչն է ամէն բարիքներուն, ձեր յարդելի Իւլեմայութիւնը այս աշխարհային նպատակը իրագործելու կարող ու արժանի ընէ:

ՄՈՒՀԱՄՄԷԴ ԱԱՊԱՀԷՏՏԻՆ

ՇԱՐԹՈՒՆ

ԲԱՆԱԿԸ

ԱՌԻՒԾԻՆ ԶԱԳԵՐԸ

ԵՒ ԱՂՈՒԷՍՆԵՐԸ

Այսպէս, երբ Պոլսոյ քաղաքական հորիզոնը մթագնած էր յանկարծական խաւարտնած ամպերէ, Բուամէլիի մէջ ճշմարտապէս տահմանադրութեան դիտակից սպաներ ու պինուորներ երդումովկը բաժնուէին իրենց ծննդավայրէն, գալու կուրծք տալու համար յետադիմական վաչտերու և անզգայացած խուժանին քանդիչ մակընթացութեան:

Բուամէլիի բանակը աւելի քաղաքակրթուած էր ու աւելի նըրբացած իր քաղաքական և ազգային ըմբռնումին բուն մէջ, հետևաբար հակայական անկում մը մօտալուտ տահարելով, երիտասարդ հարուստ կամաւորներ իրենց պանդուխտ պինուորականի մախաղը և հրացանը առնելով, երդուընցած ծերեր ուսերնուն մէյ մէկ գնդակի պարկ զետեղած, և սուրը մէջքերնէն վար տատանելէն, վերջապէս ամէն ցեղային տարրէ բաղկացած ահագին բանակ մը կազմուելով Հասէմ քէօյի մէջ կուգան կը բանակին: Մուխին մէջ դարատնող ոճրագործ յետադիմականները նախ խնդիրին լուրջ կարևորութիւն մը չեն տար, յետոյ կ'ակնին տրամաբանել, իրենց պահճու, մթերած դժոխային ուժը կը տաւաքեն, խորհրդակցութիւններ տեղի

ՐՈՒՄԷԼԻԻ ՅԱՌԱՋԱՊԱՀ ԲԱՆԱԿԸ

ՔԻՉՅԻՒՔ ՉԷՔՄԷՃԷԻ ՄԷՋ

կ՚ունենան, չեն հաւատար, մինչև որ իրենցմէ մէկը իր աչքովը իսկ կը տեսնէ իրականութիւնը։

Գերմանական թերթի մը տուած տեղեկութեան համեմատ հինգշաբթի գիշեր զինուորական կառախումբ մը մեկնած էր Սելանիկէն։ Կառախումբը կը բաղկանար քսանըվեց վակոններէ։ Տասնըեօթը վակոններուն մէջ լեցուած էին զօրքերը, մէկ վակոնի մէջ սպանները և ուժը վակոններու մէջ ալ ձիերը։ Ուրբաթ առաւօտ կանուխ, Մահաղրէն եկած ուրիշ կառախումբ մը ճամբայ եղած էր Սելանիկէն։

Տասնըվեց վակոններու մէջ լեցուած էին զօրքերը, և երկուքական վակոններու ալ մէջ սպանները, ձիերը և առաջմպերքի անպէտ քաշակութիւն մը։ Այս կառախումբերը հասան Զամպազա, Պուլկէն երեսուն քիլօմէթր հեռու։

Կառավարութիւնը բաղմաթիւ հեռագիրներով կը ջանար հանդարտեցնել չարժուն բանակը, և համոզել թէ բացարձակապէս սուտ է նախորդ ուժին վերադարձին և խորհրդարանը քանդուելուն լուրերը։

Միւս կողմէ օրը քանի մը անգամներ զինուորական կառախումբը ղօրք կը փոխադրէր։ Կառավարութիւնը հեռագիրներով չէր բաւականանալով Հաւէմ քէօյ ղրկեց պատգամաւորութիւն մը, որուն կ՚անդամակցէին թնդանօթարանի վերատեսուչ Ֆէրիք խուրչիտ փաշա, իւլէմա Խալիս էֆ։ Լիվա Մահմուտ փաշա ալն, որպէսզի չը կրցան երեք համոզել զինուորները, և իրենց յառաջխաղացութեան նպատակէն չեղեցնել։ Մեծ եպարքոսը իրազութիւնը հաղորդեց խորհրդարանին, որ երկար խորհրդակցութիւններէ ետքը, իր կողմէ երեսուն երեսփոխաններէ բաղկացած պատգամաւորութիւն մը ղրկեց չարաթ գիշեր Հաւէմ քէօյ, որպէսզի զինուորները երեսփոխաններուն բերնէն անձամբ լսելով ճշմարտութիւնը հաւատան ու կատեւորութիւն չտան իրար չբռնող զրոյցներու։

Անցողաբար պէտք է յիշատակել որ Զամպազայի թնդանօթաձիգ վաչտը հոն հասած զինուորներէ տեղեկանալով թէ Սամսունդրուժիւնը վտանգի մէջ է, իբրև թէ ասիկա իրենց միակ մատնոգութիւնը ըլլալ, չարաթ օր անմիջապէս երկաթուղիով Սիրքէճի եկան զայն պաշտպանելու համար։ Սիրքէճիի մէջ իմացան որ առժամապար իրենց առած տեղեկութիւնները սխալ էին, ասոր վրայ ուրախութեան ցոյցեր կատարելու համար նախ գացին Պայազիտի հրապարակը, ուր

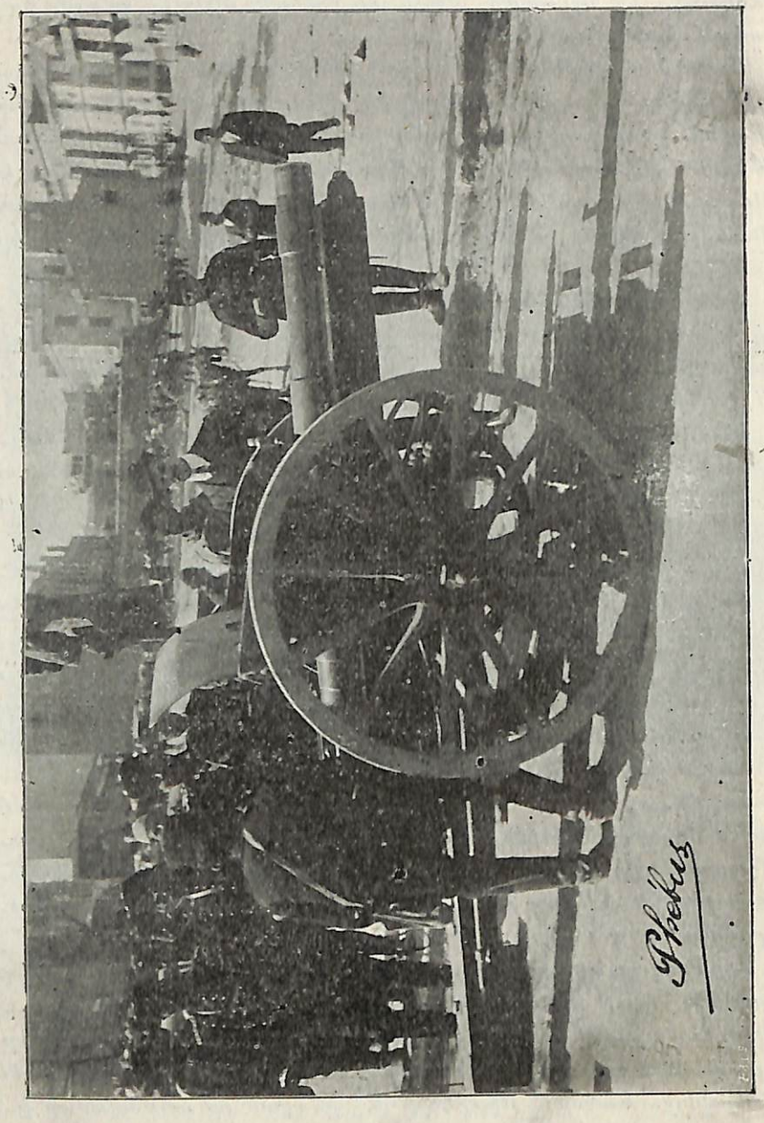

ԲԱՆԱԿԻՆ ԹՆՐԱՆՕՓՆԵՐԷՆ ՄԷԿԸ

ընդունուեցան Պատերազմական նախարարին կողմէ, որ ճառով մը շնորհակալութիւն յայտնեց զօրքերու հայրենասիրութեան համար և նուագախումբ մը դրաւ անոնց տրամադրութեանը տակ։

Յետոյ ճամբայ ելան դէպի Խորդաբան, իրենց գլուխը ունենալով Պատերազմական նախարարին հայթայթած նուագախումբը։ Եբեփոխանները որոնք նոյն մէջոցին ժողով գումարած էին, զինուորները ընդունելու և անոնց պէտք եղած ապահովութիւնները տալու համար, իրենց կողմէ նախագահը և մէկ քանի եբեփոխաններ ղրկեցին։ Զօրքերը բոլորաձև չարուած էին Այա Սոֆիայի հրապարակին չուրջը։ Նախագահը խօսքը անոնց ուղղելով, ըսաւ թէ՝ Սահմանադրութիւնը վտանգուած չէ բնաւ և թէ շնորհիւ Օսմանեան քաջարի զօրքերուն, Խորհրդարանը կանգուն պիտի մնայ միշտ։ Եաքէն Եուսուֆ Քէմալ պէյ խօսեցաւ։

«Ո՛վ հայրենիքի զաւակներ, ո՛վ նաւթրական Օսմանցիներ, ո՛վ յարգելի զինուորներ,

«Ազգը ձեր այս ընթացքը չպիտի մոռնայ երբեք։ Դուք աշխարհին ցոյց տուիք թէ իսկական պահապանն էք Օսմանեան Սահմանադրութեան որ կատարեալապէս համաձայն է Շէրիաթի օրէնքներուն։ Կարծեցիք թէ Սահմանադրութիւնը վտանգի մէջ է։ Բայց մենք հոս այդ տեսակ բան մը չտեսանք։ Երեկ. ժողովը Աստուծմէ զատ ոչ մէկը կը ճանչնայ, որովհետև ձեզի պէս առիւծանման պաշտպաններ ունի։ Զինուորները հոս գալով Սահմանադրութեան դէմ չշարժեցան, այլ կարգ մը պահանջումներ ըրին։ Ազգը միայն բան մը կը պահանջէ ձենէ. զինուորական հնազանդութիւն։ Ամբողջ ազգին կողմէ շնորհակալութիւն կը յայտնեմ ձեր այս ընթացքին համար։ Զանգրութիւնն յանձն առնելով հոս եկած ապացուցանելու համար աշխարհի առջև որ՝ Օսմանեան Ազգային Ժողովը չի կրնար փակուիլ, սակայն ձեր առած ամէն մէկ քայլին փոխարէն Աստուած հարիւր անգամ պիտի օրհնէ ձեզ։ Վստահ եղէք որ բան մը չկայ. ձեր հանգիստին նայեցէք։ Կեցցէ՛ ազգը (ծափեր), կեցցէ՛ բանակը (ծափեր)։»

Խօսեցաւ նաև Հասան Ֆէհմի էֆէնտի, որ իր խօսքը արտաբերէն ազօթքով մը աւարտեց։ Զօրքերը մնծապէս գոհ մնալով այս խօսքերէն երեք անգամ «Բաշիչաղըմ չօք եաշա» պոռալէ ետքը նուագարաններու ընկերակցութիւնով գացին երթալով։

Սուլթանը ճամբը Բէօյկի պաշտօնատունը եկեղով բարեւեց ամէնքն

ալ և չնորհաւորութիւն յայտնեց իր ղինուոր զաւակներուն անձնուիրութեան ու աղգասիրութեան համար։ Յետոյ հրամանատար Հայտար պէյ, որ տանտապետի զգեստ հագած էր, պալատէն ներս մտաւ Զաթալճայի հրամանատարին հետագրելու համար որ իրենց պահանջումները ընդունուած են Սուլթանին կողմէ։ Կայսերական իշխան Պիւրհանէտտին էֆ. զօրքերուն մօտ գնաց և ըսաւ որ ինքն անկեղծօրէն կը սիրէ ղինուորները, որոնց բարեկամն ու պաշտպանն է։ Դիչերը փառաւոր ճաշով մը պատուասիրուեցան ղինուորները, և մեծարանքներ ընդունելով գիչերուան ժամը հինգուկէսին մանուաւոր կառաւխումբով Զաթալճա վերադարնալու վրայ էին՝ երբ տեղեկացան որ Ազատարար բանակին յառաջապահները՝ Սմիւռնա Մուխթար պէյի առաջնորդութեամբ գրաւած էին իրենց բանակատեղը՝ որուն վրայ տիպուեցան Տավուտ փաշա զօրանոցը երթալ։ Այս չարժումը ինչպէս կը տեսնէք, ուրիչ բան չէր, եթէ ոչ երեքչաբթի օրուան ապստամբութեան յայտնի չարունակութիւնը։ Երբ աղուէսները իրենց ծակերը կը մտնէին, անդին աւիւծի ձագերը, Բումելիի արեւին տակ հրավառող իրենց արիւնին բովանդակ եռանդովը, ակռանին կը կրճտէին, բռունցքնին դէպի Պոլիս կը բարձրացնէին, իբրև թէ տրդէն ակառ ըլլային կռուիլ հեռուէ հեռու, զղուելի դաւաճաններուն հետ։

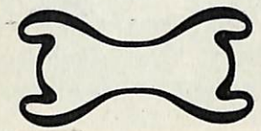

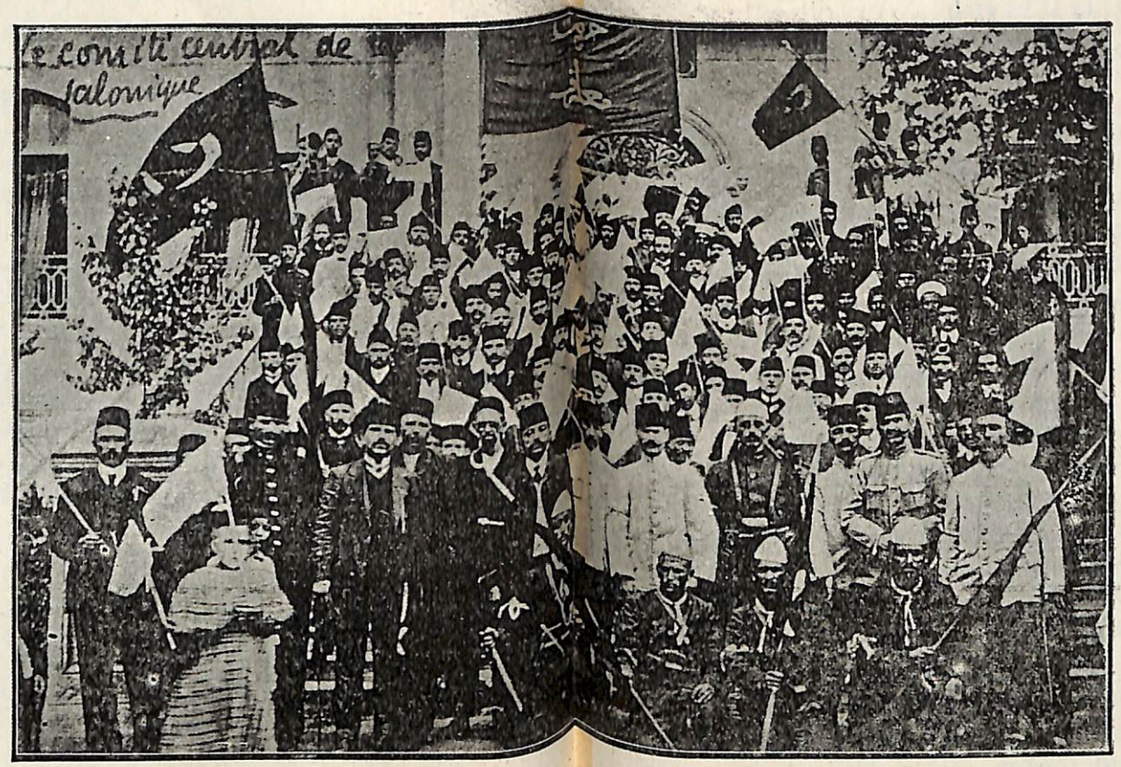

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՄԻԹԻՆԿԸ

ՍԵԼԱՆԻԿԻ ՄԷՋ

ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆԸ

Երեափոխանական 58րդ. նիստը, որ տեղի ունեցաւ կիրակի օր, առեւնագրութեան ընթերցումէն ետքը, գրեթէ բոլորովին յատկացուեցաւ Սելանիկէն և ուրիշ տեղերէ Հատըմ քէօյ համախմբուած օսմ. զօրքերը յորդորելու համար Երեափոխանական ժողովին կողմէ ղրկուած պատուիրակութեան համարատուութեանը:

Պատուիրակութեան անդամներէն Սայիտ պէյ, Սիւլէյման էֆ., Ալի Րիզա փաշա, Վարդգէս էֆ., յաջորդաբար բեմ ելան և իրաբու լսածները ամբողջացնելով պատմեցին իրենց տեսակցութիւնները զօրքերուն հետ:

Երեափոխանները երբե՛ք չկրցան համոզել չարժուն քանակը, և հակառակ իրենց երդումին ու լեզուանիւթեան, զօրքերը կը պատասխանէին թէ մտադրած են անպատճառ Պոլիս գալ, Երեափոխանական ժողովին այցելել, Բ. դրան առջև խաղաղ ցոյց մը ընել և Սահմանադրութեան տեւականութեան մասին իրենք անձնապէս հաղորդ գոյացնելէ ետքը միայն դառնալ իրենց տեղերը:

Երեափոխանները յորդորի սկսան: Զօրքերը պատասխանեցին որ իրենք յորդորի պէտք չունին, թէ Սահմանադրութեան պաշտպանութեան համար երդուած են իրենց արիւնը թափել: Ցետոյ աւելցուցին.— «Մեր հրամանատարը այսպէս որոշած է, և եթէ ուզենք իսկ, չենք կրնար ետ դառնալ: Անպատճառ Պոլիս պիտի գանք, խոստանալով ձեզի որ քնաւ ձեզի չպիտի պատահինք: Մենք Պոլսոյ զինուորներուն պէս մեր սպաներուն դէմ չենք ելած: Անո՛նց չուայլեցէք ձեր յորդորները: եթէ Պոլսոյ մէջ տեսնենք որ մէկը համարձակեր է Սահմանադրութեան մէկ տառին իսկ դպչելու, վա՛յ անոր»:

Երբ երեափոխանները տեսան թէ յորդորը ազդեցութիւն մը չի գործեր, աղաչանքի սկսան և յայտարարեցին որ «Սահմանադրութիւնը երբեք չի կրնար վտանգուիլ քանի որ ձեզի պէս արիւնն պահապաններ կը հակեն անոր վրայ»:

Աւոնց ալ կարեւորութիւն չի տուին:

Այն առեն գինուոր մը Երեսփոխաններուն դառնալով,

— Դուք խօսելու և գործելու ամէն ազատութիւնը կը վայելէ՞ք։ հարցուց։

Երեսփոխան մը պատասխանեց.

— Այո՛, յանուն Աստուծոյ կ'երդնունք որ կը վայելենք։

Զօրքը. — *Ինչո՞ւ ուրեմն անմիջապէս քուէարկեցիք Մարտի պիւտճէն։ Ասիկա չի ցուցներ որ դուք վախցաք գինուորական ապստամբութենէն և չուտով քուէարկեցիք, որպէսզի զօրքերը իրենց թոշակները ստանալով հանդարտին։*

Երեսփոխանը. — *Իրաւունք ունիք։ Երկրին բացառիկ վիճակը նկատի առնելով, առանց վիճաբանութեան քուէարկեցինք պիւտճէն, բայց երեսփոխաններուն մէջ դանուեցան շատեր որ այս քուէարկութեան դէմ բողոքեցին։ Կը տեսնէք որ խօսելու ազատութիւն կը վայելենք։*

Զօրքը. — *Շատ աղէկ, ենթադրենք որ հիմա կը վայելէք, բայց կրնա՞ք ապահովել մեզ որ վաղն ալ, մէկ օր ալ պիտի վայելէք։*

Երեսփոխանը. — *Ո՛չ, ատիկա չենք կրնար։*

Զօրքը. — *Ուրեմն մենք ասկէ քայլ մը առ չենք երթար, մինչև որ Երեսփոխանական ժողովը մեզի կատարեալ չափով ապահովցնէ։ Մենք Դանիէլին վրայ վստահութիւն չունինք, ազգին ներկայացուցիչները միայն կը ճանչնանք և անոնց միայն կը հնազանդինք։ Ուստի պէտք է որ Մորդարանը դրական ապահովութիւն մը տայ մեզի։ Պէտք է խափե պատժել գինուորական վերջին չարժումին դրդիչները, և արգիլել ո՛ր և է այս տեսակ ցաւալի դէպքեր, որոնք նախորդ տխուր ռէժիմին վերադարձը կը դիւրացնեն։*

Վերջապէս որոշուեցաւ որ զօրքերը պատերազմական նախարարին հրամանին ներքև սպասեն Հաւէմ քէօյ, մինչև որ Երեսփոխանական ժողովը կարգադրութիւն մը ընէ։

Մորդարանին մէջ թէր ու դէմ կարծիքներու փոխանակութենէ ետքը, առաջամեայ նախագահը՝ Մուսթաֆա էֆէնտի՝ առաջարկեց նոր պատուիրակութիւն մը կազմել, որ զօրանոցները, նաւարանը և ուրիշ գինուորական հաստատութիւնները պտրտի և ապստամբ զօրքերը կարգապահութեան հրաւիրէ։

Ժողովը մեծամասնութեամբ ընդունեց այս առաջարկը, որ դարձեալ իր օգուտը չունեցաւ։

ԳՐԱԻՈՒՄՆԵՐԸ Կ'ՍԿՍԻՆ

ՇԱՐԺՈՒՄԸ Կ'ԸՆԴԼԱՅՆԻ

Ժողովուրդը բացարձակապէս վստահ էր թէ Շարժուն Բանակն ո՛ր և է վտանգ մը չի կար։ Ընդհակառակը։ Անոնց գալուստը փրկութեան և ազատագրութեան նոր ճամբայ մը կը պատրաստէր։ Այն բանակը որ Սահմանադրութիւնը պարգևեց Օսմանցիներուն, իր ամբողջ խանդավառութիւնով եկած էր պաշտպանելու զայն, խաւարին մէջ պատրաստուող զարհուրելի յետադիմականութեան դէմ։ Եթէ Սելանիկեան բանակը ակար ըլլար, դուցէ պահ մը կասկածելու պատճառներ ունենայինք, սակայն ան ահագին ուժ մը կը ներկայացնէր, վայրկեանէ վայրկեան բազմապատկուելով, ստուարանալով Հաւէմ քէօյի և Զահմալճայի չրջակայքը։

Շարաթ գիշեր, հակառակ Երեսփոխանական ժողովին դիմումներուն և վստահացուցիչ փաստերուն, որոնց անկեղծ դիտակցութիւնը ունէին թէ ոչ՝ յայտնի չէ, Բիւչիւք Զէքմէճէի կայարանը պատրաստուեցաւ շաբաթ գիշեր Սպարթա Գուլէէն հեռուստ եկած Բուամէլցի ատիկան գինուորներու գունդի մը կողմէ, որ կը բաղկանար երկու հարիւր յիսուն զօրքէ և վաթսուն սպայէ։ Զօրքերուն ընթացքը շատ կանոնաւոր էր։ Գունդը բանակեցաւ Այսթէֆանօյի բլուրներուն վրայ։

Զօրքերուն ժամանումը իմացուելուն պէս, Այսթէֆանոյի բնակիչներէն շատեր ընդառաջ դացին և սիրալիր ընդունելութիւն դտան։ Հրամանատար Րիֆաթ պէյ, ֆրանսերէն լեզուով յայտարարեց թէ ժողովուրդին համար բնաւ վտանգ չկայ և ո՛չ ոք վախնալու պատճառ մը ունի։ Այսթէֆանոցիները ապահովցնելու նպատակով հրամանատարը յայտարարեց թէ պատրաստ է պահակազօրք դրկել գիւղը, անդորրութիւնը պահպանելու համար։

Ոստիկան գինուորներու այս գունդը Սելանիկի բանակին յառաջապահն էր։ Աստր կը հետևէր հաղար հոգինոց զօրախումբ մը որ Ամպարլըի մօտ, Ամինտաս ապարակին մէջ բանակած էր։ Նոյն գիշե-

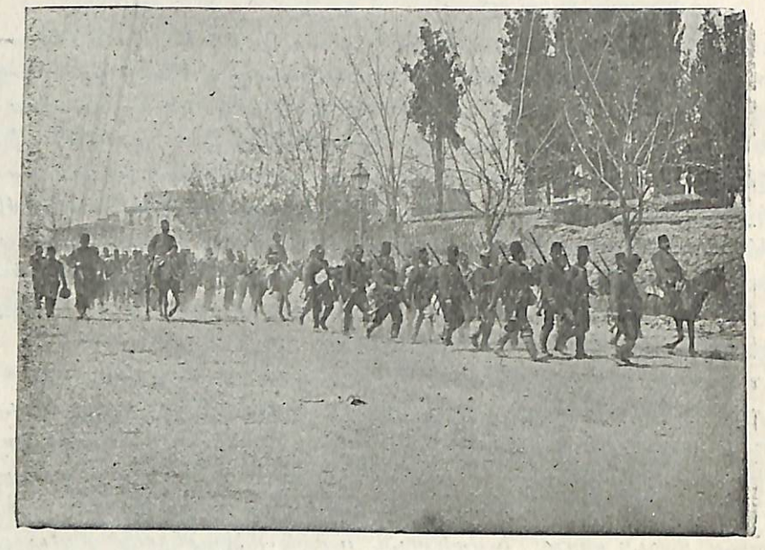

ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԻՆ
մուտքը ի Կ. Պոլիս

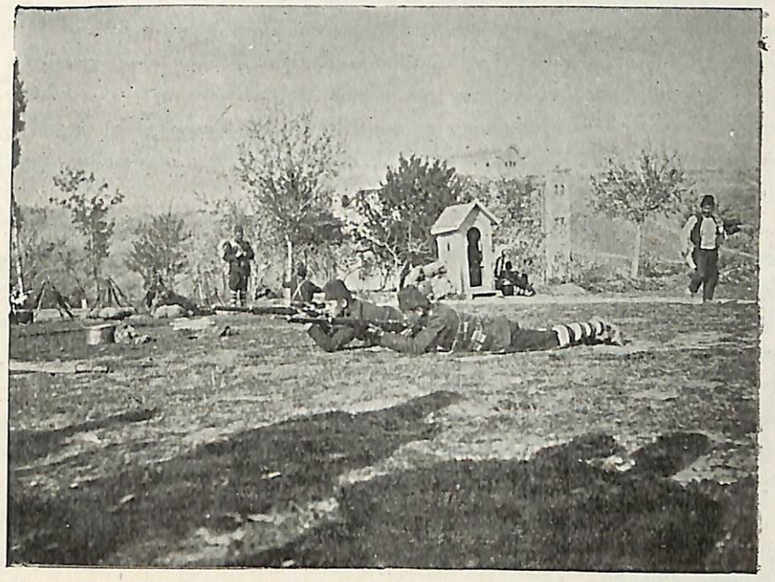

ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԸ
կռիւի կ'սկսի

զը զրաւեցին նաև, առանց ամենափոքր ընդդիմութեան Այթէֆա-նանոն: Այթէֆանոյի բնակիչները ուսելիք զրկեցին զօրքերուն: Սպաները քաղաքավարութեամբ մերժեցին, բայց եղած ալերասպին պնդումներուն վրայ արտօնեցին զօրքերը քիչ մը պտուղ և կարկանդակ առնել:

Բուռմելիի երկաթուղին գիծը բանակին ձեռքն էր: Պահակախումբեր կը չրջէին Խատէմքէօյի և Ֆիւֆիւք-Զէքմէճէի միջև, որպէսզի հաղորդակցութիւնները չխզուին: Երկաթուղին վարչութիւնը համակերպած՝ ամէն բան զօրքերուն տրամադրութեանը տակ դրած էր:

Զաթալճա և Հատէմքէօյ բանակած զինուորներուն հրամանատարը Մայրաքաղաքին օտար դեսպաններուն հեռագիրներ զրկելով կ'ապահովցնէր թէ ամենևին ո՛ր և է վտանգ չի կայ ո՛չ օտարներուն և ո՛չ ալ բնիկներուն համար:

Բուռմելիի բանակին ընդհանուր չարժումը կ'ուչէր անհուն համակրութիւններ առնել: Պատերազմական նախորդ նախարար Ալի Րիզա փաշա և Մահմուտ Մուխթար փաշա, երկուքն ալ անդամ Օսմանեան Քոմիթէին, Սելանիկ կը դանուէին Սպայակոյտի բոլոր անդամներուն և սպաներուն հետ և չարունակ ժողովներ կը դումարէին: Օսմանեան Քոմիդէի անդամները Վիէննայի մէջ հաւաքուելէ և խորհրդակցելէ վերջ Սելանիկ դացեր էին: Առանց հրամաններուն կ'սպասելու ամբողջ Բ. և Գ. զօրաբանակները, իրենց ազատագրական չարժումը սկսելու համար:

Պոլսոյ Պատերազմական վարժարանը մէկ քանի օրէ ի վեր փակ կը մնար, որովհետև ուսանողներուն մեծամասնութիւնը փախած էր մայրաքաղաքէս:

Մակեդոնիոյ խաղաղ ու քրիստոնեայ ժողովուրդը Սահմանադրութեան և Օսմանեան Քոմիդէին պահպանութեան համար երդում ընելէ ետքը ճամբայ եղած էր դէպի Պոլիս:

Պուլկար մեծ յեղափոխական Սանտանսքի տասնըվեց հազար ֆէտայիներու գլուխը անցած Սէրէսի մէջ կառախումբի կ'սպասէր Պոլիս գալու համար: Պուլկար ուրիշ մեծ յեղափոխական մըն ալ տասը հազար վամաւորներով Տրամա կը դանուէր:

Սարը Շապանի մէջ տասնըհինգ հազար Ալպանիացիներ Օսմանեան Քոմիդէին հրամաններուն կ'սպասէին ճամբայ ելլելու համար:

Մակեդոնիոյ Բանակին նախորդ հրամանատարներէն զօրավար Մէհմէտ Շեվքեթ փաշա Սելանիկէն կը վարէր զինուորական գործողութիւնները: Շեվքեթ փաշա իր բոլոր անձնական հարստութիւնը

տրամադրած էր Սահմանադրութեան դատին պաշտպանութեանը:

Գ. զօրաբանակին հօտանները ուժ կուտային զօրքերուն որպէսզի Պոլսոյ վրայ քալեն: Բ. զօրաբանակի հրամանատարը կը խնդրէր որ նաեւ ղրկուին, իր զօրքերն ալ Գ. զօրաբանակին մղացնելու համար:

Երկուշաբթի ճգնահամային գիշեր մը անցուց Պոլիս: Եըլտըզի, պատերազմական պաշտօնատան և Պոլսոյ վրայ քալող զօրքերուն մէջև հեռագիրով բանակցութիւններ կատարուեցան: Կը կարծուէր թէ ընդհարում մը անխուսափելի էր, չարժուն բանակին և տեղական զօրքերուն մէջև:

Բէնեէի հերոս Նիազի պէյի բանակը, իբրև վեհապի պաշտպանը Օսմանեան Սահմանադրութեան, հետզհետէ մայրաքաղաքին կը մօտենար:

Այսպէս ամէն Օսմանցի, որ Մարտ 31ի զինուորական դէպքին մէջ իրապէս կը տեսնէր բռնակալութեան վերադարձին դանդաղ ախտանիշները, կը փրփրէր և տեղութեան ու արհամարհանքի փոթորկումով մը ժամէ ժամ անհամբերութեամբ կ'սպասէր մութին մէջ չարժող ուրուականներու վերջնական բնաջնջումին:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գ. զօրաքանակի ընդհանուր հրամանատարը՝ Հիւսէյին Հիւսնի փաշա՝ Սալիլ վեց թուականով երկու պաշտօնական յայտարարութիւններ կը հրատարակէր, մէկը ուղղուած ընդհանուր Սպայակոյտի նախագահին, և միւսը՝ Պոլսոյ բնակչութեան։ Այդ յայտարարութիւններուն մէջ բացատրուած էին այն ձգտումները որոնցմով շարժուած էին Սելանիկեան անվեհեր գինուորները, և յետոյ կոչ մը կ'ըլլար օսար կամ տեղացի բնակիչներուն որ և է զրոյցներէ չվախնալու, իրենց Սահմանադրական զգացումներէն չհրաժարելու համար։

Այն պահուն երբ Հիւսէյին Հիւսնի փաշայի պաշտօնական այս զեկոյցները չրջաբերութեան կը հանուէին, անդին Պատերազմական Նախարարութեան մէջ մեծ ժողով մը կը գումարուէր նախարարին նախագահութիւնովը, որուն կը մասնակցէին նաև բազմաթիւ զօրավարներ և բարձրաստիճան գինուորականներ։ Ժողովը բանակցութիւններ ալ կատարեց Շէյխ-իւլ-Իսլամին հետ։

Գինուորական խորհուրդը նկատելով որ Զաթալճա բանակող զօրքը Պոլիս գալով արմատական անօրինութիւններ պիտի ընէ, որոշեց պատուիրակութիւն մը ղրկել բոլոր զօրաքանակները, համոզելու համար գինուորները որպէսզի հանդարտ կենան և չեզոք դիրք բռնեն ամէն պատահական դէպքի առջև։ Կ'ըսուէր նաև թէ խորհուրդը ամենակարևոր և լուրջ որոշումի մը տուած էր երկրին բարօրութեան համար։ Այս վերջին որոշումը գաղտնի կը պահուէր, գիտնալով չգործադրուած ձախողուածի մը չհանդիպելնելու համար։

Յետոյ պատերազմական նախարարութիւնը պատուիրակներ ղրկեց Ծովային Նախարարութեան գաղտնի հրահանգներ տալու համար։ Պատուիրակներուն մեկնումէն ետքը, լուրջ մրջոյներ ձեռք առնուեցան Պէյիկթաշի առջև խարխափ մարտանաւներուն մասին։ Սպասներ ու ծովային զօրքեր ղրկուեցան այդ մարտանաւներուն մէջ դիրք բռնելու համար։

ՐՈՒՄԷԼԻԻ ԲԱՆԱԿԻՆ ՍՊԱՆԵՐԸ

ԳԻՒՒԶԻՒԳ ՁԻԳՄԻՃՅԻՒ ՄԷՋ

Պոլսոյ որսորդ դունդերէն զատ, հեծելազօրքերն ու թնդանօթաձիգ զօրքերը պատուիրակներ ղրկեցին Զաթալճայի բանակին մօտ։ Զղջում յայտնելին իրենց վերջին ապստամբութեան համար և ըսին թէ պատրաստ են Րումելիի բանակին բոլոր հրամանները գործադրելու։ Այս երեսփոխական համաձայնութեան հետևանքով կը կարծուէը թէ Զաթալճայի բանակը առանց արիւնահեղութեան պիտի կրնար իր ծրագիրը գործադրել։ Մինչդեռ վերջէն մէջտեղ ելաւ իրական թէ հայրենիքին չանը և պատիւը պաշտպանելու համար պինուած, այդ կաշառուած սեամազ զօրքերուն կեղծուպատիր առաքինութիւնը, աննախընթաց վատութիւնը։

Ուրիշ զօրանոցներու զօրքեր ալ դեռ միանալ ձեւացուցին Սելանիկեան բանակին հետ, քիչ եաքը սեակ մը գաղձ անամօթաբար հիւնով դրժելու համար իրենց հաւատարմական երդումը։

Պատճառը չատ պարզ էր։

Անոնք, այդ զօրքերը, պէտք եղած մատուցական և սիրուն զարդացումներէն զուրկ էին։ Իրենց մէջ ներարկուած չէր հոգեկան այն բարձրութիւնը, որ մարդկային անհատը կը մղէ իր հայրենիքը պրելու, անոր համար մեռնելու։

ԱՅՍԹԷՓԱՆՈՑԻ ՄԷՋ

Երեսփոխաններէն քանընվնգ հոգի, դանլիճին յայտարարութեան ընթերցումէն վերջը, Այսթէֆանո մեկնած էին արտաւոր նիստ մը գումարելու համար։ Դիւչերը ուրիշ պաշտօնակիցներ ալ միացան անոնց։ Այսթէֆանոյի Եօթինկ Ռլիւպը իբրև ժողովատան կը ծառայէր երեսփոխաններուն։ Պրտարտոյի սեղանին վրայ նախագահական բեմը պատրաստուած էր, և ոստիկան զօրքեր կը պահպանէին դլիւպը։ Երեսփոխաններու այդ խորհրդակցութիւնը նուիրուած էր ընդհանրապէս երկրին նոր դարաշրջանի մը պատրաստութեանը. Թուրքիայի կացութիւնը փափուկ էր. անդորրութիւնը անպայման պէտք էր պահպանել։ Ազատութեան բանակին յառաջխաղացումը պէտք էր որ խաղաղօրէն չարունակուէր։ Ահա թէ ի՛նչ խնդիրներով զբաղեցան անոնք։

Երեքշաբթի ալ խուռն բազմութիւն մը պոլսէն Այսթէֆանո կը դիմէր։ Սելանիկեան բանակին հրամանատարը անպատեհութիւններու առաջքն առնելու համար հարկ տեսաւ ապդարարութիւնով ծանուցանել հասարակութեան թէ ձերբակալելով պիտի դարձնէին ամէն անոնք որոնք հետաքրքրութեան համար Այսթէֆանո կ'երթան։

Ամէն ազգէ ու դասակարգէ մարդիկ, նոյնիսկ կիներ, Այսթէֆանոյի կայարանը և անոր կից պարտէզին մէջ հաւաքուած էին դիտելու համար վառվռուն զինուորներուն երթուդարձը։ Օսմանեան քօմիտէին կարկառուն անդամներէն չատեր, Հեծելազօրաց հրամանատար Իզզէթ փաշա, Ալպանիայի Սայիտ փաշա, խմբագիրներ և ուրիշ բարձրաստիճան ականաւոր անձնաւորութիւններ եկած էին մօտէն տեսնելու համար Ազատարար վաշտերը։ Բանակը առժամայ կառավարական պաշտօնատուն մը հաստատած էր Այսթէֆանոյի մէջ։ Գիւղին ծայրն ալ, պարապ տուն մը ոստիկանական պաշտօնատեղիի վերածուած էր։ Կառախումբէն իջնող այն ուղևորները որոնք խարդ արտաքին երեւոյթ մը ունէին, անմիջապէս ձերբակալուելով կ'առաջնորդուէին այդ ոստիկանատունը, որուն առջև ոստիկան զինուոր մը կը խուզարկէր ձերբակալածները ու եթէ

կականձելի թուղթեր և զէնք գտնէր, անմիջապէս կը դրէր ամբաստանագիրը և կը ղրկէր ներս, հոն տարուելով կամ անպարտ արձակուելու և կամ պատիժը կրելու համար: Կականձելի չատ մը անձեր ձերբակալուեցան այդչէն, առանց դասակարգի ու աստիճանի խտրութեան, ինչպէս բոլիաներ, հօճաներ, թերթի խմբագիր մը և ուրիշներ:

Մանաւոր կառախումբով Այվազեֆսկո հասան ազատութեան հերոս Նիազի պէյ, Բէհնէի իր քաջորդիներով: Կալիպ պէյ և Բէհզի պէյ իրեն կ'ընկերանային:

Հակառակ բանակին կողմէ եղած հաւաստիքներուն թէ ժողովուրդին համար որևէ վտանգ կամ վախ չկայ, դարձեալ հրապարակը գոց էր քանի մը օրերէ ի վեր, ամէն ոք կասկած մը ունէր իր միտքին մէջ և արտասանման փախչելու տրամադիր կ'զգար ինքզինքը: Պէշիկթաշի մէջ գրեթէ ոչ մէկը մնացած էր ևնդհատեղի բնակիչներուն մեծ մասը փոխադրուած էր ուրիշ թաղ բնակող իրենց ազգականներուն կամ բարեկամներուն տուները, վախնալով որ վերջին դէպքերուն պատճառով դիւղին մէջ խռովութիւն մը կը պայթի և զոհ կ'երթան յարձակումներու:

Հազար հինգ հարիւրէ աւելի հօճաներ ալ Պոլսէն գաղթած էին,— բնականաբար առնք տարբեր վախէ և հալածանքէ մղուած:

Բայց պաշարման գիծը կ'սկսէր հետզհետէ նեղնալ, և զինուորական գօտիին օրըստօրէական պարապմունքը կ'զգացուէր: Փոթորիկի մը սարսափը, նորօրինակ ազատական արշալոյսի մը գեղեցիկ անակնկալներուն կը խառնուէր, և մարդ կը չփոթէր, կը դանդաղէր վճռական կարգադրութեան կամ ելքին գաղափարին փարելու:

Սելանիկեան բանակը գրաւած և պաշարած էր Պէշիկթաշը՝ Քեաղըտհանէէն մինչև Պէօյիւքտէրէ: Եւ որովհետև ընդհանուր կարծիքը այն էր թէ զինուորական ապստամբութեան չարժումը կազմակերպած էր Սալոնիկ Համիտ, եօթանասուն հազար ոսկի բաժնելով և դրդելով սոֆթաները, Րումելիի բանակին առաջին գործը եղած էր այդ խնդիրը քննել, դահլիճին տապալումէն առաջ: Հրամանատարները այս մասին հարցումներ ուղղած էին Եըլտըզ:

Սուլթանը իր քով կանչել տուած էր զանոնք և յայտարարած թէ ինք բնա՛ւ մասնակցութիւն չ'ունի սարքուած դաւադրութեան մէջ, թէ ի՛նք ալ անակնկալի եկած էր և թէ Սահմանադրութիւնը

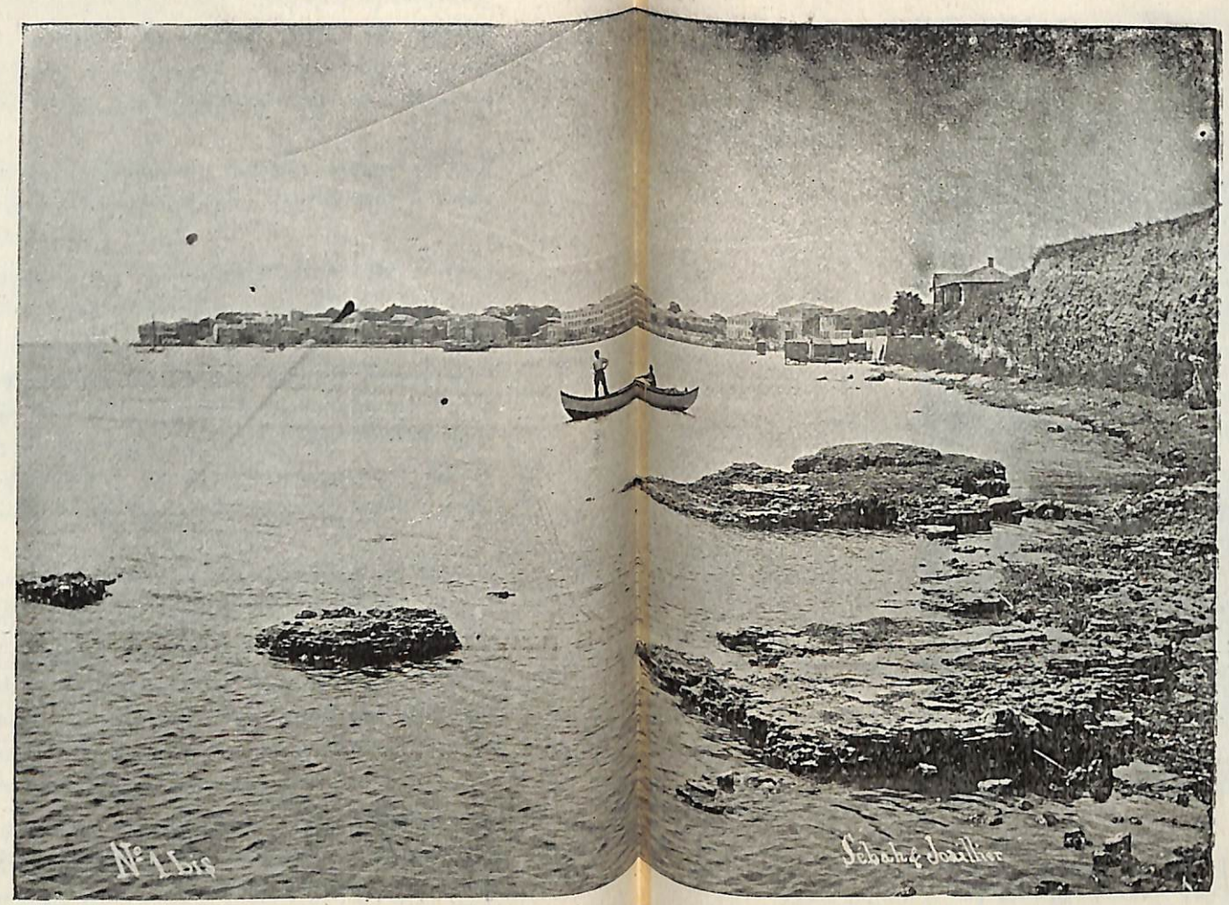

ՍԱՆ ՍՐԲԱՆՈՑ ՎԵՂ ԱՐՈՒԱՐՁԱՆՔ
ուր Ազատական վիճաբանները բանակեցան

ԳՆԴԱՊԵՏ ԿԱԼԻՊ ՊԷՅ

ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿՆՆԻՉ

ու Խորհրդարանը բղորովին չ'վտանգելու համար. զինուորներուն պահանջումներուն տեղի տուած էր, ինչպէս նոյն բանը արդէն ըրած էին դանլիճը և Երեսփ. Ժողովը։

Սուլթանը յարեր էր նոյնպէս կատարեալ պաղարիւնութեամբ որ «եթէ հաստատուի իր մեղապարտ ըլլալը, պատրաստ է ամէն կարգադրութեան տեղի տալու»։ Մեծ դէպքը հանդարտութեամբ և առանց արիւնահեղութեան կատարելու յատակագիծը ընդունուած էր Մակեդոնական հզօր բանակին կողմէ։

Շարժուն բանակին ներկայացուցիչները որոշած էին Երլոզը պաշարման վիճակի մէջ պահել, մինչև որ քննութեան արդիւնքը բացարձակապէս երևան հանէ ամէն ճշմարտութիւն կամ յերիւրանք։

Նիազի պէյ իր Թոժիւններով Զնձիլլի Բուլյու կը գանուէր, վեց հակայական թնդանօթներով և երեսունի չափ հրետանիներով, որոնց սարսափելի կռիւները չէչաների կ'ուզուէին պատմին կողմը։

Վերջապէս հաստատուեցաւ սա իրողութիւնը թէ այն դիւրութիւնով որ Սահմանադրութիւնը ատնուեցաւ, նոյն դիւրութիւնով կարելի չէր պաշտպանել զայն, դաշնադաւաց բռնաբարողներու և հայրենադաւ ոճրագործներու դէմ։

Սելանիկեան բանակին հրամանատար Մահմուտ Շեվքեթ փաշա հետևեալ հեռագիրը ղրկեց այս մրջոցին Երզնկայի զօրաբանակին.

«Գ. զօրաբանակի անունով չնորհակալութիւնս կը յայտնեմ ձեզ ձեր հայրենասիրական ու աղատամարտական զգացումներուն համար։ Բ. և Գ. զօրաբանակները Պոլսոյ վրայ կը քալեն, ուր վտանգուած էր Սահմանադրութիւնը, ինչպէս կը նախազգայինք արդէն։ Բնաւ տարակոյս չունինք որ երկու բանակներուն միացած ուժը պիտի յաջողի աստուածային օգնութեամբ վերահաստատել Սահմանադրութիւնը և արմատապէս խլել յետադիմականութիւնը։

«Նկատի առնելով հեռաւորութիւնը որ կայ Գ. զօրաբանակին և մայրաքաղաքին մէջև, կը խնդրենք որ այս անգամ չ'մասնակցիք մեր չարժումին։ Միայն կը հրաւիրենք զձեզ որ ձեր բարոյական աջակցութիւնը ընծայէք մեզի, Պոլիս դրամ չ'ղրկելով»։

ԳԱՂՏՆԻ ՆԻՍՏԸ

Երեսփոխանները չորեքշաբթի հաւաքուեցան Խորհրդարան, առաւօտեան նիստը գումարելու համար։ Ժողովը որ ժամը հինգին պիտի բացուէր, դեռ չէր կազմուած ժամը եօթնուկէսին։ Ներկաները հաւաքուեցան աւժամնայ նախագահ Մուսթաֆա էֆէնտիի մօտ, որպէսզի համար թէ հարկ էր ժողով ընել, քանի որ իրենց ընկերներէն մէկ մասը Այթէֆեանո կը գտնուէին և չէին եկած։ Երբ երեսփոխաններու բազմութիւնը հարիւր յիսունի հասաւ, որուն ժողովը գումարել, դռնփակ խորհրդակցելու համար։ Նախագահը ժողովը բանալով, լիագումար նիստ մը կազմելու պէտքը չէչտեց։ Իրաւ ալ հակառակ երկրին տագնապալից վիճակին, երբ ամէնէն կարևոր ուժը կը նկատուի խորհրդարանը, կը վարանէր այս անգամ և քաջութիւնը չէր ունենար նիստեր գումարելու։ Մէկ քանի Բրիտանական երեսփոխաններ առաջարկեցին որ ժողովը գումարուի Այըա-Թէֆանոյ մէջ; ուր կարելի է պահել կատարեալ անկախութիւն և ազատութիւն. մանաւանդ որ երեսփոխաններէն մէկ մասը հոն կը գտնուէր արդէն և խորհրդակցութիւններ կը կատարէր։ Սակայն վրայ դէմառարար հօճա անդամները ակամ ադմուկ հանել և բողոքել թէ հոս ալ կարելի է անկախութիւնը պահել ու գործել։ Միւսները ընդդիմացան և պնդեցին։ Հակառակորդներն ալ ադմուկ հանել ըսկսան, յարելով թէ հիմա խորհրդարանին ուրիշ տեղ փոխադրութիւնը դէշ պիտի ազդէ ժողովուրդին վրայ, որ պիտի կարծէր թէ քաղաքին մէջ վտանգ ըլլալուն համար երեսփոխանները իսկ կը փախչին։

Փոխադրութեան կողմնակիցները ալ պատասխանեցին թէ այս ընթացքով կարելի չէ ժողով կազմել, բացառիկ պարագաներու առջև պէտք է բացառիկ միջոցներ խորհիլ, և պահանջեցին որոշում մը։ Սակայն տեսնելով որ իրենց ի նպաստ չպիտի ըլլայ ներկաներուն մեծամասնութիւնը, որպէսզի ժողովին Այըա-Թէֆանո փոխադրութեան պարագան որոշման մը ձևով մերժուած չըլլայ, խնդրեր հասնցին թէ նիստը օրինաւոր չէ, քանի որ ամբողջութեամբ ներկայ չէին խորհրդարանին բոլոր անդամները։

Խորհրդարանը փակուց ցրուեցաւ։

Այն երեսփոխանները որոնք պնդած էին թէ Այըա-Թէֆանո փոխադրուին, գացին նոյն տեղը և միացան իրենց այն տեղի ընկերներուն։

ԱՀՄԵՏ ՐԻԶԱ ՊԷՅ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Երբ Սյամէֆանոյի Եօթինկ Բլիւպին մէջ տեղի կ'ունենար երեւոյթական ժողովը, հարիւր չափուն երեսփոխանութեան ներկայութիւնովը, յանկարծ լուր տարածուեցաւ թէ Ահմէտ Րիզա պէյ կու գայ:

Ամէնքը փողոց վազեցին: Երեսփոխանները իրենց խորհրդակցութիւնը ընդհատելով պարտէզ ելան ու կարգաւ չարուեցան:

Հեռուէն կը տեսնուէր Ահմէտ Րիզա պէյ, երկարահասակ, խոշոր, որ կը յառաջանար «Շուրայի Իւմմէթ»ի խմբագիրներէն մէկուն հետ, ոստիկան զինուորներով շրջապատուած. կիներ և էրիկ մարդիկ պատուհանները ելած կը դիտէին.

— Բարի եկաք, Րիզա Պէյ:

Ահմէտ Րիզա պէյ ոստիկ չուզուած կ'երեւար այս խորհրդաւոր պահին: Էպուզիա Թէվֆիգ պէյ ընդ առաջ վազեց ու ողջագուրեց Երեսփոխանական Ժողովի ականաւոր նախագահը: Ներկաները խանդավառօրէն կեցցէ՛ կը պոռային մինչդեռ Սելանիկեան քաջազն զինուորներէն ամենէն զգայունները կ'սկսէին լալ:

Տեսարանը յուզիչ էր ու գեղեցիկ միանգամայն:

Երբ Ահմէտ Րիզա պէյ Եօթինկ Բլիւպի դրան առջեւ հասաւ, նոքէն ուրախութեան և խնդիրի աղաղակներ օդը կը թնդացնէին և երեսփոխաններէն չատեր կուգային իրենց նախագահը ողջագուրելու:

Ահմէտ Րիզա պէյ անմիջապէս առաջնորդուեցաւ Բլիւպէն ներս, և ընդհանուր ծափահարութիւններու մէջ բարձրացաւ նախագահական աթոռը:

Զինուորական հակողութիւնը հետզհետէ աւելի կը խաւանար և բոլոր անոնք որ Խորհրդարանին մաս չէին կազմեր կը հրաւիրուէին դուրս ելլել:

Ժողովը զբաղեցաւ օրուան հրատապ կացութիւնովը, և բռնակալութեան իժին գլուխը ջախջախելու մղձաւանջին վրայ խորհրդակցեցաւ, Սզատարար բանակին գիտակից օժանդակութիւնովը:

ԷՆՎԷՐ ՊԷՅ

Զօրեքշաբթի ժամը իննուկէսն Սզատութեան հերոս Էնվէր պէյ Զէքմէնէն Սյամէֆանո ժամանեց: Կայարանը պինուորականներ և խուռն բազմութեան ցնծալիր ծափահարութիւններու կարօտալիր ողջագուրուելներու մէջ առաջնորդուեցաւ Սյամէֆանոյի Եօթինկ Բլիւպը, ուր երեսփոխանները հաւաքուած էին: Էնվէր պէյի Սյամէֆանո ժամանումի պահուն կառախումբը Սիրքէճիին բերած Կարմիր Մաչի Հայ Տիկնանց Ընկերութեան անդամուհիները, առաջնորդութեամբ ծանօթ զրագիտուհի Տիկին Զապէլ Եսայեանի և ընկերակցութեամբ Դաշնակցական գործիչներու: Կառատախումբէն հազիւ իջած՝ ընկերութեան անդամուհիներէն մէկը թարմ ծաղիկներով գեղեցիկ ծաղկեփունջ մը նուիրեց Գ. Զօրաբանակի ոստիկան զօրքերու պետ Խալիլ պէյի, որ այս համակրալիր վերաբերումէն զգածուելով, հակիրճ բանախօսութիւն մը ըրաւ և զօրքերուն կողմէ խորին չնորհակալութիւն յայտնեց Կարմիր Մաչի Հայ Տիկնանց Ընկերութեան:

Ներկաներէն ծանօթ խալացի մը խանդավառութիւնով ողջունեց Բ. և Գ. Զօրաբանակին մէկ քանի սպաները և Սահմանապահ Օսմանցիները, — աղճատ թուրքերէնով մը հաստատելով իր անկեղծ չարժուձեւները.

« Պէն բիւրճեզ պիլմեզ, պէն օսմանլը տէյիլ, ամա պուրասը (ձեռքը սիրտին վրայ դնելով) օսմանլի: »

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԽԼՐՏՈՒՄՆԵՐ

Բ. և Գ. Զօրապահակներուն կեդրոնատեղին Հատէմքէօյէն Չէքմէճէ փոխադրուեցաւ։ Յառաջխաղացումի գիծը սկսած էր Ֆիլօրիայէն և տարածուած էր Բիւչիւք Հալքալը, Պէօյիւք Հալքալը, Բիւրինճճի քէօյ, Զամուրլը Խան, Փաշա Զայիրի, Պալըգլը Հասուղ, Զաւուշ Փաշա Զիֆթլիկի, Սալի քէօյ, յետոյ Զօպան Չէշմէսիի վրայէն Բեայըլըհանէ դիւղը։ Ֆիլօրիայէն Բեայըլըհանէ տարածուած բանակը ամբողջ պաշարած էր Պոլիսը և պէտք եղած տեղերը խորտըկէցներ ու հրեռանիներ հաստատած։ Վայրկեանէ վայրկեան նոր ռազմաթերք կը հասնէր և երկաթուղիներու վակօնները բեռնաւորուած էին զինուորական զօրթիքներով ու առարկաներով։

Իսկ Սիրքէճիէն դէպի Այայէֆանօ մեկնող կառախումբերը միշտ լեցուն կ'ըլլային ընդհանրապէս։ Այնտեղ իջնող ուղեւորները ծայրայեղօրէն կը քննուէին։ Եւրոպացիներուն հանդէպ սակայն նուրբ քաղաքավարութիւն մը ցոյց կը տրուէր։ Այայէֆանօ դանուող յառաջապահ զօրքը կը հակէր նաև նոյն գիւղին անդորրութեան վրայ։ Մէկ քանի օր առաջ Այայէֆանոյի մարզապետին վրայ ինը կամաձեւի անձեր ձերբակալուած էին, որոնց մէկը ներքինի և միւսը՝ ոսկիկան։ Երբ անոնց քովէն բէվոլվէրներ և քօմբղէյին դէմ գրուած թուղթեր գտնուեցան, ապայ մը յանդիմանեց զանոնք ըսելով, «Անպիտաննե՛ր, կ'ուզէիք մեր ձեռքէն առնել այն ազատութիւնը զոր մեր արիւնին գինովը չահեցանք և որուն համար երբ մենք չարաչար կը ճզնէինք, դուք կ'ուտէիք, կը խմէիք Ելլոզդի մէջ։ Կորսուեցէ՛ք, որպէսզի այլեւս չտեսնեմ ձեր դէմքը»։ Հօճայի մը քովէն ալ Սերպէսդիի մէկ քանի թիւերէն, սրուակ մը օղի և գաւաթ մը գտնուեցան։ Սպան այդ ամէնը գրաւեց, հարցնելով անոր որ «Շերիաթը օղիով հաստատելու միտք ունէր»։ Այդ հօճան ալ բանտարկուեցաւ։

Ամէնուն բերնին մէջ Սուլթանին գահընկէցութեան խօսքը կար։ Մթնոլորտը չա՛տ մութ էր, և նոյնիսկ վերջին տեղեկութեան անապահով։

Ջրոյց կը չրջէր թէ Ասպիւլ Համիտ իր անձին պաշտպանութեան համար հեռագիրով օգնութիւն խնդրեր է Վիլհելմ Կայսրէն որ Բօրֆուկը գտնուէր, և իբրև թէ տէրութիւնները Սուլթանին կեանքը ապահով էին, գահընկէցութեան մը պարագային։ Ասպիւլ Համիտ պալատ կանչած էր իր բոլոր հին հաւատարիմները, և կ'ըսէին նոյն իսկ որ զօրքերուն հինգական ոսկի և հարիւրական փամփուշտ բաժնուած էր։

Հին ռէժիմին բոլոր տխուր հակառակները, կաշառուած վաչաններն ու վարձուած դրանիկները, իրենց գլուխը ունենալով դժոխային բորենին, Մեծ Մարդասպանը, բովանդակ ուժերնին կը հաւաքէին վերջին փորձ մըն ալ ընելու, բռնակալութիւնը յաւերժացնելու համար, բայց ի զո՛ւր։ Ճակատագրային վայրկեանը հնչած էր որ բոլոր մթութեան և արիւնի ասպետները ա՛լ լռէին։ Պէտք էր արդարութիւնը յաղթանակէր։ Պէտք էր որ վրէժին աղաղակը մինչև երկինք բարձրանար։ Խաւարին մէջ հաւունցած բոլոր դաւադրութիւնները և արհաւիրքները՝ դեռ չգործադրուած՝ պէտք էր որ նախախնամօրէն ի դերև ելլէին ու անոնց գազանային հեղինակները պատժուէին։ Ա՛լ պէտք էր վերջանար քառասնի բռնակալութիւնը և անոր տեղ թրքական աւերակներուն մէջէն աղատագրուած նոր երկիրի մը բոցերանգ արշալոյսը ճառագայթէր։

ԵՐԴՈՒՄԻ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ

Ջորեքշաբթի օր (8 ապրիլ 1909) իրիկուան նամաղէն եաքը տեղի ունեցաւ տեղական զինուորներուն երդումի արարողութիւնը, Սահմանադրութեան և չարժուն բանակին հաւատարիմ մնալու համար: Բոլոր պատերուն և զինուորներուն ներկայութեան, վաչտին իմամը աղօթք մը կարդաց և բացատրեց դիրքի առնուած տեղեկագրին իմաստը: Յետոյ զինուորները մէկիկ մէկիկ եկան ու Գուրանին վրայ, որ կարմիր կերպասով ծածկուած և սեղանի մը վրայ դրուած էր, ձեռք դնելով հետեւեալ երդումը ըրին.

«Պիսմիլլահ էլ ռահման էռռահիմ, մեր օրինական Սահմանադրութիւնը պահպանելու, չարժուն բանակին հաւատարիմ մնալով անոր հետ Սահմանադրութիւնը պաշտպանելու, ինչպէս նաև մեր պետերուն ու պատերուն ամէն մէկ հրամանին հնազանդելով մինչև մեր արիւնին վերջին կաթիլը համերաշխաբար զոհելու խոստումով կ'երդնուինք և կ'ստորագրենք:»

Ստորագրութիւնները յանձնուեցան ծովային նախարարութեան: Յաջորդ օրը Պատերազմական նախարար Իսմէմ, անձնապահ բանակին հրամանատար Նազըմ, ապայակոյտի նախագահ Իզզէթ փաշաները և Բ. ու Գ. զօրաբանակներու հրամանատարները գացին այն զօրանոցները ուր զինուորները երդում կատարած էին, և ազատարար բանակին ու անոնց միջև թիւրիմացութիւն մը չը գտնուելու համար բացատրեցին զինուորական հաշտութեան մասին գիրքի առնուած ծրագիրը:

Նոյն օրը ծովային զինուորներէն հինգ հոգինոց պատուիրակութիւն մը Բ. դուռ երթալով ամբողջ ծովային զինուորներուն կողմէ նախարարութեան յայտարարեցին թէ երկրորդ անգամ երդում ընել կ'առաջարկուի իրենց, բայց վախնալով որ նոր խաղ մը կրնայ ըլլալ այս երդումը, հարկ տեսան հարցնել թէ երդնո՞ւն թէ ոչ: Վարչապետը, Պատերազմական և Ծովային նախարարները վստահեցուցին թէ ազգին չատն էր որ կը պահանջէր և թէ անհրաժեշտ էր որ դա՛ք ձեալ երդումնային: Պատգամաւորները վերադարձան, ամբողջ ծովային զինուորները հանդարտ սիրտով կատարեցին երդումնին:

Մեր պատմութեան չարունակութիւնը ցոյց պիտի տայ թէ, ինչպէ՞ս խաբեցին այս զինուորներէն չատերը, ինչ ախտր պարագանեբու տակ դիմադրեցին ու յետոյ ինչ վատոդի եղանակով մը տեղի տուին, քանի մը անգամներ կրկին տեղէ ու հաշտութեան ճերմակ պրօշակը օդին մէջ ծածանեցնելէ եաքը:

ՄԵՐ ԾԵՐԱԿՈՒՏԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՒ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՆԵՐԸ
ԱՅՍՔԷՅԱՆՈՒ ՄԷՋ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՆԱԽԱՏՈՐՄԸ

ԿԸ ՔԱԼԷ

Հինգշաբթի իրիկուն ժամը 7ին Երեսփոխանական ժողովը գումարուեցաւ Այսթէֆանոի մէջ։ Երեսփոխաններուն թիւը հասած էր գրեթէ հարիւր ութսունի, հետևաբար պէտք եղածէն աւելի մեծ մասնակցութիւն կար։ Ներկայ էին նաև քանի մը Ներակոտականներ։

Հայ երեսփոխանները ամբողջովին հոն էին, բայց Սպարթալը էֆէնտիէն որ Պոլիս չէր գտնուեր այդ միջոցին։

Ժողովին նախագահեց Ներակոյի Նախագահ Սայիտ փաշա։

Նիսաը դռնփակ կատարուեցաւ և Խորհրդարանի ու Ներակոյի անդամներէն զատ բոլոր ներկաները դուրս հանուեցան և պահակներ դրուեցան պատուհաններուն առջև, չէնքին մարդ չմօտեցնելու համար։

Երեսփոխաններէն զատ երբ ամէնքը դուրս հանուեցան, խնդրուեցաւ նաև Խորհրդարանի անդամներէն որպէսզի բացարձակապէս չհաղորդակցին դուրսի հետ։ Երբ մէկ քանի երես իսհանններ պատրաստամին ծայրը երթալ կ'ուզէին, զինուորներէ արգիլուեցան։ Նոյնիսկ անոնք իրենց առնը տալիք հրահանգներուն մասին առաջուընէ հրամանատացան բարձրաձայն խօսելու դուրսնններուն հետ։

Ժողովին մէջ նախ խօսեցաւ Թալէաթ պէյ, որ առաջարկեց հրատարակել յայտարարութիւն մը, Խորհրդարանին կողմէ Պոլսոյ ժողովուրդին ուղղուած, որով օրինաւոր հռչակուէր ազատական բանակին մինչև հիմա կատարած և կատարելիք չարժումները։

Հետևեհետ խօսք առին Ֆ. Արիֆ, Ահմէտ Մահիր, Մահմուտ Մահիր, Զօհրապ և Հալաճեան էֆէնտիները, մեւնոյն գաղափարը պաշտպանելով։

Խորհրդակցութիւններու պահուն Ֆ. Արիֆ էֆ. դոչեց.— Այս ամէնուն կարուկ ճամբան դահընկեցութիւնն է։ Ներակոտական Մուխթար փաշա աւելցուց թէ ժողովուրդը չարաթէ մը ի վեր մեծ մտահոգութեան մէջ ըլլալով վայրկեանէ վայրկեան մեծ անակնկալին կ'սպասէ, պէտք էր վճռաբար չարժիլ։ Սայիտ փաշա յանձնարարեց

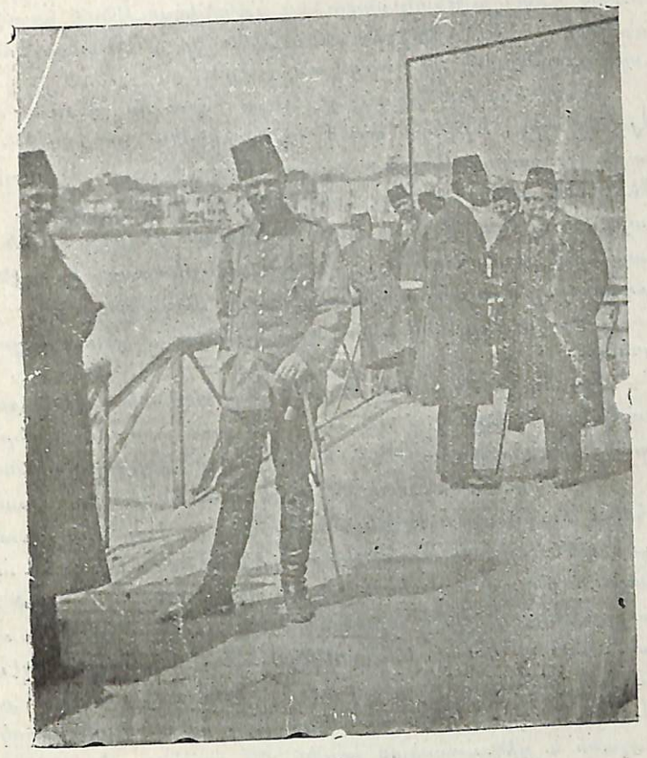

ԾՕՓԻՆՆ ՖԱՒԻՈՒԻ ՊԱՏԾԳԱՄԸ
ԿԱՒԻՈ ՊԷՑ ԵԻ ՄԵՐ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՆԵՐԸ

որ խաւիւ յարգուին օրինական բոլոր արամադրութիւնները, որպէս զի չքննադատեն թէ ազգային գերագոյն ժողովը ապօրինի հիմերու վրայ գործեց, ասանկ ծանրակչիռ բոպէի մը: Ժողովը լուռթեամբ և առանց դիտողութեան ընդունեց գահընկէցութեան առաջարկը: Այդ լուռթիւնը արդէն ինքնին մեռելական էր և Ապտիւլ Համիտի թաւալգլոր անկումը կը խորհրդանշանէր:

Ժամուկէս խորհրդակցելէ ետքը, պահ մը դադար տրուեցաւ: Այդ միջոցին, այսինքն ժամը ութնուկէսին միջոցները Պէյխիկթաշի առջև խարխափած Ապտիւլ Համիտ, Ֆեքիր Պիւլեճս, Ասաոր Թեվֆիք եւ Մեհմետիք զրահաւորները երևցան Այաթէֆճանոի առջև, և յամրաբար յառաջանալով ճիշտ Եօթինկ Բլիւպլի դիմացը կեցան, դրօշակով բարևելով խորհրդարանը, որ փոխադարձաբար իր չէնքին վրայ բարձրացող դրօշակը չարժեց քանի մը անգամներ:

Ժողովուրդը նախ սարսափահար եղաւ, յետոյ ապահովուեցաւ սակայն:

Ինչ ետքը մարտանաւերուն սպաներէն խումբ մը ցամաք եկաւ Խորհրդարան երթալով նաւատորմին հաւատարմութիւնը յայտնելու համար Սահմանադրութեան և Օսմանեան Խորհրդարանին:

Ներկայացին նաւատորմին այցելութեան գացին փոխադարձաբար Ահմէտ Մուխթար և Բրէնս Ֆազըլ փաշա, իսկ երեսփոխաններէն Հօճա Ասըմ, Սէյիտ և Մուսթաֆա Սրիփ պէյերը: Մինչդեռ անոնք կ'երթային և միւս ժողովականները այսպէս խաոտրէն խղուած էին հաղորդակցութենէ գնդակի արագութեամբ վազելով ղինուոր մը ներս մըտաւ: Պահ մը ետքը, Ահմէտ Րիզա և Բ. Նախագահ Թալէաթ պէյերը կառքով մեկնեցան հեռագրատուն, ուրկէ վերադարձան քանի մը անգամներ ետքը, ձեռքերնին հեռագիրներ բռնած: Ժողովը վերակաւ, խիստ դաղտնի և զինուորական օղակի մէջ, պատրաստելու համար պաշտօնական յայտարարագիրը, որ ահաւասիկ.

«325 տարիին մարտ 31ի երեքշաբթի օրը Պոլսոյ մէջ սկսած բռնակալութեան ցաւալի դէպքովը Օսմանեան Սահմանադրութեան տրուած հարուածը և այս կերպով գլուխ ցցած բռնապետութիւնը, չնորհիւ Աստուծոյ բոլորովին ջնջելու, Սահմանադրութիւնը ապահովելով, երկրին անդորրութիւնը վերահաստատելու և ամրապնդելու, ու դէպքին հեղինակները Շէրիի օրէնքին հանձնած զսպելու մասին պաշտպան բանակին կողմէ հրատարակուած յայտարարագրին պարունակութիւնը կը վաւերացուի Ազգ. Ընդհ. Ժողովին կողմէ: Բա-

ԹՕՓՀԱՆԷԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԴԱՇՏ

նակին չարժուին ալ ազգին իղձերուն համաձայն ելլալով, ամէն ոք պէտք է հնազանդի, ասոր հակառակողները ամէն պարագայի մէջ պատասխանատուութեան և պատիժի պիտի ենթարկուին։»

325 Ապրիլ 9 ԱԶԳ. ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎ

Երեսփոխանական ժողովին նախորդ և այսօրուան չարժումնեբուն մէջ ահագին փոփոխութիւն մը կար։ Ազատարար բանակը երբ Պոլիս մտնել կ'ուզէր, Ներքին գործոց նախարարը ամէն ճիգ կը թափէր համոզելու համար զիրենք որ Սահմանադրութիւնը չէ վտանգուած, և հարկ չկայ չարժումի։ Այսօր կ'զգայուն թէ իրե՛նք ալ խաբուած են միամտօրէն, զիրե՛նք ալ խաբած է ամենակարող Ապտիւլ Համիտը։

ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏԻ ՎԵՐՋԻՆ ԳՈՐԾԸ

Ապտիւլ Համիտ՝ չարութեան և ոճիրի այս մեծ դիւանագէտը՝ վերջին խաղ մըն ալ խաղաց, որ իր գործած չարիքներուն և պատուհասներուն անհուն չարքը քիչ մըն ալ երկարեց։

Ապտիւլ Համիտ Աւստրիական դեսպան Բալլավիչինի մարքիզին փափաք յայտնեց որ աւստրիական բանակը Մակեդոնիան գրաւէ։ Դեսպանը իրողութիւնը Վիէննա հաղորդեց. վարչապետը իմանալով այս մասին տեղեկութիւն ուղեց Սուլթանէն, որ Աւստրիական դեսպանին հետ կարեւոր խնդրի մը վասին չխօսելուն վրայ պնդեց։ Կարեւո՛ր խնդիր։ Իրեն համար եթէ նոյնիսկ ամբողջ Թուրքիան ձեռքէն ելլէր։ կը բաւէր որ ինք՝ վեհափառ պորտաբոյծը՝ ապրէր ու վայելէր։

Վարչապետը Վիէննայի օսմանեան դեսպան Րէշիտ փաշայի միջոցաւ Աւստրիոյ արտաքին գործերու նախարարութեան հարցուց, ուրկէ պատասխանուեցաւ թէ Սուլթանը իրա՛ւ առանկ առաջարկ մը ըրաւ, բայց աւստրիական կառավարութիւնը մերժեց։

Անաւասիկ Փառիչան մը, որ իր երկիրը կը ծախէր։

ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻՆ ԴՐԱՆ ԱՌՋԵՒ

ՇԵՎՔԷԹ ՓԱՇԱ ՊՈԼՍՈՅ ՎԷՐՍԱՅԼԻՆ ՄԷՋ

ԻՐ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ուրբաթ առտու կանուխ Այաչէֆանոի մէջ զինուորները և հիւրերը փողոց թափած վրան կը հարցափորձէին նոր լուրերու մասին, և անհամբեր լրագիրներու հասնելուն կ'սպասէին. հազիւ լրագիրները հասած՝ լրագրավաճառը խեղդելու աստիճան խուժելով վրան, կ'սպառէին թերթերը և պարունակութիւնը կը լափէին։ Հազիւ ժողովուրդը մասամբ կը տեղեկանար նախորդ օրուան դաշտի խորհրդակցութիւններուն, կը հասնէր Սելանիկէն նոր կառախումբ մը զինուորներով և կառաւորներով լեցուն։ Հև ի հև վազեցին դէպի կայարան. Կրետացի կառաւորներ, Թօսքացի, Մանաթրցի առնաւուռներ, որոնց ճերմակ գոտկին վրայ գրուած էր. «եա հօլիւր, եա հիւրրիյէր», յետոյ յիսուն Սելանիկեան բօլմաներ, ամէնքն ալ երիտասարդ, ամէնքն ալ վառվռուն մարդիկ, որոնց աչքերուն մէջ կը կարդացուէր հայրենիքի ազատագրութեան նպատակը։

Իրենց կառախումբին վակոններուն վրայ բազմաթիւ վերտառութիւններ գրուած էին, և պատուհաններուն քովերէն ու վրաններէն կանաչ տերեւներ ողկոյզներու պէս կախուած՝ բանակին վաղուան յաղթանակը կը դաւնեպսակէին այդ օրուընէ։

Հետաքրքրութեան համար հոս վակաղծեմ վակոններուն վրայ գրուած նախադասութիւններէն մէկը.

«Իբէ ըանլը orsումզը թաըրեան վակոնլար, կէօրսին Իսպանիոլսաի գահր օլասը մուrsարլար»։

Նուագախումբի մը ձայնը թունդ հանեց յանկարծ ժողովուրդին սիրտերը։ Ծեր, կին, տղայ, աղջիկ ամէնքն ալ փողոց թափեցան, կեցցէներու աղաղակն էր որ անկիւնէ անկիւն կ'արձագանգուէր, ծաւծաւիերուն չչնկոցը, ախուր դէմքերը կը ճառագայթին ուրախութենէ, վիրաւորներուն վրայ նոր ոգևորութիւն մը կուգար, ամբողջ միջնադարը կը թնդար, կը դուռար կարծես։ Նուագախումբը կայարա-

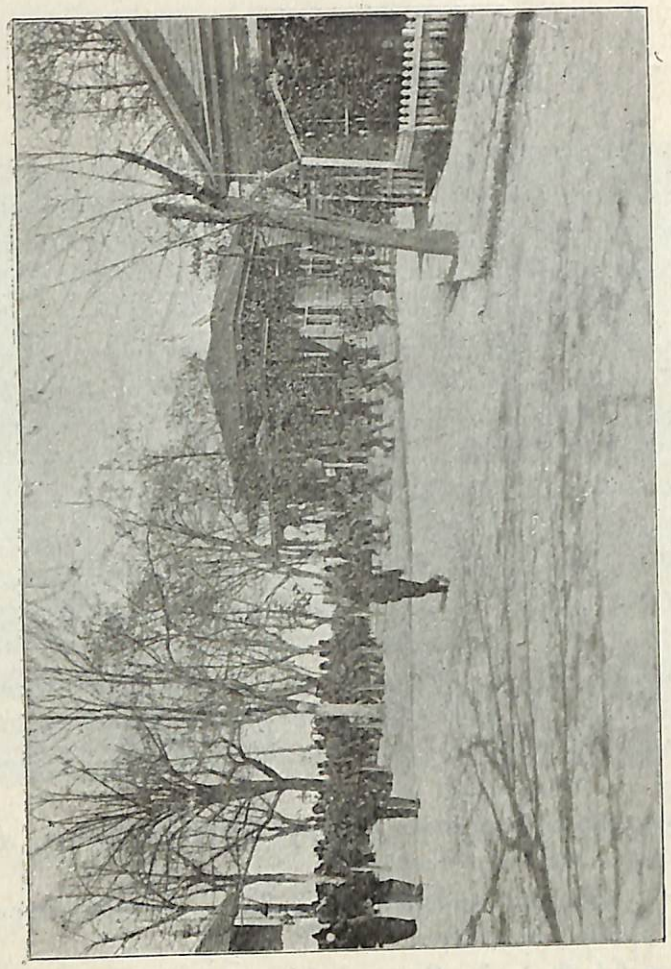

ՕՄԱՆՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱԿՑԸ ԱՁՈՒՔՔԱՆՈՅ ՄԷՋ

մին հրապարակը հաստատուեցաւ, Թիճնիս քլիւպին մէջ և անընդհատ զինուորական զգայացունց կատրներ նուագեց։

Հրապարակները անանցանելի ընելու աստիճան խճողուած էին զինուորներով, իրենց տարաշնորհ տարօինակութիւնովը հիանալի։ Անոնցմէ չատեր կը կրէին քալպաք, քիւլահ, ֆէս, չուպարա և այլն, իսկ ոտքերնին ընդհանրապես չարըգ և եէմէնի անցուցած էին։

Զինուորական կայան մը եղած էր գիւղը։

Եօթնկէ քլիւպին մէջ ժամը վեցին բացուեցաւ Ժողովը նախագահութեամբ Սայիտ փաչայի, որուն քով նստած էր նաև Անմէտ Րիզա պէյ և միասին կը վարէին Ժողովը։ Նիստին առաջին մասը դռնփակ անցաւ։ Գ. զօրաբանակին ընդհանուր հրամանատար մեծազօր Շեվքէթ փաչան ներկայացաւ և կարդաց հետևեալ յայտարարութիւնը, Մեծ-Եպարքոսութեան ուղղուած.

«Վերջերս, Պոլսոյ մէջ, կարգ մը խուովարարներու դրդումովը անձնապահ բանակին զօրքերուն խռովելէն և մոլորելէն, մայրաքաղաքին մէջ կառավարութեան ազդեցութիւնն ու կարողութիւնը ամբողջովին փճացած և կառավարութեան կեանքն ու ապագան ալ վտանգի մէջ ձգուած էր։

«Հայրենիքին ապագայ փրկութիւնը աէրութեան ազդեցութեան պահպանումին հետ կապ ունենալուն համար, մենք օսմանեան բանակներուն յայտնած հայրենասիրական զգացումներուն համակերպելով, Բ. և Գ. զօրաբանակները մեզմէ ու այս հայրենասիրական պարտականութիւնը կատարելու համար պէտք եղածին չափ չարժուն ուժ մը ղրկեցին Պոլիս։ Յիշեալ զօրքերուն հրամանատարութիւնը առանձնելու համար Սելանիկէն Այմէֆտան եկայ, ու թէ՛ յիշեալ զօրքերուն և թէ՛ Այմէֆտանի բացերը կեցող օսմանեան նաւատորմին հրամանատարութիւնը առանձնեցի։ Որոշուած է ներքին չբնորհել կարգապահութեան դէմ գործող անձնապահ բանակին զօրքերէն անոնց՝ որ հպատակութիւն կը յայտնեն, իսկ ապստամբները խստիւ և անողոքմտօրէն պիտի պատժուին։ Պահիմէն վախցող խուռնարարներն ու վատերը լուր տարածեր են որ իբր թէ չարժուն բանակը եկած է Ն. Կայսերական Վեհափառութիւնը գահընկէց ընելու։ Այս լուրը բացարձակապէս կը հերքեմ, ամէն գատ, եթէ մեր զօրքերուն իրենց պարտականութիւնը կատարելու պահուն խռովարարներն ու վատերը գարձեալ հանդարտութեան ձեռնարկ-

ԱՀՄԵՏ ՐԻԶԱ ՊԷՅ
ԱՅՍՊԷՍ ԱՆՑՈՒ ՄԷՋ

ներ ընել, այդ դէպքերուն ամբողջ պատասխանատուութիւնը հեղինակներուն պիտի պատկանի:

Կը խնդրեմ որ բանակին վերոյիշեալ յայտարարութիւնը, առանց ժամանակ կորսնցնելու, հիմակ իսկ յանձնաժողով հրատարակէք և դեսպանատուններուն հաղորդէք: Կը յայտնեմ նաև որ այս մասին պէտք եղածը հաղորդուած է Սուլթանին:

Գ. և չարժուն բանակին հրամանատար
10 Յունիս 1909 Ա. Ֆերիզ Մահմուտ Շեվքէթ

Ժողովը մեծամասնութեամբ համաձայնած գտնուեցաւ ընդհանուր հրամանատարին յայտարարութիւններուն:

Մահմուտ Շեվքէթ փաշայի այս դիւանագիտական գրուածքը երկայրի խնդիր մը ունէր: Ռէաքսիոնէրները, որոնցմէ վախնալու պատճառ մը չունէր ակայն, չգրգռելու և միւս կողմէ Սահմանադրականներուն գերազոյն բաղձանքը ջուրը չձգելու ամէն յարկութիւն ունէր:

Ոչ միայն երեսփոխանները, այլ նոյնիսկ նախագահ Ահմէտ Րիզա պէյ և հոն գտնուող բոլոր պատները աւետած էին մեծ լուրը, փրկութեան աւետիսը: Մէկ քանի երեսփոխաններ ալ լրագիրի սէրերուն մեզադրած էին թէ ինչո՞ւ ժողովուրդին իմաց չտրուիր ասիկա: Երիտասարդ Թուրքերուն խեղդն էր առանց մէկու մը քիմքը արիւնելու վճռական կարգադրութիւնը ընել: Մէկ կողմէն Սուլթանը ընդդիմութեան նշաններ ցոյց կուտար, միւս կողմէն Թրքական խուժանին արիւնին մէջ քալող հակասահմանադրական միքրոպները, դիւանագիտական ամէն խուսափողական միջոցներով չարժելու կը մղէին Ազատարար Բանակը: Բիչ ետքը միայն պիտի գտնայինք թէ Մահմուտ Շեվքէթ փաշայի գինուորական ամէնէն ուժը ինչո՞ւ աւելի կանուխ իր ազդեցութիւնը չուզեց բանեցնել:

Մինչև իրիկուն գրոյցները չփոթեցուցին պզտիկ ժողովուրդը: Ուրեմն իրա՞ւ վար չը պիտի առնեն: Ե՞ա պիտի դառնայ բանակը: Ջա՞րդ պիտի ըլլայ: Սալիւլ Համիտ իր գահին վրայ պիտ չարուներ մնայ: Այս հարցումները կը յեղյեղուէին, միշտ կը կրկնուէին, չրթունքէ չրթունք իրենց չրջանը կ'ընէին: Խանութները բոլոր գոց էին, ժողովուրդը ինչ ընելը չէր գիտեր, և Պոլիս մեռելական լռութեան մը, ու լարուած ուշադրութեան մը մէջ կ'սպասէր աւետաբեր որոշումին:

ԱՐԻՍԹԻՏԻ ՓԱՇԱ, երկրագործական Նախարար

ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՆԾԱՑՈՒՄԸ

Երբ ամբողջ Պոլիս չուէնչը բռնած այսպէս կը յուսար մեծ եղեռնութեան, և երկուշաբթիէն իվեր ուրբաթ օրուան վրայ բոլոր ակնկալութիւնները կը կեդրոնանային ու ամէն մարդ ժամացոյցը ձեռքը հարիւր մէկ թնդանօթին կ'սպասէր, անդին Սուլթանը բաց կառքի մը մէջ բազմած քովը ունենալով իր սիրական զաւակը՝ Պիւրհանէտտինն էֆէնտին և ղիմացը մեծ եպարքոս Թէվֆիք փաշան, Ելլաըզէն Համիտիէ մզկիթը կ'երթար:

Երթուդարձի տուն Սուլթանը վերջին անգամ ըլլալով ծափահարուեցաւ խուժանէն ու զօրքերէն, որոնք փաստիւաիրմ չօգ եաշա կը պոռային: Ներկայ զինուորները, յանկուծածաղաղ, զինուորական անցք մըն ալ կատարեցին, զոր Սուլթանը դիտեց պատուհանէն: Եաքը պատշգամին պատուհանը բացուեցաւ ու Սուլթանը ներկայանալով երեք անգամ թէվենկա ըրաւ խուժանին և զինուորներուն, որոնք ամէն անգամ ալ փաստիւաիրմ չօգ եաշա կը գոչէին: Չորրորդ թէվենկա մըն ալ ընելով Սուլթանը ներս քաշուեցաւ, ապացուցանելու համար թէ ինք ո՛չ Եւրոպա փախած էր, ոչ գահէն հրաժարած և ո՛չ ալ իր սովորական կեանքէն մազի չափ չեղած:

Իրիկունը յանկարծական խուճապ մը տակնուվրայ ըրաւ Պոլսոյ կողմը՝ Պահճէ Գաբուի և Բ. Դրան պողոտայի ժողովուրդը: Խանութները գոցուեցան և ամէն մարդ սկսաւ փախչիլ:

Տավուտ փաչայի զօրանոցին կարգ մը զինուորները սէլամլըգի գացեր էին, վերադարձին տեսան որ իրենց զօրանոցը գրաւուած է Սելանիկեան զօրքերուն կողմէ: Ասոր վրայ Տավուտ փաչայի զօրանոցին զինուորները գացին Պաահերաղմական պաշտօնատան առջև և իրողութիւնը պատմեցին: Յետոյ իրենցմէ երկուքը զէնքերնին բռնած կառք մը նետուեցան և կառապանին հրամայեցին որպէս զի գիրենք կամուրջէն անդին անցընէ:

Սակէ առաջ եկաւ խուճապը:

ԴԱԻԱԴԻՐՆԵՐԸ

Ինչ որ ալ ըլլար, սա յայտնի էր որ բանակը և քօմիդէն բացարձակապէս որոշած էին Սուլթանը դադրեցնել թէ՛ Շէրիով և թէ վինուորական միջոցով: Սուլթանը միշտ կ'ընդդիմանար և սակայն տեսնելով որ իր ազատնալիքը անօգուտ էր, գործը դարձուց անուշութեան և կը ջանար համոզել: Նոյնիսկ քօմիդէն յանձնեց զինքը... թելադրողներուն ցանկը, յուսալով որ այս կերպով պիտի կրնար գօսացած խլուրդի մը պէս դէպ իր գահին փակչիլ:

Այդ ցանկը հետևեալ անունները կը պարունակէր: Իսմայիլ Բէմալ, Ս. Թիկնապահ Շաքիր փաշա, Բեամիլ փաշայի որդին Սայիտ փաշա, Միզանի խմբագրապետ Մուրատ, Բ. սենեկապետ Էմին պէյ, Էվաազճի պաշի Իլիաս պէյ, Թահիր փաշա, Սէրպէզդիի անօրէն Մէվլան զատէ Բիֆաթ պէյ, Իպտամի արտօնատէր Ահմէտ Ճէվտէթ, Խմբագրապետ Ալի Բէմալ, Նազիֆ Սիրուրի պէյ և Վօլքանի տէր՝ Շեյխ Վահէթի: Իսմայիլ Բէմալ մի միայն այս պատճառով 600 000 ֆրանքնոց չէք մը ստացած էր Սուլթանէն: Պաշ չավուշներ եղած էին որոնք խոստովանած էին հազարէն հազար երկու հարիւր տակի առած ըլլալնին, ինչպէս նաև նէֆէրները յիսունէն հարիւրական տակի: Ձիչտ այս քաղաքական պատճառներուն համար էր որ Մահմուտ Շէվքէթ փաշա և ազգակոյտի պետ Բէրթեւ փաշա, գործողութիւններու կեդրոն ընտրած էին Զամալճան:

Մաքրիզիւզ կամ Այթէֆանս ընտրելով հինգ վեց ժամ պիտի չհանէին, սակայն ժողովրդային հետաքրքրութիւնը վազուն հոսանքը մը պէս միշտ դէպի այս երկու կէտերը պիտի հոսէր: Սպայակոյտը, ինչպէս զօրական մը հաստատած է, կը վախնար որ Սուլթանը իր ծանօթ սակալի ճարպիկութեամբ կրնա՛ր նոյնիսկ իր յատուկ մարդերովը կաշառել Բուռմէլիի բանակը. որովհետև բացարձակապէս անկարելի էր բոլոր այցելուները մանրազնին քննութենէ մը անցընել: Ահա այս պատճառով Սպայակոյտը խոհեմութիւն համարեց Սուլթանին աչքէն հեռու մնալ և ժողովրդային հաղորդակցութենէն չատ հեռու չըլլանալի մը մէջ առնել բանակը, քաղաքը պաշարելու համար:

Դաւադիրներու ցանկը, զոր Հիւսէյին Հիւսնի փաշա իր իսկ ձեռքովը պահած էր, կը պարունակէր 543 հոգի: Անոնց մէջ կային Նատիր ազան, (ներքինիներու պետ մը որ իր նամաններուն մէջ քաղաքական հանճարի մը համբաւը ունէր և որ քսանըհինգ տարի աշակերտ հարիւր ջուան Ֆրանգի գնուած էր Եգիպտոս զերեվաճառէ մը) և միւսը Անձնական Գանձու նախարարութեան նախորդ ընդհանուր հաշուակալ Յալիս էֆ. որոնց համար կ'ըսուէր թէ վինուորական վճռացնող չարժումը կազմակերպած էին, վինուորներուն և սօֆթաներուն դրամ բաշխելով: Յալիս էֆ. լրագրի մը ուղղուած բայ նամակով ուրացաւ իրեն վերագրուած այս գործերը, սակայն լաւ թէ ինք ոչ մէկ տեսակ ապստամբ զօրքերուն և հօմաններուն դրամ բաշխած էր: Այդ ցանկին մէջ կը գտնուէին քսաներկու հրապարակագիրներ: Մնացածները վինուորականներ և հօմաններ էին:

Այդ դաւադիրներէն մէկը քանի մը օր առաջ Թաքսիմի զօրաջոգը մտած էր յայտարարելու համար այն տեղի զօրքերուն թէ Ազատութեան Բանակին նպատակը Ռուսները Պոլիս մտցնել էր:

Մինչև ուրբաթ իրիկուն բաւական ոէֆաքսիօնէրներ փախած էին Պոլիսէն, անոնք մանաւանդ՝ որոնք պարտութեան վախը ունէին, և իրենց դունչերնին ցցած՝ Սելանիկեան բանակին առեղ դաստանին հոտը կ'առնէին:

ԸՆԴՀԱՐՈՒՄՆԵՐՈՒ ԾԱՐՔԸ ԲԵՐԱՅԻ ՄԷՋ

Ազատարար բանակին Պոլիս կատարելիք մուտքը վերջնականապէս որոշուած էր ուրբաթ օրուընէ ի վեր՝ նոյն բանակին հրամանատարին և սպայակոյտին կողմէ: Առիկա կարելի էր դուշակել արդէն այն յայտարարութենէն զոր Հիւսէյին Հիւսնի փաշա ըրած էր կառավարութեան: Այդ յայտարարութիւնը յստակօրէն ցոյց կուտար թէ ի՛նչ մտադրուած էր ընել քաղաքին գրաւման առեն. այսինքն՝ դիմադրութեան պարագային զազրելական բռնութիւններու պիտի դիմուէր: Կասկածուած այդ դիմադրութիւնը եղաւ Պոլսոյ պինուորներուն կողմէ՝ դրեթէ ամէն զօրանոցներէն: Անոնք Բիզա պէյի՝ ժողովին մէջ ըրած մէկ յայտարարութիւնն ալ ցոյց կուտար թէ բեափոխանները ալ կ'ապաւէին պինուորական այս մեծ եղելութեանը: Անոնք Բիզա Պէյ ըսած էր, «վաղը օրակարգին վրայ խնդիր մը չունինք: Միայն, եթէ Դէպոթ մը պատահի, մենք ալ առավ պիտի ըզբաղինք»:

Ազատարար բանակը ուրբաթ օր Այսթէֆանոի կողմէն Ջոկատներ ղրկած էր դէպի Մաքրիգիւղ, ինչպէս նաև Մաքրիգիւղի և Բեազըտանէի միջև գտնուող տեղերը: Կամաւորները, հետևակազօրքը, ռաթիկան-պինուորները ցրուած էին այդ երկու տեղերուն միջև, այլ և այլ կողմեր: Հետևակազօր յառաջապահներ ուրբաթ օր կէս օրէն ետքը Բեազըտանէի միւս կողմի բարձունքները յառաջացած էին արդէն: Իսկ բո՛ւն բանակը իր կեդրոնէն յառաջացած էր դէպի Բեազըտանէ: Զախ թևը կը տարածուէր դէպի հովիտին խորը: Կեդրոնը ձախ թևին հետ քալեց Զիլիֆտարի և Սալի քէօյի ճամբով, խիտ առ խիտ, ու ձորին վրայէն անցնելով դէպի Շիշլի և Եըլտըզ տարածուեցաւ: Յառաջխաղացութիւնը սկսաւ դիշերուան ժամը իննէն քիչ առաջ: Ժամը տասնին քաղաք մտած էին արդէն առաջին ջոկատները:

Երբ զումարտականերու մէկ մասը կը յառաջանար կատարեալ կարգապահութիւնով Շիշլիի մեծ պողոտային և Եըլտըզ տանող ուրիշ ճամբաներէ, մաս մըն ալ կ'իջնէր դէպի բերա, Թրամուէյի

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՌՈՒՄԵԼԻԱ
ՍԵՒ ԾՈՎ
ՓՈՔՐ ԱՍԻԱ
ԱՆԱՏՈԼԻԱ
ՄԻՋԵՐԿՐԱԿԱՆ ԾՈՎ
ԼԵՄՆՈՍ
ԹՐԱՔԻԱ
ՄԱՍԵԴՈՆԻԱ
ԱԼԲԱՆԻԱ
ՍԵԼԱՆԻԿ
ՍՄԻՐՆԱ
ՍՏԱՄԲՈՒԼ
ԱԹԵՆՔ
ՍՈՖԻԱ
ԲԵՐԼԻՆ
ՎԻԵՆՆԱ
ՊՈՒԴԱՊԵՍՏ
ՊՐԱԳ
ՎԱՐՇԱՎԱ
ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ
ՄՈՍԿՎԱ
ՍԵՎԱՍՏՈՊԻԼ
ՍԻՄՖԵՐՈՊՈԼ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՏԱՐԻՆԵՐԸ
ՄԻՒԼԻՈՆԱՏԵՐ
ՄԱՐՏԻ 1914
ՄԱՐՏԻ 1915
ՄԱՐՏԻ 1916
ՄԱՐՏԻ 1917
ՄԱՐՏԻ 1918
ՄԱՐՏԻ 1919
ՄԱՐՏԻ 1920
ՄԱՐՏԻ 1921
ՄԱՐՏԻ 1922
ՄԱՐՏԻ 1923
ՄԱՐՏԻ 1924
ՄԱՐՏԻ 1925
ՄԱՐՏԻ 1926
ՄԱՐՏԻ 1927
ՄԱՐՏԻ 1928
ՄԱՐՏԻ 1929
ՄԱՐՏԻ 1930
ՄԱՐՏԻ 1931
ՄԱՐՏԻ 1932
ՄԱՐՏԻ 1933
ՄԱՐՏԻ

ճահիճով, ձեռնափայտ վազողն և Պիւլպիւլ ատրճէն։ Թրամուէյի ճամբէն վար իջնողները իրենց հետ առին գինուորական վարժարանէն ուսանողները, վարժարանին մէջ անզաւորելով իրենց աւելորդ դոյքերը։ Գինուորական վարժարանին ուսանողները դասապատուհասութեան առջեւ կեցան և քաղաքին կարզապահութեան հակեցին Սելանիկեան ժանտարմաներուն հետ։

Ժամը տասնուկէսին սկսաւ Թաշ Գրչլայի զօրանոցին յարձակումը։

Զինուորներէն մաս մը գինադիտի եղած էր, մինչդեռ մնացած մասը բաւական ընդդիմութիւն մը կ՚ընէր։ Բայց երբ թնդանօթներ արձակուեցան զօրանոցին վրայ, ներսի գինուորներն ալ անձնատուր եղան։ Փախստական գինուորներէ չատեր, որոնք մօտակայ տուներուն մէջ ապաստանած էին, չարունակեցին մահացու կրակ մը տեղալ ազատարար բանակին վրայ։ Նոյն օրը, կէս օրէն ետքը, ժամը ութին Թաշ Գրչլայի մէջ մնացած գինուորները և սպաները դարձեալ ըմբոստացան։ Կռիւը վերսկսաւ։ Հազարաւոր մարդիկ վազած եկած էին տեսարանը դիտելու։ Բայց թնդանօթի պայթիւնները և հրացանի ձայներէն խուճապի մատնուեցան։ Իրենց փախուստի միջոցին չատերուն ոտքը անցաւ գնդակներէն կտրուած հեռագրաթելերու և գետին ինկան։ Շատեր ծանրապէս վիրաւորուեցան և մէկ քանին մեռան։

Առաւօտուց արշալոյսին թնդանօթները կը գոռային և նոքաստակ մավզերները կը պայթէին Թափսիմի գեղեցիկ զօրանոցին վրայ։ Մղեղին պայքար մը սկսած էր։ Կռիւի սկզբնաւորութեանը, կարելի չէր եղած դանազանել բարեկամն ու թշնամին և նոյնիսկ սխալմամբ գնդակներ արձակուած էին ընկերներու վրայ։ Ժամը տասներկուքը անցած՝ թնդանօթի ռումբ մը գնաց ինկաւ հրէից զօրքերու մեծ հրապարակին վրայ, որ զօրանոցէն երկու հարիւր մեդր հեռու կը գտնուէր և որ պաշարուած էր ազատարար հեռաձիգ զօրքերու խիտ չարքով մը։

Զօրանոցին կողմէ դիմադրութիւնը սկսաւ տկարանալ, բայց դարձեալ բաւական զօրաւոր էր՝ ատանկ յարձակումի մը դէմ դնելու համար։ Սելանիկեան գինուորները Թափսիմի հրապարակին արեւելեան կողմը գտնուող անասարտ չէնքի մը բարձր դիրքը գրաւեցին, ասկի ատոնցմէն իրենց կռիւը։ Թալիհանէի հրապարակը չրջապատող ձորերուն մէջ ազատական զօրքերը հանախմբուած ըլ-

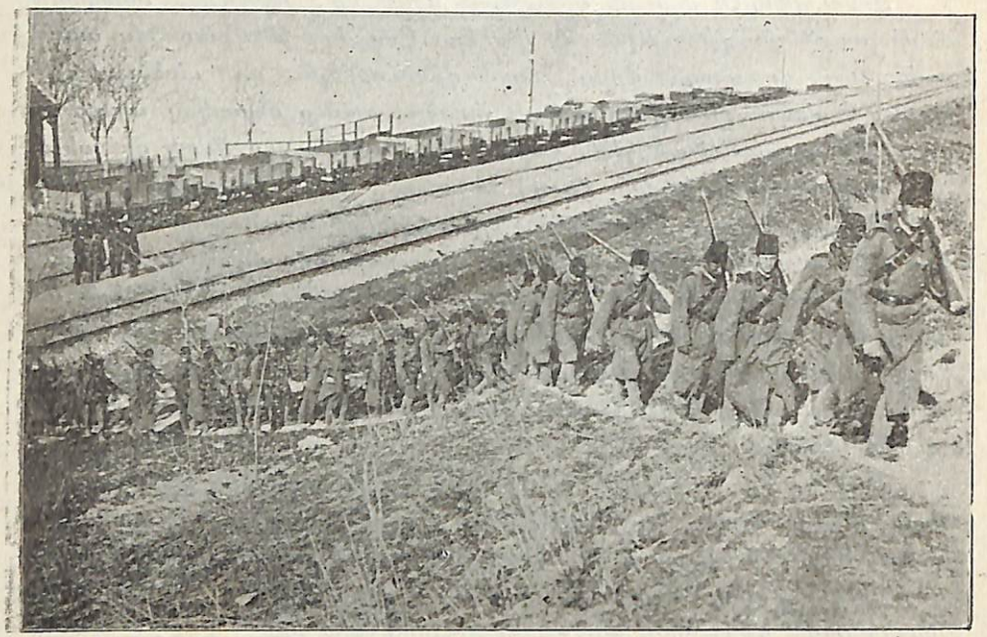

ՍԵԼԱՆԻԿԵԱՆ ԲԱՆԱԿԸ ԿԸ ՓԱԼԻ

լալով, կամայ կամայ զօրանոցին կողմը յառաջացան։ Իրենց հետ ուներին թնդանօթ մը։ Զախ թևին վրայ, Բանկալթիի պողոտայէն երկու լեռնային թնդանօթներ կ'ուղղուէին դէպի զօրանոցին հարաւային կողմը։ Մօտակայ տունի մը բարձր պատուհանն ալ իբրև դիտարան կը ծառայէր։ Գնդակները կ'անձրևէին երկու կողմէն։ Բայց ընդդիմադիմելնուն առաջնարար կը ախտանար։ Ժամը երկուքին զօրանոցէն առաջին փախստականները դուրս կ'ելլէին, գլխաթափ ըլլալով, կէս օրին մօտ ալ միւսները, և յաղթանակը տարուած էր արդէն։

Թաքսիմի զօրանոցին գինուորները այն տեսակ խաբէութիւն մը, վատութիւն մը դործելին որ պատերազմի մէջ երբե՛ք ներելի չէ ո՛չ մէկ տեղ։ Առաջին տաքիւ կարճատև ընդդիմադիմելնէ մը ետքը, հաչտութեան գրօշը պարզելին և «կեցցէ՛ ազատութիւն» գոչելին, ու երբ ազատարար գինուորները մօտենան զօրանոցին, Թաքսիմի զօրքերը դաւաճօրէն գնդակահարութեան ենթան նորէն։

Այս ընդհարումի միջոցին քանի մը տասնեակ մահեր պատահեցան Սելանիկեան խումբին։ Այս վերջինները՝ ապաստիւղի գնդակահարութեան մը ենթարկուած՝ ամպոտեցան գետինը երեսի վրայ պառկիլ բաւական տեղն, մինչև որ թնդանօթներն ալ հասան ու իրենց գործը դիւրացուցին։ Այս ընդհարումի միջոցին Թաքսիմի ճամբուն վրայ հոծ բազմութիւն մը հաւաքուած ըլլալով, հայ ձերբակիր մը գնդակահար եղաւ, իսկ անդլիական թերթի մը մէկ թղթակիցը, որ կը չանար անխոնջաբար տեսարանը լուսանկարել, վիրէն վիրաւորուեցաւ։ Այդ կռիւին մէջ մեռաւ նաև երեսունապրդ հրամանատար Մուխթար պէյ։

ՊՈԼՍՈՅ ԿՈՂՄԸ

Տավուտ փաչայի զօրանոցը դեռ կը պարունակէր իր մէջ խումբ մը յետադիմական զինուորներ: Ազատութեան բանակը այդ զօրանոցին կատարելապէս և ամբողջովին տիրելէ ետքը, յատաջացաւ դէպի Ֆաթիհի զօրանոցը: Հոն կարգ մը սոֆիաներ անոնց դալը լսելով իրար անցեր էին և կը յորդորէին Ֆաթիհի զինուորները որպէսզի «չեզնեն միանան այդ նոռեկներուն»: Ազատարար բանակին զինուորները առնելնաւ ըրին հայրենիքը դաւաճանող այդ խռովարար, ու կեղծ կրօնաւորները, որոնք կը համարձակէին նոյնիսկ իրենց ձեռքերով դիմադրել: Ֆաթիհի զօրանոցին կողմէ ալ ընդդիմութիւն գտան թէև, բայց չետց դրաւեցին: Իրենց ճամբուն վրայ գտնուող բոլոր մեծ կամ պզտիկ զօրանոցներուն տիրելով հասան պատերազմական պաշտօնատան առջև: Այդ տեղի զօրքերն ալ նախ դիմադրեցին, բայց չետց տեղի տուին ստիպուելով:

Անկէ Բ. Դրան պողոտան իջան: Պարտական դեսպանատան դիմաց գտնուող զինուորական քլիւպը որ ապստամբական չարժումին թալանուած էր Համիտեան զինուորներուն կողմէ, այդ օր ալ ապստամբական դարձեր էր այդ տեսակ կարգ մը յետադիմականներու: Բայց ատո՛նք ալ չուտով նուաճուեցան: Աւելի վար՝ ազատական զինուորներ նոյն ընդդիմութեան հանդիպեցան Բ. Դրան մէջ ապաստանող քաւասուն զինուորներու կողմէ: Թնդանօթ մը դէպի անոնք, և անա խորտակուեցան եպարքոսական պաշտօնատան պատը, մէկ երկու պատուհան և մեծ դրան երկաթ վանդակէ դուռը: Դատական պաշտօնատան, ինչպէս նաև Սարայ Պրունի զինուորներն ալ մինչև միևնոյն կերպով դիմադրել փորձեցին, յետց ակարանալով տեղի տալու համար: Շաբաթ կէս օրէն ետքը Պոլսոյ զօրանոցները գրաւուած էին արդէն, մէջիններդ ձերբակալուած և նոր զինուորներ հաստատուած: Նոյն օրը Ղալաթիոյ Ասիրիէ պահականոցն ալ դիմադրեց բայց մէկ յարձակումով գրաւուեցաւ: Շաբաթ և կիրակի օրերը կամուրջն ալ աննախնայ չղթայի մը ներքև առնուած էր. ա՛չ մէկուն կը թոյլատրուէր կամուրջէն անցնիլ, բացի ազատութեան զինուորներէն: Կամուրջին Պոլսոյ կողմի մասին վրայ զետեղուած էին երկու թնդանօթներ, որոնց բերանները դէպի զալաթիա ուղղուած էին և երկու թնդանօթ ալ Ղալաթիոյ կողմէն դէպի Պոլիս:

Կիրակի օր, արշալոյսին իսկ տասնըմէկ չոգենաւներ Պէշիկթաշէն և Սիրքէճիէն ազատական զինուորներ, ինչպէս նաև թնդանօթներ փոխադրեցին Սկիւտար: Վոսփորի միւս կողմի զօրանոցները և պահականոցները անձնատուր եղան պզտիկ ընդդիմութենէ մը ետքը: Պալատին զինուորներէն երեք հարիւր հոգի զինուած չաբաթ դիշեր Սկիւտար անցեր էին: Սէլիմիյէ զօրանոցէն ալ չատ մը հրետաձիգներ փախուստ տուած էին: Սկիւտարի այդ մեծ զօրանոցին թնդանօթները մեծամասնաբար անգործածելի դարձեր էին:

Բումելիի զինուորները զանոնք հետապնդելով զինաթափ ըրին: Սէլիմիյէ զօրանոցին մէջ երեք հազար հինգ հարիւր զօրք կը մնար: Ազատարար բանակը Սկիւտարի չուկային մէջ վեց թնդանօթով և ռազմամթերքի վեց կառքերով խորտընկէց մը ըրած էր, որևէ պատահական յարձակումի դէմ պատրաստ գտնուելու համար: Երբ Սէլիմիէի զօրանոցին առջև հասան, մէջը գտնուող զինուորները ամէնքն ալ անձնատուր եղան: Պէտք է ըսել թէ ազատական զինուորները բացի Սկիւտարէն, Գասը գիւղի կողմէն ալ ցամաք ելած էին:

Սէլիմիյէ զօրանոցին զինուորներուն խորհուրդ տրուած էր արդէն հրամանատար Սիւլէյման փաչայի կողմէ, որպէսզի անձնատուր ըլլան:

Այն պահուն երբ Բումելիի զինուորները Սկիւտարի Պալատան փողոցէն կ'անցնէին, ատոնց դէմ բէվօլվէրի գնդակ մը պարպուեցաւ, բան մը որ իրարանցում առաջ բերաւ: Զինուորները անմիջապէս դեմին պահակեցան և հրացանաձգութիւն մը սկսաւ:

Հօճաներ դրգռած էին քանի մը մարդիկ, այդ չարժումը ընելու համար:

Այս միջադէպին պատճառով Սելանիկեան բանակը մեծ նախազգուշութեամբ յառաջացաւ Գարաճա Ահմէտի ընդարձակ գերեզմանատունէն:

Պոլսոյ գործերը դադրած էին: Շոգենաւները չէին երթեւեկեր, թերթերը միայն մէկ երկու էջով հրապարակ կ'ելլէին, ամէն մարդ իր տունը քաշուած էր: Իրաւ էր որ ազատարար բանակը յաղթանակը տարած էր, սակայն դեռ Երլըզըզը անձատուր չէր եղած և միւս կողմէ ընդհանուր խռովարարական չարժումէ մը կը վախցուէր:

Ա՛լ հաստատուած էր այն գրոյցը թ Ազատարար բանակը եթէ յամենայն, դանդաղէր չարաթ առաւ Պոլիսը գրաւելուն մէջ, Ապտիւլ Համիտի և իր մերձաւոր սրբանեակներուն կողմէ սարքուած անոթելի չարդ մը տակն ու վրայ պիտի ընէր, պիտի մահացնէր մայրաքաղաքին բնակչութիւնը: Սուլթանը այս ապիկար ու սարսափելի միջոցը խորհած էր իր դահը ապահովելու և Եւրոպական միջամտութիւն հրաւիրելու համար:

Բարեբաղդաբար չարաթ առաւ համայնաջինջ վայրագ կոտորածին տեղ, Ազատական թնդանօթները սկսած էին գոռալ, ռումբները պայթիլ, զնդակները սուլել, Չախչախելով յետաչքնկանութիւնը, և ցնցելով բոլոր այն աղուոր երազները, որոնք վաստերուն երևակայական երջանկութիւնը պիտի կազմէին:

Յաղթանակէն եաքը, ժողովուրդը վառայել անդորրութեան մէջ պահելու նպատակով, պատերազմական դրութիւն հռչակուեցաւ կիրակի օր, հետևեալ երկու պաշտօնական յայտարարութիւններով.

Մեր օրինաւոր Սահմանադրութիւնը կատարելապէս ամրապնդելով հանդերձ, որպէս զի ազգային ստրնապոյն ատիճանին հասնելու չափ չսպասկ, մեր նուիրական հայրենիքն ու ազգային գոյութիւնը ապահովելու և տևականացնելու համար ձեռնարկուած վնասուրական չարժումը վերջ գտած է չնորհիւ Բարձրեալին: Ասոր արդիւնքները քաղելու և մեր նուիրական Սահմանադրութեան ամրապնդման տևականով գերազանցապէս կարևոր եղող Մայրաքաղաքին խաղաղութիւնը ձեռք բերելու և տևականացնելու համար; այսօրուընէ սկսեալ Պոլսոյ և արուարձաններուն, ինչպէս նաև Զատլաճայի և Նիկոմիդիոյ գաւառներուն, Կզկինեռու, Գարթալի և Կէյպզէի գաւառակներուն մէջ՝ պաշարման վիճակ (իտարէի էօրֆիէ) հրատարակուած է: Հետևաբար, այս պահուս, անդորրութեան հակառակ ամենափոքր ընթացք մը՝ պաշարման վարչութեան կողմէ խիստ ծանր պատիժներու պիտի ենթարկուի: Հետևաբար, ամէն մարդ սար հաւիժատ կատարեալ լռութեամբ և հոգածութեամբ պէտք է վարուի:

Գ. Եւ շարժուն բանակի հրամանատար
Ա. ՖԷՐԻՓ ՄԱՀՄՈՒՏ ՇԵՎՔԷԹ

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԷՀՄԷՏ Ե.

Ա.— Այս պահուս երբ կառավարութիւնը ըմբոստներու և անասաններու դէմ զապզպական միջոցներ կը գործածէ, ամէն մարդ թէ՛ խօսքով և թէ գործով պէտք է վերջին ծայր իր պաղարիւնը և հանդարտութիւնը պահէ, և պէտք է զգուշանայ հանրային չփոթութիւն պատճառելիք ամէն տեսակ ընթացքէ, ինչպէս խռովայոյզ բաներ գրել, յուզումնալից խօսքեր ընել, փողոցները վազել և այլն։

Բ.— Միատ արագ կերպով երկրին բարեկարգութիւնը ապահովելու համար, պահականոցներն ու չրջուն պահակախումբերը յանձնուած են չարժուն բանակի զօրքերուն և Սելանիկէն բերուած ժանտարմաներու և ոստիկաններու։ Այս պաշտօնեաները իրենց պարտաւորութեան սիրոյն կեանքերնին զոհելու պատրաստ ըլլալով, պէտք է անոնց հրամաններուն անմիջապէս հնազանդիլ և հոգ տանիլ։ Այս միջոցիս, պաշտօնի կիրարկութիւնը չափազանց փափուկ ըլլալով, ժամը գիշերուան Թրքական 1էն ետքը, թաղէ մը ուրիչ թաղ երթալը կամ փողոց թափառիլը, թէ՛ լապտերով և թէ՛ առանց լապտերի, բացարձակապէս անպատեհ ըլլալուն, պէտք է այդ ընթացքէն ալ զգուշանալ։ Իսկ անոնք որ բացառիկ պատճառներ կ'ունենան, պէտք է գիմեն իրենց գտնուած թաղին ոստիկանին։

Գ.— Խանձ և բացարձակապէս արգիլուած է գինուորներէն և կարգապահութեան պաշտօնեաներէն զատ ուրիչ անձերու զէնք կրելը։

Դ.— Խռովութիւններու մասնակցող գինուորներ զէնդնկէց և անձնատուր կ'ըլլան. ապստամբներուն մեծ մասը ձերբակալուած է, իսկ մնացածն ալ ա՛լար ու խեղճ մնալնուն և չարագործութիւն ընելու անկարող։ Հետևաբար, ժողովուրդը, մանաւանդ վաճառական և արհեստաւոր դասակարգը, պէտք է իր խանութներն ու աշխատանոցները բանայ և ամէն մարդ իր գործովը զբաղի։

Պոլսոյ ոստիկանական եւ ոստիկան զօրքերու
ընդհ. ՅննիչԳնդապետ ԿԱԼԻՓ

11 Ապրիլ 325

ՍԵԼԱՆԻԿԵԱՆ ԲԱՆԱԿԸ
ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

Կիրակի օր, երբ Սելանիկեան զօրքերը տեղաւորուեցան Սկիւտարի Սելիմիէ զօրանոցը, հրամանատար Օսման էֆէնտի լուրկց Հայ Ցեզափոխական կուսակցութիւններուն, որ գիշերուան ժամը 1էն գան տեսնեն զինքը։ Հ. Յ. Դաշնակցութեան կողմէ ընդեր Ազարիկ և Հնչակեան կուսակցութեան կողմէ ընկեր Կայծ ներկայացան Օսման էֆ.ի, որ սիրալիր ընդունելութիւն մը ըրաւ անոնց եւ ըսաւ. — Ինչպէս որ գուք երգուած էք ձեր հայրենիքին ծառայելու, մենք ալ նոյն երգումը ըրած ենք, հետևապէս ձեր և մեր նպատակը մէկ է։ Մեր զօրքերը այս գիշեր թիւով քիչ են և զօրանոցները ցրուած, ուստի պէտի խնդրեմ որ այս գիշերուան համար ձեր աջակցութիւնը չի խնայէք, գիտեմ որ գիշերները ի վեր յոգնած էք հակզուխիւն կատարելով, բայց կը փափաքիմ որ այս գիշեր ալ չարունակէք ձեր անձնուէր ծառայութիւնը։

Կուսակցութեան պետերը ո՛չ միայն խոստացան չարունակել իրենց աչխատութիւնը, այլ նաև ուրախութիւն յայտնեցին որ զօրաբար բանակը կը գնահատէր իրենց գործը և պաշտօնական հանդամանք մը կուտար անոր։ Հարիւրապետ Օսման էֆ. խոստացաւ զէնք և փամփուչտ տալ, ինչպէս նաև ամէն գիւրութիւն ընծայել։ Ջինուորական կարգապահօք յայտնեց, որպէս զի կարենան պահակներու առջևէն անցնիլ անվնաս։ Յետոյ կուսակցութեան պետերը երկու գինուորի ընկերակցութեամբ գրկեց Իճասիէի զօրանոցը, որպէսզի այդտեղէն ալ ճանչնան զանոնք երբև չրջուն պահակ և ո՛եէ զօրքերու չի չարուցանեն անոնց պաշտօնին դէմ։ Կուսակցապետները գինուորի և Իճասիէ երթալու պահուն հանդիպեցան երկու փաթոտական գինուորի, զորս գինաթափ ըրին և տարին Սելիմիէ զօրանոց։ Կուսակցապետները յետոյ գացին Արիանեան ընթերցարանը, ուր հայկերգի մը արուեցաւ պահակի պաշտօն վարողներուն։ Ժամը 3ին, Հայ երիտասարդները սկսան իրենց չրջուն պա-

հակի պաշտօնին, զոր կատարեցին մինչև լոյս, և միւս օրը հրամանատարին երթալով իրենց պաշտօնին համարատուութիւնը բերին։ Շրջուն պահակի պաշտօնէն զատ Հ. Յեղափոխական կուսակցութիւնները մնայուն պահակի պաշտօն ալ կատարեցին, 12 դիրք դրուած և իրարանչիւր դիրքի հինգ հոգի յատկացուցած լլլալով։

Իսկ Բերայի կողմը, Արծրունի և Մուրատ Տէրտէրեանը Ազատական զօրքին դիմելով առաջարկեցին իրենց Հնչակեան ընկերներով համաձայն գրուիլ և կռուիլ, սակայն գինուորները, չափազանց ուրախ այս հայկական արտայայտութեան համար, խոստացան ի հարկին իրենց լուր տալ։

Անմիջապէս խումբ մը Հնչակեան և ուրիշ ոչ մէկ կուսակցութեան պատկանող բժիշկներ, յիշեալ ընկերներու հետ դիմեցին այն տունը՝ ուր վիրաբոյժ էին ազատութեան վիրաւոր գինուորները։ Հոն վիրաւորներուն ճակատները համբուրելէն խիստ զգածուած։ Ինսա հոգածու խնամք մը կը տանէին բոլոր վիրաւորներուն, կապելով անոնց վէրքերը, և որսապղիչ ու եղբայրական խօսքերով քաջալերելով պիրենք։

Այդ վիրաւորները ա՛յն ժամանակ վնասուեցան, երբ թաշ գըշլայի գործը անձնասուութեան համար ճերմակ դրօշակ պարզած էր, ու ազատական գործը կը մօտենայր զանոնք ընդունելու։

Կէսօրին բժիշկները որոշեցին հիւանդները Ս. Յակոբի որբանոցը փոխադրել պատգարակներով, երբ եկան հասան երկու Դաշնակցական ընկերներ ալ, որոնց մէկը բժիշկ, քանի մը կարմիր խաչի ընկերներով, գոյց տալու մեր գինուոր եղբայրներուն, թէ Հայոց դէպ ի ազատութիւն ունեցած համակրութիւնը խօսքով չէ միայն։ Հոս յիշատակելու ենք այն հայերուն անունները, որոնք անձնուիրաբար փութացին ազգօգուտ տալ իրենց եղբայրասիրութեանը դէպի ազատութեան մարտիկները։ Այդ անձերն են Տ.քթ. Գրիգոր Ճէլալ, Տ.քթ. Զարիֆեան, Տ.քթ. Մարզպանեան, Տ.քթ. Ֆինճանճեան, դեղապործ Բ. Տիւմճեան և Տ.քթ. Զարդարեան, որոնք ամէնքն ալ մինչև իրիկուն ամենամեծ խնամքով զբաղեցան հիւանդները։

Իսկ Հնչ. մասնաճիւղը ղեկավարութեամբ Գանճեան, Շ. Փոսոեան և ուրիշ ընկերներու, և մասնակցութեամբ Ե. Փափազեանի ու թաղեցի երիտասարդներու, հանգանակութիւն կատարեցին տու-

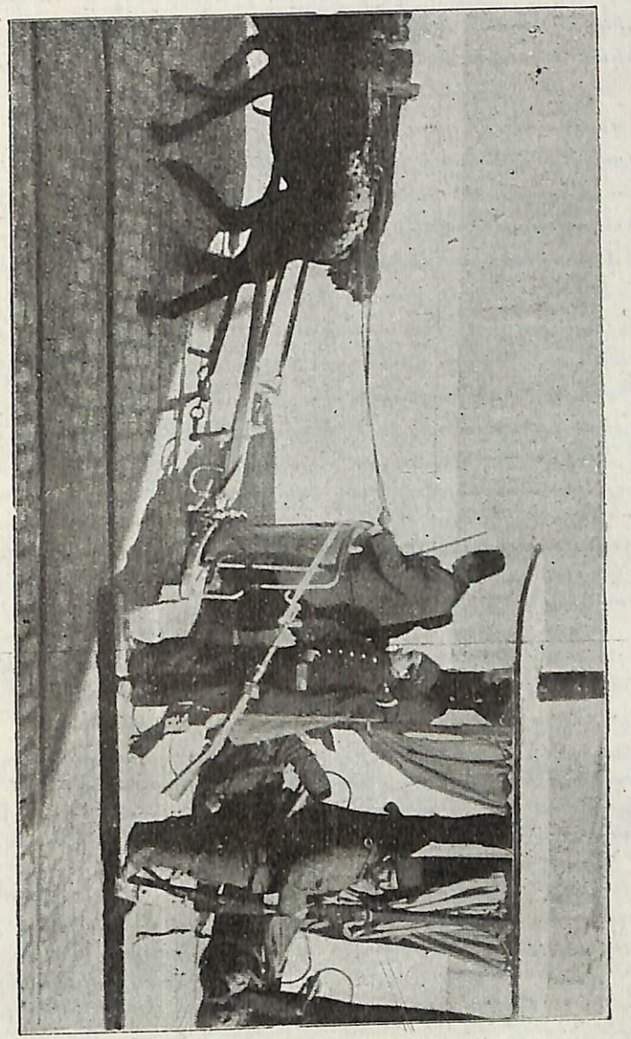

Գերմանուհի մը վիրաւորուած գինուորներ կը խնամէ

ներու մէջ և փառաւոր ճաշ մը տուին իրենց թագի պինուորներուն։

Պէյլիքճաչ չաթաի իրիկուն գրաւուեցաւ Նշանթաչիէ և Թօքհանէէ եկող Սելանիկեան զօրքերուն կողմէ, առանց արիւնահեղութեան։ Թրամուէի պիծին վրայ, Երլտըզ տանող ճամբուն բերանը մաս մը զօրք պահակ դրուած էր։ Երլտզի կայմէն չատ մը պինուորներ գալով անձնատուր եղած էին Սելանիկցիներուն։ Գրաւուեցան նաեւ Ընլամուրի անտառակը, ուր կը մնէրուէին անձնատուր եղող պինուորներուն զէնքերը, որոնք կուտայ Մաչքայի մեծ մերեալոցը կը փոխադրուէին։ Ամբողջ չաթաի դիշերը թնդանօթ փոխադրուեցաւ Երլտա ի մօտ և կրակ ընելու պատրաստ վիճակի մէջ դրուեցան։ Այս բոլոր կռիւի պատրաստութիւնները այնքան յուզեցին հարէմի կիները, որոնք դիշերը քանի մը անգամներ պոռացին կանչեցին։ Պալատին պարիսպներէն դուրս գանուող երկու զօրանոցներու զօրքերը իրենց տանրնօթ թնդանօթներով անձնատուր եղած էին։ Թաքտիմի զօրանոցներու պարտութենէն ետքը Երլտզի մէջ դիմադրող զօրքերը ձերման դրաշ պարզած էին, բայց որովհետեւ Շէվքէթ փաշա անպայման հնազանդութիւն կը պահանջէր, այս պատճառով Երլտզի պինուորները անձնատուր չեզան նախապէս։ Սելանիկեան բանակը ամենախստ չգիտցայ բոլորած էր Երլտզի չուրջը, ուրկէ փախչիլը անկարելի էր։ Ջորս հազարի չափ ըմբոստ պինուորներ դեռ կային Երլտզի մէջ, ուր բաւական թիւով թնդանօթ ալ կար։ Երլտզը անձամբ պաշարած էր Նէազի պէյ երեսուն թնդանօթներով. իւրաքանչիւր թնդանօթ 800–1090 հոգի են։

Հետը ունէր հօթանասուն հատ պաշարման թնդանօթ։

Երկու չաթմի Երլտզի մէջ մնացող միւս ամբողջ պինուորներն ալ անձնատուր եղան։ Սուլթանը երկար ատեամտումներէ ետքը վերջապէս հաւանած էր անձնատուր ըլլալ. ազատարար բանակը մտաւ պալատէն ներս և Սուլթանը չկրնալով մատնանիշակի մը մէջ, ձերբակալեց բոլոր պալատականները և Կալաթա Սէրայ դրկեց զանոնք յաջորդաբար, ուրկէ ալ ապարատութեան դուռը փոխադրուեցան։ Ձերբակալուածներուն առաջին դիծին վրայ կը դտնուէր Սպանիայի Թաւիր փաշա՝ պալատին հրացանակիրներու պետը, որ իր արբանեակներով բանուած ու պատերազմական պաշտօնատան մէջ բանտարկուած էր։ Պալատին լրտեսները խմբովին կը բերուէին Կալաթա սէրայի ատեանատունը, որուն գլուխ առջև անդին բազմութիւն մը խնդուած կ'ըլլար միշտ, ազգին այս հրէշները տեսնելու հետաքրքրութեամբ։

Կալաթա Սէրայի առջև քաշուած էր զինուորական չղթայ մը, որ կ'արգիլէր ժողովուրդին ձերբակալուածներուն մօտենալը։

ԱԶԱՏԱՐԱՐ ԹԱՆԱԿՆԴ ԳԼԽԱՒՈՐ ՍՊԱՆԵՐԸ
ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐԻՆ ԲՆԱԿԱՐԱՆԻՆ ԱՌՋԵՒ

ԴԱՀԼԻՃԻՆ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆԸ

Ազգային ընդհանուր ժողովը, կազմուած Ծերակոյտէն և երեսփոխանական ժողովէն, որ գինուորական ապստամբութեան հետեւանքով Այամէգ-անոի մէջ կը գումարուէր, կը փոխադրուէր Պոլիս, իր նախկին չէնքին մէջ։

Մտանուր Շոգեկառք մը, որ գինուորական ուժով պահպանուած էր, Սէրքէճիլի կայարանը հանեց ծերակուտականներն ու երեսփոխանները։ Կայարանին չրջակայքը հատաքեաց խուռն բազմութիւնը ջերմագին ծափահարութիւններով ընդունեց վերադարձը։

Երբ երեսփոխանները ու ծերակուտականները Ռոմիդարան հասան, Անդէա Րիվա պէյ խառնե պատուիրեց դրան առջև կեցող ոստիկաններուն որ բացի ժողովականներէն ո՛չ ոք ներս առնուի, ըսելա՛յ լրագրող, ըսելա՛յ ուսնկընդիր։ Կ'երեւար որ գանգատ նիստ պիտի գումարուէր և ամենակարեւոր որոչումներ պիտի արուէին։ Ուրիշ գանգատ նիստերու ատեն կրնային Ռոմիդարանի չէնքէն ներս մտնել և դրամատունքներուն մէջ չրջելով տեղեկութիւններ քաղել գործոնքի խորհրդակցութեանց մասին։ Այս անգամ այդ չնորհն ալ կը պակսէր։ Դուրսը միայն նաև գեղապահներու թարգմաններ և ուրիշ բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ։

Ահա թէ ի՛նչ անցաւ գարձաւ գանգատկին մէջ։

Կը նախագահէին Սայիտ փաշա և Անդէա Րիվա պէյ։

Նախ ժողովը զբաղեցաւ առ հարցով թէ Ծերակոյտը և Երեսփոխանական ժողովը պէտք է չարունակեն միասին գումարել։ Ժողովականներու մեծամասնութիւնը միասին գումարուելու կողմը եղաւ։

Յետոյ կարգապետնեայ վարչապետին կզմէ զրկուած հետեւեալ գրութիւնը։

«Զրույց տարածուած ըլլալով որ գահլիճը առնդանգրաւէս կազ-
«մուած չէ, քանի մը գաւառներու պաշտօնատարներ չեն ուզեր
«ճանչնալ նոր նախարարութիւնները։ Եթէ այս վիճակը չարունակէ,
«կառավարութեան գործը մեծապէս պիտի վնասուի։

«Երեսփոխանական Ժողովը չպատճ օր պիտի յայտնէր իր վրա-
«տահութիւնը Դանիլեանին հանդէպ, բայց ցարդ այս մասին որոշում
«մը տրուած չըլլալով, Դանիլեանը որոշեց իր հաւաքական հրաժարա-
«կանը տալ այս երկուշաբթի:

Վարչապետ
ԹԻՎՖԻԳ

Ասոր վրայ բուռն վիճաբանութիւն մը սկսաւ, ուրկէ վերջ որոշուեցաւ խնդրել Դանիլեանէն որ քանի մը օր եւս յետաձգէ իր հրաժարականը:

Վիճաբանութեան միջոցին քանի մը երեսփոխաններ պնդեցին Ժողովը Դանիլեանի կազմութեան առեւ իսկ իր վստահութեան կամ անվստահութեան քուէն պէտք էր տար. ներկայ պարագաներուն մէջ կարելի չէ վստահութիւն յայտնել Սուլթանին կողմէ ընտրուած նախարարութեան, երբ Սուլթանը բնաբար տապալեց Հիւսէյին Հիլմի փաշայի Դանիլեանը:

Թէվֆիք փաշայի Դանիլեանը հրաժարելու որոշում տրուած առեն, որոշուած էր նաեւ որ ներքին ու արտաքին գործերու նախարարները առժամապէս չարունակեն իրենց պաշտօնը: Գալով միւս նախարարներուն, անոնց գործ չէր մնացած այլեւս, քանի որ բանակին եւ նաւատորմին վարչութիւնը Մահմուտ Շէվքէթ փաշայի ձեռքը կը գտնուէր, իսկ ոստիկանապետն ալ չէին ուզեր ճանչնալ Պոլսոյ եղեւմըտեան նահանգապետութիւնը:

Երեսփոխան մը բացատրեց թէ կարելի չէ անվստահութեան քուէ տալ, քանի որ այդ պարագային Սուլթանը նոր վարչապետ մը պիտի ընտրէր, մինչդեռ ամբողջ ազգա- ամենափոքր վստահութիւն մը անգամ չունէր Ապտիւլ Համիտի վրայ:

ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏԻ

ԳԱՀԸՆԿԵՑՈՒԹԻՒԸ

Երես. Ժողովի եւ ծերակոյտի անդամները ինչպէս նաեւ Նախագահութիւնը ժողով գումարեցին խորհրդարանին մէջ եւ զբաղեցան Համիտի գահընկեցութեան հարցով: Դանիլեանի հրաժարականը չէր ընդունուած եւ ամբողջութեամբ վերակազմուած էր քանը չորս ժամուան համար: Ժողովին մէջ կարդացուեցաւ Շէյխ-իւլ-Իսլամին հետեւեալ ֆէթվան.

Իսլամներու Իմամը եղող անձը Շէրիի կարգ մը կարեւոր ընդհանրները Շէրիաթի գիրքերէն ջնջած, դուրս ձգած, եւ յիշեալ գիրքերը արգիլած ու այրած է: Պէյթիւլ-Մալի մէջ չհայտնութիւններ ընելով, Շէրիի թոյլատուութեանց հակառակ ծախքեր րրած է: Ասանց օրինական պատճառի հպատակներ սպանած, բանտարկած եւ վտարած եւ ուրիշ կարգի հարստահարութիւններ րրած է: Առնցմէ եւս, մինչդեռ երդուած էր բարեկարգութիւններ ընելու, զլրժեց իր երդումը, եւ Իսլամական բոլոր պարագաները եւ գործերը խանգարելու համպամանք ունեցող մեծ խռովութիւններ առաջ բերելու յամառեցաւ եւ կատարած ի գործ դրաւ: Իսլամները անոր բանակալութիւնը վճռեցին ուզեցին եւ չատ մը Իսլամական քաղաքներու կողմէ ծանուցուեցաւ թէ յիշեալը գահընկէց կը նկատեն: Ետ որում յիշեալին իշխանութեան չարունակութենէն յառաջ գալիք վնասը բացորոշ է, եւ հակառակ պարագային՝ հաւանական է բարեկարգութիւնը, ուստի եթէ կապելու եւ արձակելու իշխանութիւնը եւ գործելու խնամակալութիւնը ունեցողներուն կողմէ պատշաճ դատուի յիշեալին առաջարկել Խալիֆայութենէ եւ Կայսրութենէ հեռանալ եւ կամ զայն գահընկէց ընել, այն առեն ասոնց գործադրութիւնը հարկ կ'ըլլայ:

Պատասխան,—Կ'ըլլայ:

Ժողովը երկարօրէն վիճաբանեցաւ թէ Համիտը գահընկէց ընելու է թէ հրաժարականը պահանջելու է. եւ միաձայնութեամբ որոշեց ԳԱՀԸՆԿԵՑ ԸՆԵԼ: Ազգ. Ընդհ. Ժողովի այս միաձայն որո-

չումը որոշնդոսա ծափերով ընդունուեցաւ։ Ժողովը երկու պատգամաւորութիւն կազմեց, մէկը Համիտի և միւսը Գահաժառանգ իշխանին ղրկելու համար։ Հալէպի երեսփոխան Մուսթաֆա էֆ., Էսատ փաշա և երկու ծերակուտականներ ելլալով երթալով Համիտի ներկայացան և ըսին թէ Սպգ. Ընդհ. Ժողովը և Դահլիճը միաձայնութեամբ և Շէրիի ֆէթվայովը որոշեցին իր գահընկէցութիւնը և եղբօրը՝ Սուլթան Մէհմէտ Բէշատի գահակալութիւնը։

Համիտ չանթիամար եղաւ այս լուրին առջև, թէև անակնկալ մը չէր ան, քանի որ երկու երեք օրէ ի վեր կատարուած գործողութիւնները աւերակոյտի վերածած էին այնչափ զեղխութիւններով լեզափայած ելլալը և սակայն հնազանդ մարդը չկրնալով ինքզինքը զսպել, խորապէս յուզուեցաւ և յայտարարեց թէ կ'ընդունի ազգին կամքը և կը խնդրէ որ իր և պարագաներուն անձնական ապահովութիւնը երաշխաւորուի։ Ահա՛ն, ճանըմա գլյմայըն, բացատրութիւնով լրաւ Համիտ իր այս թախանձանքը, ինք որ ո՛չ թախանձանքի կարեւորութիւն կուտար և ոչ ալ արցունքի։

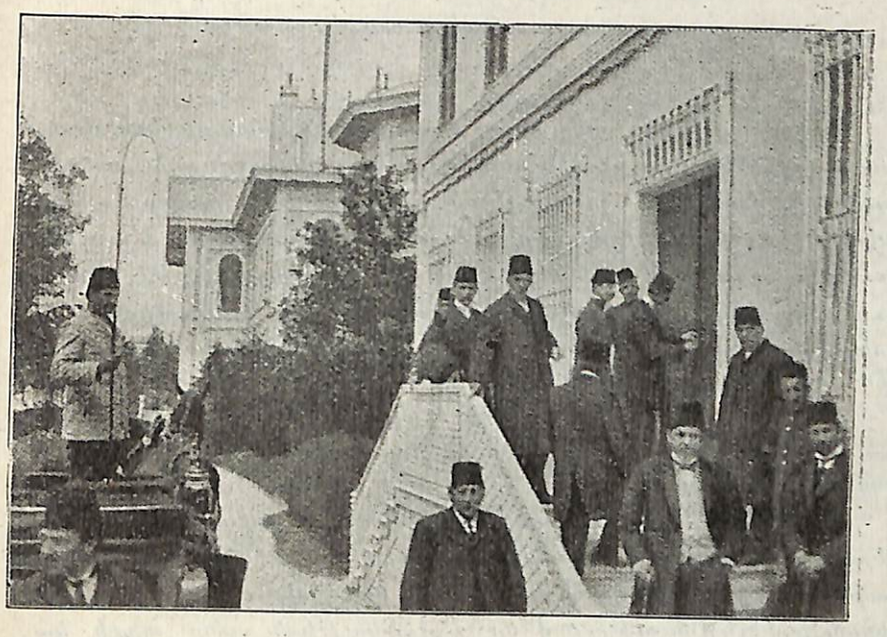

ԵԼԼՏԶԻ ՄԷՋ

Այն Քհօշկը ուր վերջին անգամ կ'ապրեր Ապտիւլ Համիտ, եւ ուր Ապրիլ 28ի գիշերը իրեն հաղորդուեցաւ գահընկեցութեան վճիռը։

ՍՈՒԼԹԱՆ

ՄԷՀՄԷՏ ՐԷՇԱՏԻ ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԸ

Զօրեքշաբթի կէս օրէն առաջ ժամը չորսին պետական պատրաստութիւնները սկսած էին արդէն։ Բ. դրան պողոտան ամբողջապէս զրաւուած էր ազատութեան զինուորներէն, որոնք ճամբուն երկու եզերքներուն վրայ չարուած էին, և անցուդարձը կ՚արգիլէին։ Այս պատրաստութիւնները, արդէն կ՚ըզգացնէին թէ մօտալուտ, նոյնիսկ չատ մօտալուտ էր արտասովոր եղելութիւնը։ Եւ ասիկա բնաւ մտահոգութիւն և երկիւղ չէր պատճառեր ժողովուրդին, որ ա՛յլևս ապահով էր Ազատատրար բանակին զօրաւոր ըլլալուն։

Ցօրեկուան ամպամէգը և ժխորը դադրած էին արդէն, և հանդիսաւոր լռութիւն մը կը տարածուէր Պոլսոյ պետական ամենէն մեծ պողոտային վրայ։

Վերջապէ՛ս . . . ։ Վերջապէս այն երջանիկ վայրկեանն էր որ նոր ու գերագոյն հրաչքով մը պիտի կերպափոխուէր բոլանդակ Թուրքիոյ ճակատագիրը։ Ամէն դէմք կը ժպտէր, ամէն սիրտ լեցուած էր անօրինակ խանդավառութիւնով մը։ Երջանկութեան ծովը պիտի կատարուէր։

Եւ ահա վերջապէս կ՚որոտար Ինդանօթի առաջին որոտը, որ կ՚աւետէր նոր Սուլթանին, Սուլթան Մէհմէտ Րէշատի Գահակալութիւնը։ Թնդանօթի ամէն պայթիւն՝ ուրախագին ծափահարութիւններով կ՚երկարաձգուէր։ Ինչ հաքը Նոր Սուլթանը կ՚անցնէր երկաթի գոց պարզ կառքի մը մէջ նստած, շրջապատուած զինուորներով և սպասարկուներով։ Ամէն կողմէ միաձայն կ՚աղաղակէին. «Կեցցէ՛ Մեր Սուլթանը»։

Վեհ. Սուլթանին կառքին կը հետեւէին Կայսերական իշխանները, կառքերով, որոնց կ՚ընկերանային զինուորներ, զինուորական նուագախումբով։ Ն. Կ. Վեհափառութիւնը գնաց պատերազմական պաշտօնատուն։

Երբ նոր Վեհապետը մտաւ պաշտօնատունը, հրդեհի աչտարակը դրօշ պարզեց, սակայն քաչուած դրօշը ուրբաթի սովորական դրօշն էր, որ անմիջապէս վար առնուեցաւ, և անոր տեղ պարզուեցաւ նոր Վեհապետին յատուկ մնդուսէ դրօշը, որուն վրայ աստղնագործուած էին Թուղրա և Արև։ Այս դրօշը կայս. թաւիսրին առջևէն կը տարուէր. աչտարակին պաշտօնեաները չգիտնալով թէ այդ դրօշը պիտի պարզուէր, սխալմամբ ուրիշ դրօշ պարզած էին։

Նոր Սուլթանը առաջնորդուեցաւ Հիւանքեար Տայրէսի կոչուած յարկաբաժինը, ուր ներկայ էին Շէյխ-իւլ-Իսլամը, Շէյխ-իւլ-Իսլամի, Ելարքոս Թէվֆիք փաչան, ծերակուտականներ, երեսփոխաններ, բարձրաստիճան պետուրականներ, դեսպաններ և դեսպանական պաշտօնատարներ։ Հոս կատարուեցաւ Պիաթի արարողութիւնը, որով ամբողջ Իսլամ Ժողովուրդը, փոխանորդութեամբ Շէյխ-իւլ-Իսլամին, Պիաթ (հնազանդութիւն) կ՚ընէ՝ նոր Խալիֆային և Սուլթանին։

Յետոյ օրուան պատշաճ ազօթքներ կարդացուեցան, որոնց ձայնակցեցան ներկաները։ Այսպէս, պաշտօնապէս Սուլթան և Խալիֆա հռչակուեցաւ Վեհ. Սուլթան Մէհմէտ Ե.։ Այդ պահուն սկսաւ հնչել զինուորական նուագախումբը և ներկաները կարգաւ սկսան իրենց չնորհաւորութիւնները յայտնել Սուլթան Մէհմէտի։ Դիտուեցաւ որ փոխանակ հին սովորութեան համաձայն գետնամած թէմէնատներու, ձեռքի սեղմումներով տեղի կ՚ունենային չնորհաւորութիւնները։ Նոր Սուլթանը ժպտագին յայտարարեց.

— Ինչպէս, հայրենիքիս բարւոք կերպով կը ծառայեմ։

Ինչ մը հանդիսաւ և պատուաւորութիւններէ ետքը, նոր Սուլթանը մեկնեցաւ պատերազմական պաշտօնատունէն։

Նոյն թաւիսրով Տիլման Եօլուն և Այա Սոֆիայի ճամբով գնաց Թոփհանէ պալատը, ուր այցելեց Սրբազան Շէրիֆին և պահ մը հանգիստ ետք, ժամը 11ին, վերադարձաւ իր պալատը, Սօղուզ չէշմէի և Ղալաթիոյ ճամբով։

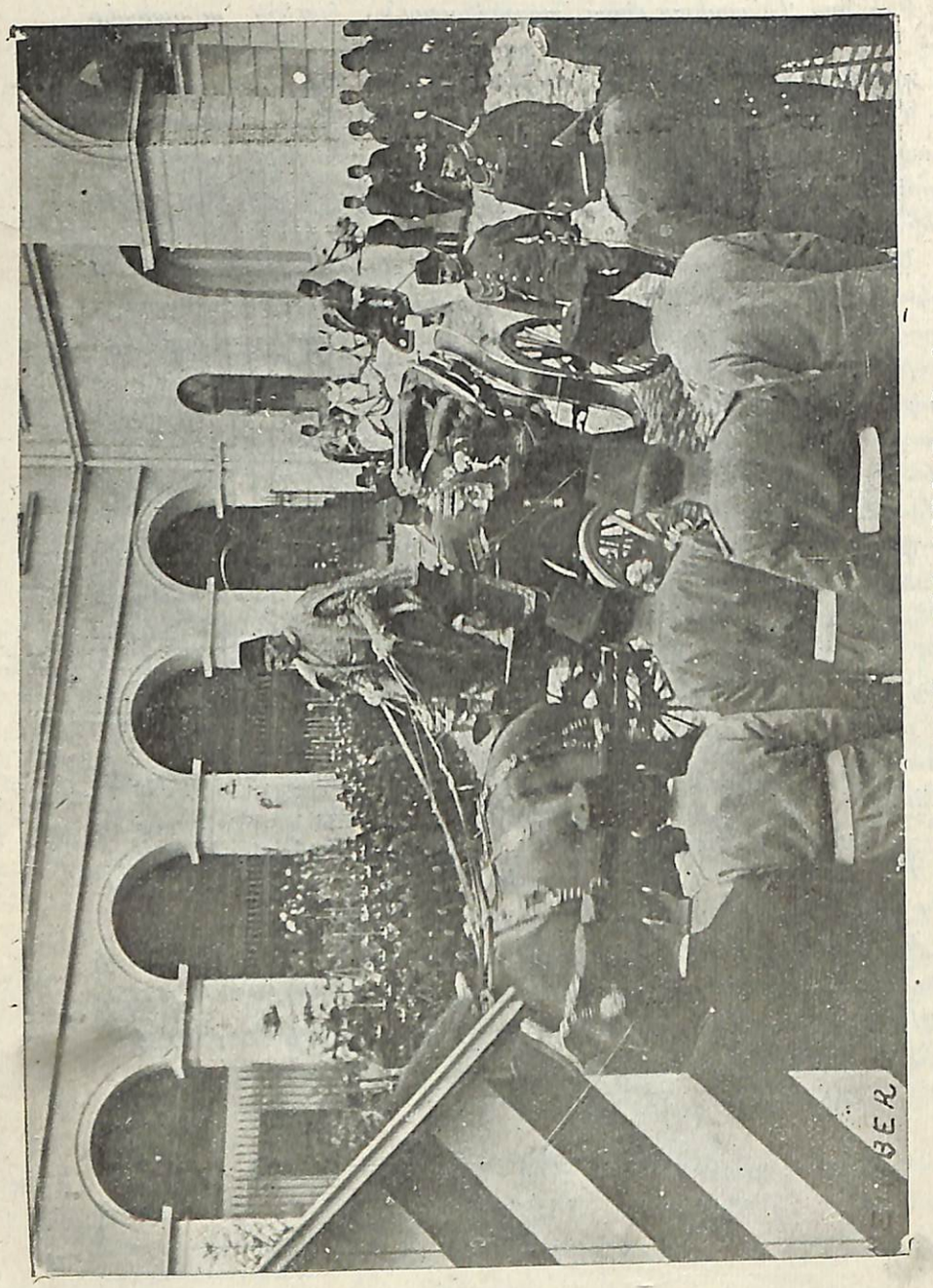

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԷՀՄԷԹ Ե.Ի
ՓՈՓՈԽԵՑԱՒ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՄԲ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԽՐԱԽՃԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Երբ Տարիւր մէկ թնդանօթները առեցին Թուրքիոյ նոր Վեհապետին գահակալութիւնը, ուրախութիւնը ծայր տալ սկսաւ։ Անմիջապէս դրօշազարդուեցան բոլոր չէնքերը, խանութները և չոգենաւները։ Թնդանօթներուն հետ սկսան արձակուիլ նաև հրաշէներ, ու լուսավառութիւններ տեղի ունենալու պիտիները։ Լուսազարդուած էին բոլոր կառավարական պաշտօնատուները և մասնաւոր չէնքեր։ Աղատարար բանակին զինուորները տակ տակ մինչև լոյս հրացանաձգութեամբ ողջունելին նոր Վեհապետը։

Խորհրդարանը և պետական պաշտօնատուները գոց էին, որովհետև Տօլմա Պահճէի պալատին մէջ տեղի պիտի ունենար նոր Սուլթանին չնորհաւորական ընդունելութիւնը։

Պոլիս ա՛յնքան ուժգնօրէն երջանիկ չէր զգացած ինքզինքը։ Բռնակալութեան վերջաւորներուն մէջէն կը բարձրանար նոր Վեհապետի մը յարդուած անձը, ամէն մարդ հիացումով և նոր ակնկալութիւններով կը ծափողջունէր անոր գահակալութիւնը։

Բերայի մէջ ժողովրդական ուրախութիւնը ոչ նուազ էր քան Պոլսոյ կողմը, ուր թնդանօթի առաջին հարուածներուն արձագանգը բուռն ոգևորութիւն մը առաջ բերաւ և ամէն մարդ՝ մինչեւյն ցոպանակէ չարժած պէս՝ սկսաւ դուրս նետուիլ, փիրար ողջունել, «աչքերնիս լոյս» ըսել։ Բոլոր մեծ վաճառատուները, Գրանդ Ճամբան վրայ գտնուող տուները զրօշազարդուեցան, և երկու կողմի մայթերուն վրայ բազմութիւնը այնքա՛ն հոծ էր որ անանցանելի կը դառնար պարզապէս։ Եւրոպացիները տեղացիներուն հետաքրքրութիւն կը յայտնէին, բոլորին ալ զգացումը անկեղծ էր։

Այս երևոյթը չարունակուեցաւ մինչև ժամ 11, երբ կայսերական Թափորը Պոլիսէն Տօլմա Պահչէ վերադառնալով, հազարաւոր հանդիսատեսներ գոնդազոնդ Բերա հասան ու ցրուեցան զանազան կողմերուն ու արձարաններուն մէջ։ Եւ ահա՛ պետական նուագախումբ մը, յաղթական եղանակներ հնչեցնելով, եկաւ անցաւ մեծ պողոտային դէպի Շիշլի, ծափահարութիւններու և «եաչասըն»ներու

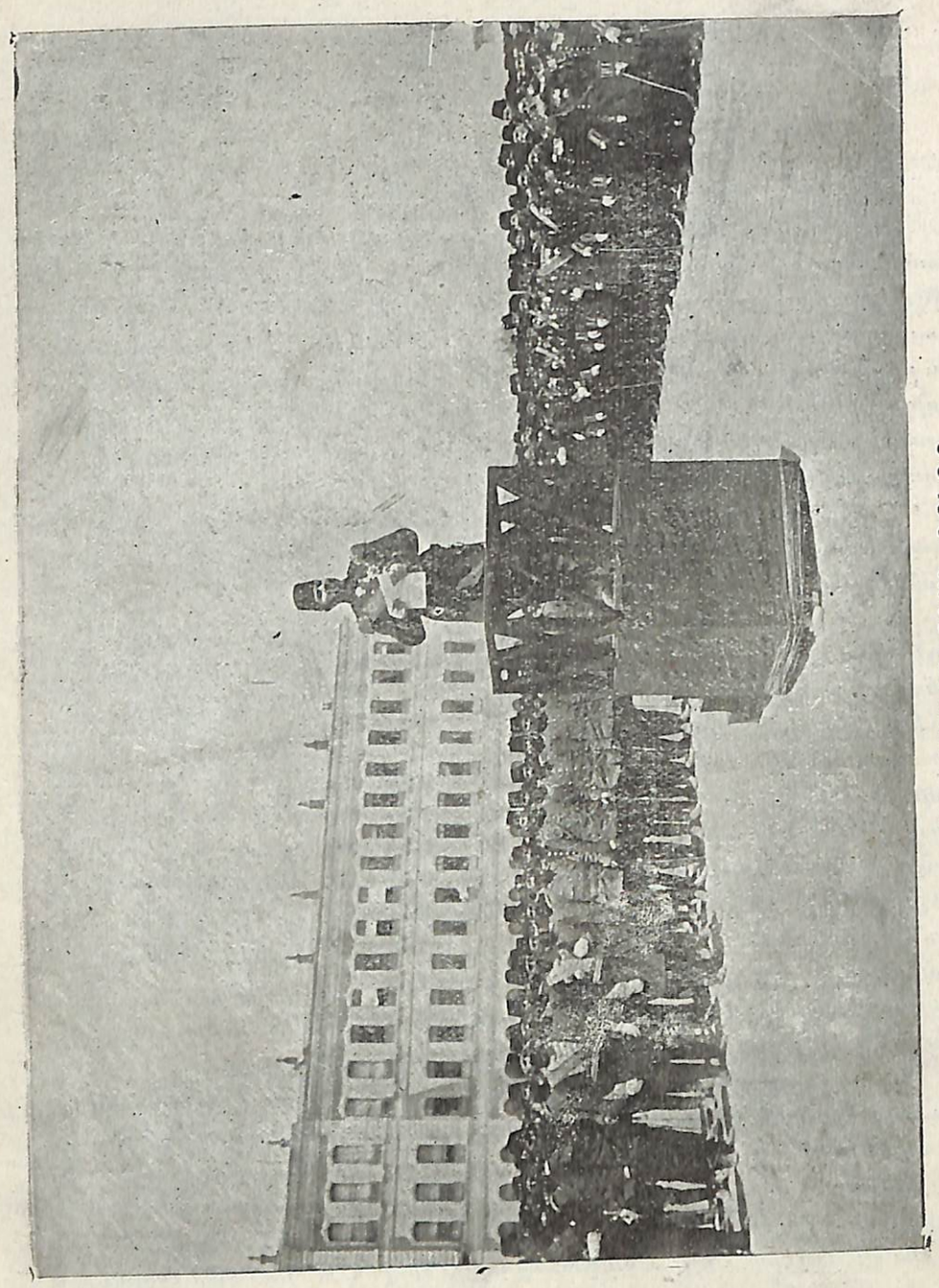

ՍՄԱՐԱՊԵԱՆ ԴՊՐՈՑԸ

Մահմուտ Մուխթար փաշա պաշօնական հրավառութեան, զոր
Ն. Կ. Վեհափառութիւնը ուղղած էր ընդհանուր զինուորականներուն

անհարագրելի տարափի մը մէջ։ Միևնոյն ժամանակ, պատերազմական օթօմօպիլները, ինքնաշարժ թրամուէյները բօլորէ ոսկեառատ արձանագրութիւններով, ձիաւոր սպաներ, զօրագունդեր արարչաւ կ'անցնէին, օրուան խանդավառութիւնը աւելի՛ չեչտելով։ Դիտելի էր որ, գեղեցիկ սեռը այրերուն հաւասար փութկոտութեամբ և հրճուանքով փողոցները լեցուած էր։ Հայ կիներ ու Հայ աղջիկներ մանաւանդ մեծամասնութիւն կը կազմէին անոնց մէջ։ Իրենց ինքնաբուխ ուրախութեանը մէջ, ժամանակ չէին գտած երկար բարակ արգուզարդ ընելու և չատեր առանց գլխարկի կ'երթևեկէին ծաղկեփունջեր բռնած ձեռքերնին ու «Կեցցէ՛» գոչելով։

Թօքաթլեանի մէջ համախմբուած բազմութիւնը ժամը 12ին միջոցները յանկարծ ոտքի եղաւ, և սկսաւ միահաղոյն ծափահարել։ Լինելէր պէտ, քանի մը սպաներու ընկերակցութեամբ, նեբս կը մըտնէր կազդուրուելու համար օրուան խռնչէնքէն, եթէ կարելի է խռնչէնք բառը գործածել իր և իրենիներուն կատարած փառապանծ գործին յոգնութիւնը։ Հայ երիտասարդներու խումբ մը, որուն գլուխը կը գտնուէին դաշնակցական ընկերներ, մօտեցաւ երիտասարդ հերոսին և Հայութեան աքանչացումն ու հրճուանքը արտայայտեց։ Լինելէր պէտ սիրալիր կերպով պատասխանէր, չնորհակալութիւն յայտնելով ու անդամ մըն ալ չեչտելով այն անկեղծ եղբայրակցութիւնը զոր ազատարար բանակն ու անոր վարիչները կ'ըղձային Հայ Ազգին նըկատմամբ։

ՀԻՆ ՍՈՒԼԹԱՆԻՆ ՄԵԿՆՈՒՄԸ ԵՐԼՏԸՉԻՆ

Ջարեքչաբթի երիկուն ժամ 11ին (Ր. Թ.) երկու ձիաւոր դուժամարտակ և երկու զրահապատ օթօմօպիլ կ'սպասէին Երլաբզի մեծ պրան առջև: Ազատարար Բանակէն չորս սպաներ Զիթլի Քէօչկի անհետակը մտան, ուր կը գտնուէր Համիտ, կէս գիշերուան առեններբը: Նախորդ սուլթանը, բուռն յուզումի մը ենթարկուած, դեղդեղլին և մտամոլոր, իր անձկոտ նայուածքներով կ'ուզէր զուշակել իրեն վերապահուած բախտը: Սպանկրէն մին ըսաւ անոր.

— Էֆէնտիմ, պարագաներուն ծանրութեան առջև, կ. Պոլսոյ մէջ ձեր ներկայութիւնը անպատեհալի կերպով անընդունելի դառուած է Պառերազմական Խորհուրդին կողմէ: Ուստի որոշուած է որ Սեղանիկ մեկնիք, ուր յարմար բնակարան մը վերապահուած է ձեզի մինչև ցնոր անօրինութիւն:

Ապտիւլ Համիտ ինքզինքը կորնգուց և կակազելով հարցուց թէ իր կանանքին պիտի չդպչէի՞ն արդեօք:

Սպան պատասխանեց.

— Կրնաք վստահ ըլլալ թէ ոչ:

— Ե՞րբ պիտի մեկնիմ, հարցուց նախորդ Սուլթանը:

— Հիմա՛, էֆէնտիմ, ամէն բան պատրաստ է:

Ապտիւլ Համիտ մարեցաւ ինկաւ:

Դեղերով սթափեցուցին զինքը, որ անմիջապէս հրամայեց հազուեցնել կանանոցին կիներբը, հինգ ծառայի հետ միասին:

որս կառք բերուեցան: Վերջ ետքը ճամբայ ելան: Առջևէն և ետևէն կ'երթային մէյմէկ ինքնաչարժ կառք · և հեծելազօրքերու դումարտակներ:

Երբ Ապտիւլ Համիտ կառք կը դրուէր ասելի մեռած էր քան ողջ: Նախորդ Սուլթանը հետը առաւ 11 կին, և իր ամենէն փոքր տղան Ալթխըբրահիմ էֆ·ին:

Կառքերը անցան Պէշիկթաշի, Թօփհանէի, Կասըմբչի ճամբով և

ՀԱՋԱՐԱՊԵՏ ՄՈՒԽՔԱՐ ՊԷՅԻ ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

հասան Սէրքէճի։ Ամէն փողոցի անկիւն զինուորական կրկին չղթայով պահպանուած էր։ Կայարանը կ'ապահէր սրահ-վակոն մը և ուրիշ երեք վակոններ, մեկնելու կազմ ու պատրաստ։ Գիշերուան ժամը եօթնուկէսն էր։ Կայարանը ամէն կողմէ զինուորապէս պաշարուած էր։

Վակոն ևլած առնն Համիտ օգնեց կիներուն զետեղման և իջնդրեց որ չուբ բերեն, բայց ոչ հանքային չուբ։

Սակայ իր առաջին և ակամայ ճամբորդութիւնն էր, զոր կը կատարէը իր դահակալութենէն ի վեր։

Գոնչ վերարկու մը հագած էր և չատ մտատոգ կ'երեւար։

Ապահ Համիտ մուտ սրահ վակոնը, իսկ վեց սպայ և քսան զինուոր միւս վակոնները։ Շարժուն բանակին Ս. զօրաժողովն հրամայեց զօր. Հիւսէյին Հիւսնի փաշա և Բարիզի Օսմ. դեսպանատան կցորդ Ֆէյիզի պէյ ընտրուած առանձնած էին Համիտը Սէրանիկ փոխադրելու։

Ժամը 8ին 5 մնացած էր որ մեկնման նշանը տրուեցաւ։

Կառախումբը առանց որևէ արկածի կամ միջադէպի, հինգշաբթի գիշեր ժամը 7ին հասաւ Սէրանիկ, և հոն, նոյն գինուորական զգուշութիւններով՝ կարմիր Սուլթանը փոխադրուեցաւ քաղաքին ծայրը գտնուղ Ալաթինի վիլլան, որ յատկապէս վարձուած էր կառավարութեան կողմէ։

Համիտ իմդրեր էր նաև որ գինքը կիսրտս զրկեն ուր ապրէր իր կեանքին վերջին օրերը, բայց բռնարձակապէս մերժուեր էր այս խնդիրքը։

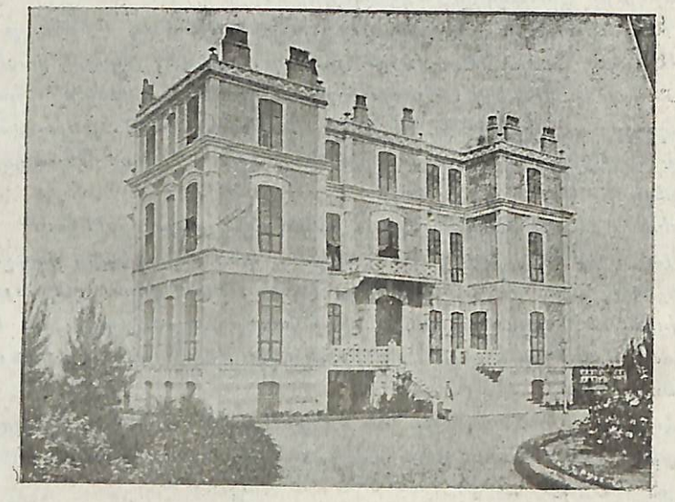

ԱԼԱԹԻՆԻ ՎԻԼԼԱՆ

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԸ

Հինգշաբթի առաւօտ ժամը երեքին Անմէա Բիզա պէյի կարգադրութեամբ խորհրդարանին դրան առջեւէն իակ անցընել չէին տար Մամուլի ներկայացուցիչները, որոնք ձանձրացած և սրտնեղած հեռացնեան կ՚ուզէին։

Ժամը չորսուկէսին միայն կարելի եղաւ մեծամասնութիւն գոյացընել և քուէ առնել։ Կը նախագահէին Սալիմ փաշա և Անմէա Բիզա պէյ։

Մէկ քանի ժողովականներ դիտել տուին թէ քանի որ Ապտիւլ Համիտի գահընկեցութիւնը այլեւս կատարուած իրողութիւն մըն էր պէտք չէր մնար ակէ եօք ալ նիստերը դռնփակ ընելու։

Այս դիտողութիւնը խելքի մօտ երեւցաւ ժողովականներուն և անմիջապէս լսուր դրկուեցաւ, խմբագիրները ներս առնելու համար, բայց հազիւ կարելի եղաւ անոնցմէ երեք չորս հոգի դռնէն դնել։

Կարգացուեցաւ հրամանատար Մահմուտ Շեվքեթի փաչայի մէկ պաշտօնագիրը, որուն մէջ լսուր կը տրուէր թէ Համիտ Սելանիկ աքսորուած է։

Շեվքեթի փաչայի այս անօրինութիւնը վաւերացուեցաւ առանց վիճաբանութեան և մեկնութիւններու։

Բաւական ազմուկ պատճառող թագրիր մը, որով կ՚առաջարկուէր հրաւիրել Մէհմէտ Ե. ը, որ Խորհրդարան գալով երդում ընէ թէ հաւատարիմ պիտի մնայ Սահմանադրութեան։

Ոմանք ուզէին գոհ այս արարողութիւնը քանի որ Մէհմէտ Ե. իր գահակալութեան օրն իակ պատերազմական պաշտօնատան մէջ երդում ըրած էր։

Յետոյ սակայն թագրիրը ձայնութեամբ ընդունուեցաւ եւ որոշուեցաւ որ նոյն չափիսն իակ նախագահը անձամբ Պալատ երթալով Խորհրդարան հրաւիրէ նոր Սուլթանը։

Նիստը վերջացաւ ժամը վեցը քառորդ անցած։ Ժողովականները յետոյ մեկնելան ժամադիր ըլլալով կիւմիւշ Սուի հիւանդանոցը ուր Մուխթար պէյի յուղարկաւորութիւնը պիտի կատարուէր։

Մուխթար պէյի յուղարկաւորութեան խմբովին ներկայ գտնուելու որոշումը արուեցաւ նախագահին առաջարկութեամբ։

Ա.ԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ԶՈՀ

ՀԱԶԱՐԱՊԵՏ ՄՈՒԹՈՒՐ ՊԻՅԻ ՅՈՒՂԱՐԿԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Թաքսիմը ընդհարումին առեն լիրող հազարապետ Մուխթար պէյի մահը (որուն նկարը տեսաք արդէն պատմութեան քանը-հինգ երրորդ էջին վրայ) մեծ յուզում պատճառած էր և իր անհետացումը զինուորականութեան համար կարեւոր մը համարուած ըլլալով իր յաղթակատարութիւնը տեղի ունեցաւ հինգշաբթի ժամը 8ին, Բերայի մէջ, արտասովոր չուքով և ազգային հանդամանքով: Սրդէն պատրաստութիւնները կանխուէն տեսնուած և կարգադրուած էին և ծանուցուած ամէն կողմ: Զինուորական մեծաչուք թափօր մը կազմուած էր: Թաքսիմէն մինչեւ Շիշլի՝ ուրկից պիտի անցնէր թափօրը՝ մէկ ծայրէն մըւսը զինուորական չղթայ մը կար: Բոլոր ձեռնակուսականները, երեփոխանները, նախարարներ, բարձրաստիճան պաշտօնատարներ, ազգեր և բազմութիւն ժողովուրդ հաւաքուած էին Կիւմիւշ Սուի հիւանդանոցին առջեւ ուր կը գտնուէր Մուխթար պէյի մարմինը: Դագաղը ժամը 7 ու կէսին հանուեցաւ ետեն հիւանդանոցէն և թափօրը կազմուեցաւ դէպի Թադսիմ մեծ պողոտան և անկէց ալ Շիշլի: Թափօրին առջեւէն կ'ընթանային խումբ մը հեծելազօրք: Յետոյ, նիզամիէ և Թնդանօթաձիգ զօրքերէ բաղկացած հոգեւոր խումբեր, մէկմէկ սպայի հրամանատարութեամբ, հետեւուն: Բոլոր զինուորականներուն զէնքերը կախուած էին ուսերէն, բերանին դէպի վար: Ճամբուն երկու կողմերը զրաւած էին և թափօրին հետ կը քալէին նաւատին, հրետանիկ, և հետեւակ զինուորները: Զինուորներուն կազմած այս չղջանակին մէջ կը գտնուէին սպաները, ձերակուսականները, երեփոխանները, բարձրաստիճան պաշտօնատարները, իւլեմաները և զոհերուն ազգականները: Դագաղին առջեւէն կ'երթային Տէտէները և կրօնաւորներ որոնք սիսրապին կ'ազօթէին: Դագաղը իրենց ուսերուն վրայ փոխնիփոխ կը կրէին ոզրացեալին եղբայրակից սպաները, թիւով վեցնուն: Դագաղին ետեւէն կուգային բարձրաստիճան և պաշտօնական չղջարկատորները, օտար դեսպանատուններու և հոգեւոր պետերու ներկայացուցիչները:

Ոստիկաններ և ոստիկան-զինուորներ երկու կարգի վրայ չղթայ կազած կարգապահութիւնը կը պահպանէին: Ժողովուրդը այս չղթային դուրսէն կը հետեւէր թափօրին: Այս մեծաչուք թափօրը տակաւ առաջանալով Շիտակ Ճամբէն հասաւ Շիշլի, Բեազըտանէի ճամբուն բլրակը, ուր թաղուած էին վերջին ընդհարումէն զոհուած զինուորները և որ այս առթիւ կը կոչուէր Յաւերժական ազատութեան բլուր: Հոն դագաղը դեռեւս դրուեցաւ: Յուղարկաւորները բաղդատեցան և զինուորական չղթան անմիջապէս չրջանակ մը չինեց անոնց չուրջը, բազմութեան խուժումը արգիլելու համար: Նախ, կրօնաւոր մը թաղման ազօթքը կարդաց: Յետոյ, Մխրաքարեան կոմիտ Մուխթար փաչա բանաստեղծութիւն մը ընթերցաւ ի վեր հանելով զինուորին պարտականութիւնը, որ է հայրենիքին ծառայել և զոհուիլ անոր համար: այս զոհը և այս զոհերը առելի թանկագին են, յարեց, որովհետեւ հայրենիքին ճշմարիտ փրկութեան համար իներ են: Ետքը խօսեցաւ երեփոխան Ճավիտ պէյ, որուն պերճախօսութիւնը գինեց և լայրեց բոլոր ներկաները. ան խօսեցաւ երկրին անկումին մասնաւոր վիճակին, ազատութեան բանակին հիանալի գերին վրայ և վերջացուց յիշատակը պանծացնելով այս քաջարի զինուորին: Աճմնէն ետքը խօսեցաւ Գ. և չորժուն բանակին հրամանատար Մահմուտ Շեվքեթ փաչա, և յուզուած չեշտերով դրուատեց զոր իր կրթնցուցած սպային, որ այնքան յաղողութիւն վարած էր Պոլիսը գրաւող բանակին յաւաջապահ գունդը: Ուրիշ բանախօսութիւն չեղաւ, որովհետեւ նախապէս այնպէս կարգադրուած էր: Յետոյ կառարուեցաւ ղրացեալ հերոսին թաղումը և բոլոր ներկաները իրենց ապաւորութեան տակ հետզհետէ նոր զոյուած այդ փոսէն:

Մեր Պաորիաք-քարանին կողմէ յուղարկաւորութեան ներկայ էր Տ. Հմայեակ Սրբազան վարդապետի մը և քահանայի մը հետ:

Մուխթար փաչա յուղարկաւորութեան միջոցին հաստատեց որ պաշտօնապէս ապացուցուած էր ընդհանուր Չարդի մը պատրաստութեան պաշտօնատարներէն մէկը ապրիլ առաջին ուրբաթ գիշերը Այաթէֆենտ երթալով Մահմուտ Շեվքեթ փաչայի պատուիրած էր ծրագրուած առելի կատարածի մը գաղտնի մանրամասնութիւնները: Այս տեսակցութեան վրայ էր որ Ազատագրութեան բանակին հրամանատարը որոշած էր ուրբաթ գիշեր իսկ գրաւել Պոլիսը:

Ա՛լ կրնաք երեւակայել թէ Ապտիւլ Համիտ՝ դէռ իր արիւնի ծարաւ կոկորդը ինչ արհաւրալից դիւահնութեամբ մը պիտի թրջէր, ոչնչացնելով ինչ որ մարդկային էր և փճացնելով ամէն բան, որմէ կը կասկածէր։

Ինչո՞ւ չէիմանալ Շէվքէթ փաշայի դիւանագիտական կարողութեան վրայ։

Ապտիւլ Համիտի նպատակն էր ընդհանուր կոտորած մը կազմակերպելով, օտար միջամտութիւն հրաւիրել, այս կերպով հաւանական դնահատելով Պոլսոյ գահին վրայ ձեռնոտ իր արիւնոտ բաղձանքին իրականացումը։ Զինուորական ապստամբութեան չարժումին ետքը թխսած էր այս եղեռնական գաղափարը, անծանելով որ կառավարապետ և անամօթաբար խայտառակուեցաւ Եւրոպական քաղաքակրթութեան և Երիտասարդ Թուրքիոյ առջև։ Այդ չարչին մէջ պիտի գտնէր ան, իր ամբողջ երազներուն լրումը և անոր մէջ պիտի անմահանայնէր իր չարաչուք օրէն արհաւրալից դէմքին։

ԱՌԱՋԻՆ ՍԵԼԱՄԼՐՔԸ

Նոր Սուլթանին առաջին Սելամլըքի արարողութիւնը տեղի ունեցաւ Այա-Սոֆիայի մզկիթին մէջ, որուն չուրջը ժողովրդեան արտասովոր բազմութիւն մը հաւաքուած էր՝ տեսնելու, ողջունելու և ծափահարելու համար Սուլթան Մէհմէտը։

Սուլթանը ժամը չորսուկէսին տեղնները Տօլմա-Պաղչէի պալատին քարափէն չոգեմակոյկով Սարայ-Պուրնուն եկաւ։ Հագած էր քաղաքային տարազ։ Իրեն կ'ընկերանային՝ երեք զաւակները, իշխաններ և իր պետութեան նեցուկները։ Սարայ-Պուրնուն առջև ընդունուեցաւ ռազմականական նախարարին, և ուրիշ քաղաքային և զինուորական պաշտօնատարներու կողմէ։

Սուլթանը կաւք նստելով, գնաց Թօփ-Գափուի Պալատը, ուր պահ մը հանգիստ ետքը զգեստները փոխեց և զինուորական համազգեստը հագաւ։ Սուլթանը վարձած ըլլալով Սելանիկի Ազատական պետութիւններու համազգեստը կրել, անմիջապէս «խաքի» գոյնով համազգեստ մը պատրաստուած էր, որ և է աստիճանի նշան չունէր վրան և ճերմակ ձեռնոց պրած էր։ Ծեսով դարձեալ կաւք նստաւ և Այա-Սոֆիայի մզկիթը գնաց։ Իր դէմ նստած էր ծերակուտական Ղազի Անմէտ Մուխթար փաշա։ Իսկ յաջորդ կառքերուն մէջ նստած էին իր ընտանիքին անդամները։ Մզկիթին չուրջը հաւաքուած բազմութիւնը խանդավառ ցոյցեր կ'ընէր, կը ծափահարէր գոչելով «կեցցէ՛ Սուլթանը»։

Սուլթանը, մզկիթին կայսերական դուռնէն ներս մտաւ, իր կէս օրուան աղօթքը ընելէ ետք դարձեալ դուրս եկաւ և միևնոյն կառքով Թօփ-Գափուի Պալատը գնաց, այցելեց Խըրգայի Շէրիֆին, և յետոյ չոգեմակոյկով Պալատ վերադարձաւ։ Սուլթանը միշտ ժպ-

տաղին աջ ու ձախ դառնալով, կը բարեւէր ժողովուրդը ու դի-
նեւորները։

Սուլթանը երբ Սարայ-Պրուսը գար, կառքը չէր հասած տա-
կաւին, այս պատճառաւ քանի վայրկեանի չափ կառքին սպասել
հարք, երբ կառքը չհասաւ, Կայսրը հեռուէն կամաց կամաց մինչեւ
երկաթուղիին գծին վրայ գտնուող կամուրջը գնաց։ Երբ կառքը
հասաւ, ուզեց որ Սհմէտ Մուխթար փաշա իր քովը նստի, բայց
Մուխթար փաշա չնորհակալութիւն յայտնելով, կայսեր դէմը
նստաւ։

Օտար դեսպաններու տիկիններ և բազմաթիւ օտարներ կը դի-
տէին առաջին Սելամլըքի արարողութիւնը։ Թայց Համիտի օրով եղածին
պէս դեսպանատուներու յանձնարարականներով չէին եկած այս ան-
գամ։ Ս. Փրկչեան Որբանոցի սաներէն խումբ մը տղաք ալ ներկայ
կը գտնուէին Սելամլըքի արարողութեան։

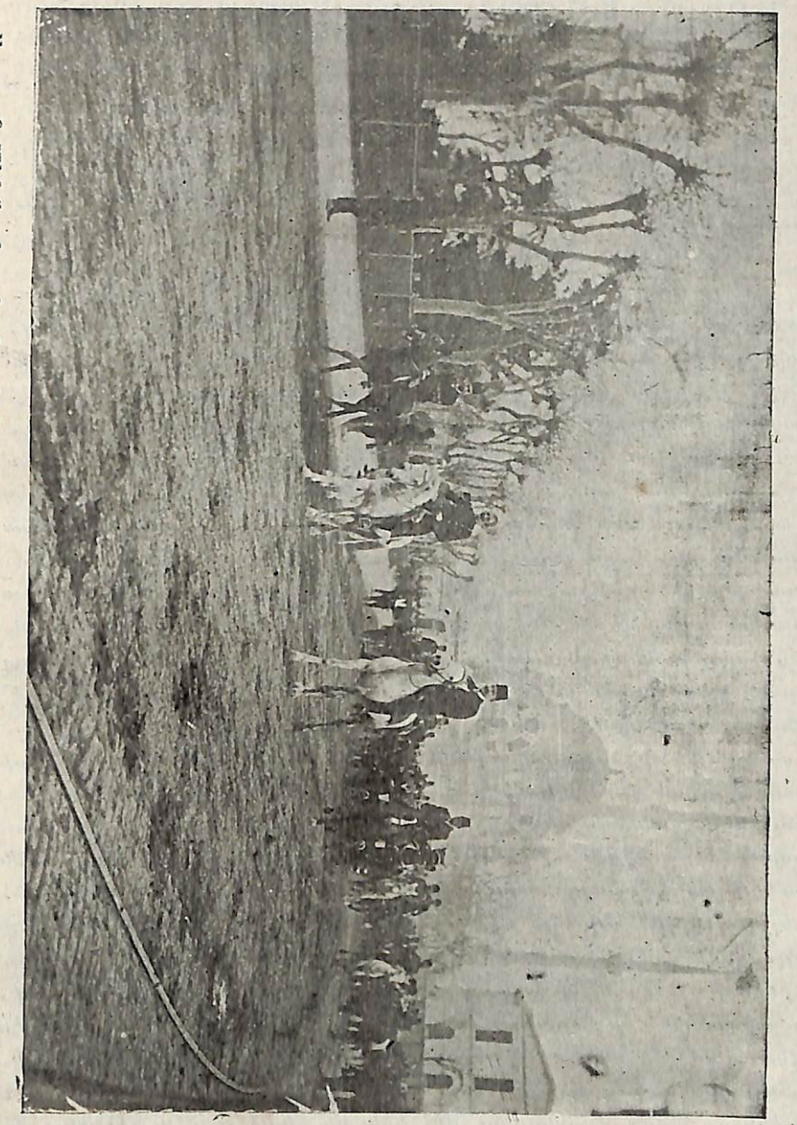

Սուլթան Մեհմետ Կայսեր երդման արարողութեան յաջորդող պատերազմական
երթը Փօլիմենի ճամբով

«կան փափաքն է որ Մեր Կայսերական վսեմութեան ներկայացնէք
«Ձեր ընտրելիք նախարարները։ Ինչպէս բացորոշապէս բացատրուած
«է Մեր Գահակալութեան Յաթիվը Հիւմայունին մէջ, մեր Կայսերական
«ամենավճռական պահանջն է որ Ջանք ըլլայ Մեր նախարարներուն
«և բոլոր պաշտօնատարներուն կողմէ՝ օրինական Սահմանադրու-
«թիւնն ամրապնդելու, անոր չնորհիւ ազգութեան և երկրին նիւ-
«թական և բարոյական օգուտներն ու յառաջդիմութիւնն ապահո-
«վելու, ընդհանուր ժողովրդեան հանգստութիւնն ու երջանկու-
«թիւնը և կարգ կանոնը արագօրէն և իրապէս հաստատելու։ Բարձ-
«րեալն Աստուած մեզ ամէնքս արժանի ընէ յաջողութեան։»

13 Բեպի-իլ-Ախեր, 1327 ՄԷՀՄԷՏ ՐԻՇԱՏ

Դահլիճը կազմուեցաւ հետեւեալ կերպով. ՖԷՐԻՏ ՓԱՇԱ, Ներքին գործոց նախարար. ՐԻՖԱԹ ՓԱՇԱ, Արտաքին գործոց նախարար. ՒԼԻՖ ՓԱՇԱ, Պետական Խորհուրդի Նախարար. ՍԱԼԻՀ ՓԱՇԱ, Պատերազմական նախարար. ԱՐԻՖ ՀԻՒՍՆԷԹ ՓԱՇԱ, Ծերակուտականի, Ծովային նախարար. ՐԻՖԱԹ ՓԱՇԱ, Ելեւմտից նախարար. ԳԱԲՐԻԷԼ ԷՖ. ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ, Առեւտ. ու Հանր. Շինութեանց նախարար. ՆԱԻԻ ՊԷՅ, Երեսփոխան Կրթական նախարար. ԽԱԼԻԼ ՀԱՄԱՏԱ ՓԱՇԱ, Էվգաֆի նախարար. ԱՐԻՄԹԻՒՆ ՓԱՇԱ, Բ. դեռնախագահ Երեսփ. Ժողովի, Հանքաց, Անտառաց և Երկրագործական նախարար։

Հիւսէյին Հիլմի փաշա և Շէյխ-իւլ-Իսլամ Սաիիպ պէյ Պալատ հրաւիրուելով ընդունուեցան Կայսեր կողմէ։ Նոյն պահուն Հիւսէյին Հիլմի փաշայի յանձնուեցաւ վարչապետութեան քով գտնուելիք Կայսերական կնիքը։ Նոր վարչապետն ու Շէյխ-իւլ-Իսլամը ժամը իննէն քանի մնացած՝ Տոլմա-Պահչէի քարափէն նստան չոգեմակոյկ և Պալատին Ա. քարտուղար Խալիա Զիյա պէյի հետ որ կ'կրէր Յաթիթը Հիւմայունը, անցան Սիրքէճի, իրենց հետ առնելով նաև Ա. թիկնապահ Բէմզի պէյը։ Շոգենաւակը Սիրքէճի հասաւ ժամը իննէն տասը մնացած։ Այնտեղ կ'սպասէին վարչապետական պաշտօնատան արարողապետները, մէկ քանի պաշտօնատարներ և զինուորներ, որոնք պատիւներ ընծայեցին։ Ապա կազմուեցաւ վարչապետական թափորը, որ բաւական կը տարբերէր նախորդ թափօրներէն, որովհետև վարչապետը և Շէյխ-իւլ-Իսլամը փոխանակ ձի նստած երթալու Բ. Դուռ, պատուական կառքերով գացին։

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԻՀՄԻՏ Ե.ի
էսիրճե Գաբուի ճամբով թրակապուրեան երթալը

Ա. կառքը նստան արարողապետ Պէհճէթ և Հասան պէյերը, Բ. և Գ. կառքերն ալ արարողապետներ և Տիվանը Հիւմայունի պաշտօնեաներ, Դ. կառքը՝ վարչապետն ու Շէյխ-իւլ-Իսլամը, Ե. կառքը՝ Խալիտ Զիյա և Բէմզի պէյերը: Կառքերու թափօրը Բ, Դուռ ժամանեց Նալլը Մէճիտի դռնէն, զինուորական նուագախումբը հնչեցուց Սպասուելիան քայլերգը, և զինուորական պատիւներ ընծայուեցան: Դռնէն մինչև Սրգ Օտասի ևս երկու չարքի վրայ կեցած էին զինուորներ, որոնք բարև տուին, և Սրգ Օտասին մէջ Խալիտ Զիյա պէյ Խաթթը Հիւմայունը համբուրելով յանձնեց նոր վարչապետին, որ նոյնպէս զայն համբուրելէ ետքը տուաւ Մէքթուպճի Փուատ պէյի և ընթերցումը կատարուեցաւ: Ապա Հաֆըզ Իպրահիմ Էհէմէֆ. աղօթք մը արտասանեց կայսեր արեւչատութեան համար: Ներկայ էին նախարարները, բարձրաստիճան պաշտօնատարներ, զեսպանատուններու թարգմաններ և խըմբագիրներ, որոնք չնորհաւորեցին նոր վարչապետն ու Շէյխ-իւլ-Իսլամը: Խաթթը Հիւմայունին ընթերցումէն ետքը նոր Շէյխ-իւլ-Իսլամ Սաիիպ պէյ պալատական կառքով գնաց իր պաշտօնատեղին, ընկերակցութեամբ արարողապետ Պէհճէթ պէյի և ուրիշներու: Շէյխ-իւլ-Իսլամութեան Դուռը ժամանած ատեն ևս աղօթք եղաւ: Սաիիպ պէյ Բ. Դուռ դարձաւ և վարչապետին հետ գնած պալատ՝ չնորհակալութիւն յայտնելու կայսեր: Վարչապետ Հիլմի փաշա հետեւեալ հեռագիրը ղրկեց ամէն կողմ.—

«Կայսեր կողմէ ինձ յանձնուեցաւ վարչապետութեան պաշտօնը, և ստանձնելով օժանդակութեամբ գործի ձեռնարկելով, ըստ Սահմանադրութեան կազմելի նոր Դահլիճը: Կը յանձնարարենք որ նկատի առնելով ժամանակին և կացութեան փափկութիւնը, ամենամեծ հոգատարութիւնք անդորրութեան չուտափոյթ հաստատման և ուշադրութիւնընէք որ կեդրոնէն արուած հրամանները գործադրուին:»

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԻՀՄԻՏ ԱՆՑԲԸ
Թուխպատեան օրը Պադգիտ ձինուած յաղթական կառաւարեց

ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ Բ. ԱՏԵԱՆԸ

Գ. զօրաբանակին Թնդանօթաձիգ Գ. զօրաժին հրամանատար Միրիլիա Հասան Բիզա փաշայի նախագահութեամբ երկրորդ պատերազմական ատեան մըն ալ կազմուեցաւ, որուն անդամներն էին Բ. զօրաբանակին տասնըչորսերորդ գունդին հրամանատար գայմագամ Հասան պէյ, նոյն զօրաբանակին հեծելազօրքերու եօթերորդ գունդին հազարապետ Սաիպ պէյ, տեղակալ Րէֆէպ, Բ. զօրաբանակին նշանաձիգ երրորդ վաշտին տեղակալ Հիւսէյին պէյ և ուրիշ սպաներ։ Պատերազմական ատեանը պէտք տեսաւ մանաւանդ յանձնաժողով մը կազմել Երլտրըմի պաշտօնեաները հարցաքննելու համար։ Անմիջապէս գործի սկսաւ այդ յանձնաժողովը և արագօրէն մաքրեց ամէն կասկած։ Ուր որ կը կարծուէր թէ սէյքսիօնի ամենաչնչին կասկած մը կայ, պատերազմական ատեանը իր կազմութեան թուականէն մինչև այսօր աքանչելի գործունէութիւն մը ցոյց տուաւ։ Այսպէս Երլտրըմը մաքրագործելու պարագային անհամեմատ փութկոտութիւնով մը երեսուն հանեց բոլոր յեղափոխականներուն ժողովները, որոնք ապագային ամենամեծ յիշատակարանը պիտի կազմեն Համիտեան սարսափելի բռնակալութեան։ Առաջին խուզարկութեան մինչդեռ Երլտրըմի մէջ գտնուեցաւ երեք հարիւր հազար ոսկիի չափ դրամ և հարիւր յիսունը վեց հազար ոսկիի պանքնոթ։ Դրամարկղները պահուած էին քարաչէն սենեակի մը մէջ, որուն դուռը երկաթէ չինուած էր։ Հակայ դրամարկղ մը՝ որուն մէջ մարդ մը կրնար մանել հանգիստ կերպով, լեփ լեցուն ոսկի կը պարունակէր։ Խուզարկութիւն կատարողները ժամանակ չունեցան այս տակինները համրելու, այլ պայուսակները լեցնելով կնքեցին և Պատերազմական պաշտօնատունը ղրկեցին։ Քարաչէն սենեակին մէջ գտնուեցաւ նաեւ արկղիկ մը, որուն կարեւորութիւն չէր արուած նախապէս, բայց Քալաքաղեա Հազիմ պէյ հետաքրքրուելով բացաւ։ Արկղիկը ունէր տնտիպ խորշ, որոնք ուրիշ փոքր խորշերու բաժնուած էին։ Իւրաքանչիւր խորշի մէջ խառն ի խառն լեցուած էին մարգարիտ, յա-

կինթ և զմրուխտ, մեծ մասամբ դեղնագոյն և հազուագիւտ գոհարեղէններ, որոնց արժէքը 2 ու կէս միլիոն ոսկի գնահատուեցաւ։ Թարաչէյ սենեակին մէջ անկիւնէ մը գտնուեցաւ ադամանդակուռ մեծարժէք գաւազան մը, ոսկեղէն և արծաթեղէն գեղօրներ ևն., Գտնուեցաւ նաեւ բազմաթիւ հակեր, որոնց մէջ կարասիներ կային։ Համիտին առաղձագործի սրբարը աշխարհի ամենէն կատարելագործեալ աշխատանոցն էր։ Առաղձագործութեան յատուկ հազարաւոր գործիքներ կային հոն, ամէնքն ալ վերջին դրութեամբ պատրաստուած։ Ուշադրութիւն դրաւեց մանաւանդ մեծաձաւալ ու թանձր փղոսկր մը։ Նկուղներու մէջ պահուած բազմաթիւ փղոսկրներ ալ գտնուեցան։ Համիտի բնակած բոլոր սենեակներուն մէջ գիրի կազմածներ, թուղթեր և գէնքեր կային։ Գրասեղանի մը երկու կողմերը մէյմէկ մետաղ կար որոնց մէջ վերջին դրութեամբ լեցուցուած էին։ Զանազան ձեւերով ընդամէնը 5000 բանալի գտնուեցաւ Եըլտըզի մէջ։ Համիտ չատ բարեգէպ սովորութիւն մը ունի եղեր.—33 տարիէ ի վեր իրեն մատուցուած ամենափոքր թուղթն իսկ ինամքով կը պահէր։ Յիշեալ թուղթերը գտնուեր են խոշոր դարակներու մէջ, դասակարգուած ու թուագրուած։ Հաշիւ եղեր է որ 50 քարտուղար հազիւ մէկ տարուան մէջ կրնան աչքէ անցընել այդ թուղթերը. Եւ բիտասարդ Թուրքիոյ համար մեծ բարեբաղդութիւն մըն է որ 33 տարուան երկար ժամանակամիջոցի մը մէջ Համիտին մատուցուած բոլոր ժուռնալները ձեռք կ'անցնեն այսպէս։ Թարաչէն սենեակին դրամարկղներէն գտնուած ոսկիները մղտուած և թուխէ քսակներու մէջ դրուած էին և կ'երեւար թէ երկար տանէ ի վեր ձեռք առնուած չէին, որովհետեւ դրամարկղին երկաթէն հետ չփման մէջ եղող քսակները փտած էին։ Ուրիշ դրամարկղի մը մէջէն ալ մեծաքանակ դրամ գտնուեցաւ, կարմիր մղտուած քսակներով, որոնք հարիւրաւորական ոսկի կը պարունակէին։ Այս դրամները 12 խոշոր պայուսակներու մէջ դասաւորուեցան։ Մէկ բեռնակիր չկրցաւ վերցնել մէկ պայուսակը։

Եըլտըզի գեղարուեստական առարկաներուն մէջ ուշագրաւ էին նկարները, որոնց մէջ իւրաքանչիւրը քանի մը հարիւր հազար ոսկի արժող հիանալի արտադրութիւններ կային։

Նշանաւոր աղա, որ Եըլտըզի ամէն թագաւորները գիտէր, ցոյց տուաւ տեղ մը, ուր երեք դրամարկղներ պահուած էին։ Իւրաքան-

չիւրին մէջ 500,000ական ոսկի պարունակող տոպրակներ գտնուեցան։ Տոպրակներէն մէկուն մէջ հին և հազուագիւտ ոսկեդրամներ կային, ուրիշի մը մէջ՝ նոր կոխուած երկու դրուշնոցներ, քառորդ մէճիտներ եւայլն։ Երրորդ դրամարկղը, որ գերմանական ապրանք էր, մեծ դժուարութիւնով բացուեցաւ, որովհետեւ փականքը կազմուած էր մանաւանդ գիրերու միջոցաւ։ Նաեւ աղայի տեղեկութիւններուն համաձայն, գիրերը իրարու քով բերուեցան ու կայսերազուն իշխանները և Համիտի անուններըը կազմուելուն պէս, դրամարկղը բացուեցաւ։

Վերջապէս ամիսներով դէմ պիտի խուզարկէին անիրաւութիւնները և եղեռներու որջը, ոսկիի ժայռերը տեղափոխելու ու հրապարակային փառաբանութիւններով անմահացած կիսաստուածներուն ժուռնալները երեւան բերելու համար։ Թուրքիոյ մէջ ա՛լ մարդ չէր մնացած դրեթէ, մեծամտութիւնը պլչկած, ազատուած էին այն ապականած մթնոլորտէն, որ բռնակալական ռէժիմին յատուկ էր և Սպիտակ Համիտ կը հոտէր։

Ամբողջ Թուրքիան տեսակ մը ընդլայնուած Համիտ դարձած էր։

Ապտիւլ Համիտ Բ. գահընկեց թագաւորը

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ

ՅԱԿՈԲ ԷՖԷՆՏԻ ՊԱՊԻԿԵԱՆ

ՅԱԿՈԲ ԷՖ. ՊԱՊԻԿԵԱՆ ծնած է Թուրխոյ Ադրիանուպոլիս քաղաքը, 1856 Փետր. 23ին: Իր նախնական ուսումը տեղւոյն թաղային Աբգակուճեաց վարժարանէն ընտանեաբար յետոյ, Ֆրանս. Père Regeqsionesti ուսումնարանէն շրջանաւարտ կ'ելնէ: Տասը տարեկանին Սօֆիա կ'երթայ, պետութեան մէջ պաշտօն վարելու, երբ տակաւին Թուրխոյ մէկ մասը կը կազմէր այդ քաղաքը: Թուրք եւ

Ռուս պատերազմին (1877) Պօսնա անցնելով արտաքին գործոց տեսչութեան օգնական կը կոչուի մինչեւ Աւստրիոյ առժամեայ տիրելը Պօսնայի, ուրկէ հեռանալով 1879ին կը վերադառնայ ծննդավայրը, ստանձնելով առեւտրական դատարանի առաջին քարտուղարութեան պաշտօնը: 1881ին իրաւագիտական ճիւղին մեծ զարկ մը տալով կ'ըլլայ փաստաբան ու երկու տարի այդ ասպարէզին նուիրուելէ յետոյ Ադրիանուպոլսոյ վերաքննիչ ատենի անդամ կ'որոշուի: 1891ին գալով Պոլիս Մանեասի գաստէ ՐԷՓիֆ պէյի հետ ընկերովի փաստաբանական գործերով կը պարապի: 1902ին դարձեալ իր ծննդավայրը երթալով հոն պաշտօնավարելէ վերջ 1908ին Ռոտոստոյի կողմէ 68ի վրայ 46 քուէով Օսմանեան Խորհրդարանի Երեսփոխան կ'ընտրուի. ուր նաեւ Օսմ. Սահմանադրութեան օրէնքին ճնշիչ յանձնաժողովոյ անդամ կ'անուանուի: Յ. Պապիկեան էֆ. Օսմ. հայրենիքի ազատագրութեան համար իբրեւ ճշմարիտ մարտնչող մը՝ Միութեան եւ Յառաջդիմութեան ծրագիրին ալ անդամ է: Սատանայի ու Հալէպի ճահճացուցիչ վերջին արիւնալի դէպքերը ճնշելու, հեղինակները երեւան հանելով, տեղւոյն մէջ կազմուած պատերազմական ատեանին յանձնելու համար Պոլսէն ղրկուած յանձնաժողովին հետ, իբր անաչառ հայրենասէր, Պապիկեան էֆէնտի եւս ղրկուեցաւ: Հոն հասնելով՝ լուրջ ճնշումներ ըրած, ամբողջ մարդկային ազգին ու խաղաղասիրութեան անչնչելի ամօթ ու նախատինք բերող աղետալի ջարդերուն աներեւակայելի խժդժութեանց բուն սկզբնապատճառները գտած վերադարձաւ Պոլիս. պատրեց կեդրոնական կառավարութեան աչքին փոշիացուած վարագոյրը մինչեւ հիմա ու իրերու մերկապարանոց ահեղադառն վիճակը պարզեց վարչապետին, անկաշառ արդարամտութեամբ մը:

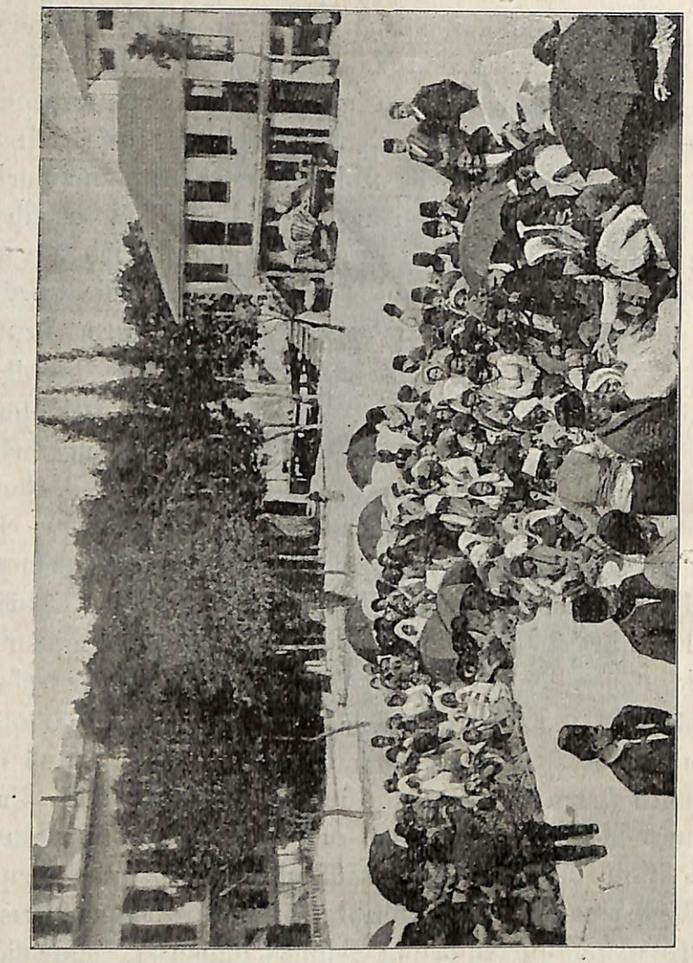

Ասանալի վերջին ջարդերուն միջոցին եղած Հաւատարիմներէն հայեր
կը վերադարձնեն

ԹՐԱԿԱՊՈՒԹԵԱՆ ՇՔԵՂ ՀԱՆԴԷՍԸ

Սուլթան Մէհմէտ Ե. ժամը 4ին մէջոցները Տօլմապահչէի պա-
լատէն մեկնեցաւ հանդիսաւոր թափօրով և կայսերական «Մէօհիւլի»
զբօսանաւով ուղղուեցաւ դէպի Պօսֆոր Իսկէլէսի (Էյուպ և Տէֆ-
թէրտարի մէջտեղ)։ Նորին Վեհափառութիւնը երբ «Մէօհիւլի» կը
նստէր, կայսերական դրօշը պարզուեցաւ մեծ կայմին վրայ, թնդա-
նօթները գոռացին և նաւամատոյցին մէջ գտնուող բոլոր չոգենաւե-
րը սկսան սուլել միահամուռ։ «Մէօհիւլիւ»ի մէջ կը գտնուէին կայսե-
րազուն իշխանները, Պալատական սեպհականին և ուրիշ կայսերական
հետեւորդներ, ինչպէս նաև Նիազի պէյ։

«Մէօհիւլի»ն կ'առաջնորդէր չոգեմակոյկ մը, ուր կը գտնուէր
Նաւահանգստի վերատեսուչը։ Կայսերական զբօսանաւին կը հետևե-
էին բազմաթիւ չոգեմակոյկներ։ Մարտանաւերը և բոլոր առեւտր-
նաւերը դրօշազարդուած էին։ Թափօրին երկու կողմը չարուած էին
ծովային նախարարութեան կողմէ յատկացուած չոգեմակոյկներ, ո-
րոնց մէջ գտնուած ծովային զօրքերը բարեւեցին Ն. Վեհափառու-
թիւնը, երբ անգամ փաթիշահիվ չօգ եաշա պոռալով։ Ժամը չորսէն
առաջ պէչիկթաշէն մինչեւ Ոսկեղջիւր ամբողջ ծովուն մակերեսը

ծածկուած էր չոգենաւերով, նաւակներով, որոնց մէջ կը վխտային ամէն սեռէ ու հասակէ անթիւ, անհամար ժողովուրդներ: Էյուս չոգենաւերը այնքան լեցուած էին որ ամէն վայրկեան վտանգ կ'ըսպառնար ընկղմելու:

Սէօյիւտլիի մէջ Վ.Ե. կայսրը օթեակին մէկ կողմէն, իսկ Ղազի Ահմէտ Մուխթար փաշա միւս կողմէն թաչկինակներով կը բարեւէին անցքին վրայ բարեւի կեցողները:

Ծովը գրեթէ անտեսանելի դարձած էր: Ամէն կողմ դրօշակ, ամէն կողմ նաւակ, մարդ, բազմութիւն և ուրախութեան ցոյցեր: Ծովեզերքները նոյնպէս անանցանելի դարձած էին, այնչափ սուսար էր բազմութիւնը և նոյնչափ խիտ՝ կարգապահութիւնը, որուն չնորհիւ ամենադոյզն նեղութիւն մը իսկ չէր կրեր կուտակուած ամբոխը:

Ծովեզերքը, ամբողջ ճամբուն վրայ պահակ կեցած էին ոստիկան զինուորներ, որոնք միմիայն օրէնքի կը հպատակէին, ուրիշ բան չէին ճանչնար: Ամենաթեթեւ զանցառութիւն մը կը փոխարինուէր հրացանի բունի մէկ քանի հարուածներով, ինչ որ իակոյն խելքը գլուխը բերաւ խուժանին և հակառակ թէ Պոլսոյ նոր զինուորական ոստիկանութիւնը կատակ վերցնող տեսակէտ չէ:

Ծովային թափօրին անցքի պահուն, Գարաքէօյի և Ունգարանի կամուրջները բացուեցան:

Պօսֆան իսկէլէսին զարդարուած էր Լեմոնի ծառերով և սարսէնեայի ծաղիկներով ու դրօշակներով: Երբ Ն. Վեհափառութիւնը ժամը հինգին ժամանեց, հոն կ'սպասէին բոլոր նախարարները, Մեծ բակոյսի և Երեսփ. ժողովի նախագահները, քրիստոնեայ հասարակութեանց կրօնական պետերը, երեսփոխաններու պատուիրակութիւնը և. և. ամենքն ալ համազգեստով: Մինչեւ բիւլպէ երկարող ճամբան զարդարուած էր գորգերով և բիւլպէին ու Օյընճագճըլարի հրապարակին վրայ յաղթական կամարներ չինուած էին, ամենքն ալ ծաղիկներով, գոնդգոն ժապաւէններով և դրօշներով զարդարուած: Ճուման բազարի հրապարակը, Ջնարի պահականոցը և Ֆէսհանէն հիանալի զարդարանքներով պճնուած էին: Ամէն կողմ դրօշ, ծաղիկ, ամէն կողմ ծովածաւալ բազմութիւն և ցնծութիւն: Ֆէսհանէի գործարանին պաշտօնեաները հազարի մօտ, գլուխնին ճերմակ գոտկ դրած բարեւի կեցած էին ճամբուն վրայ: Տէֆթէրտարի,

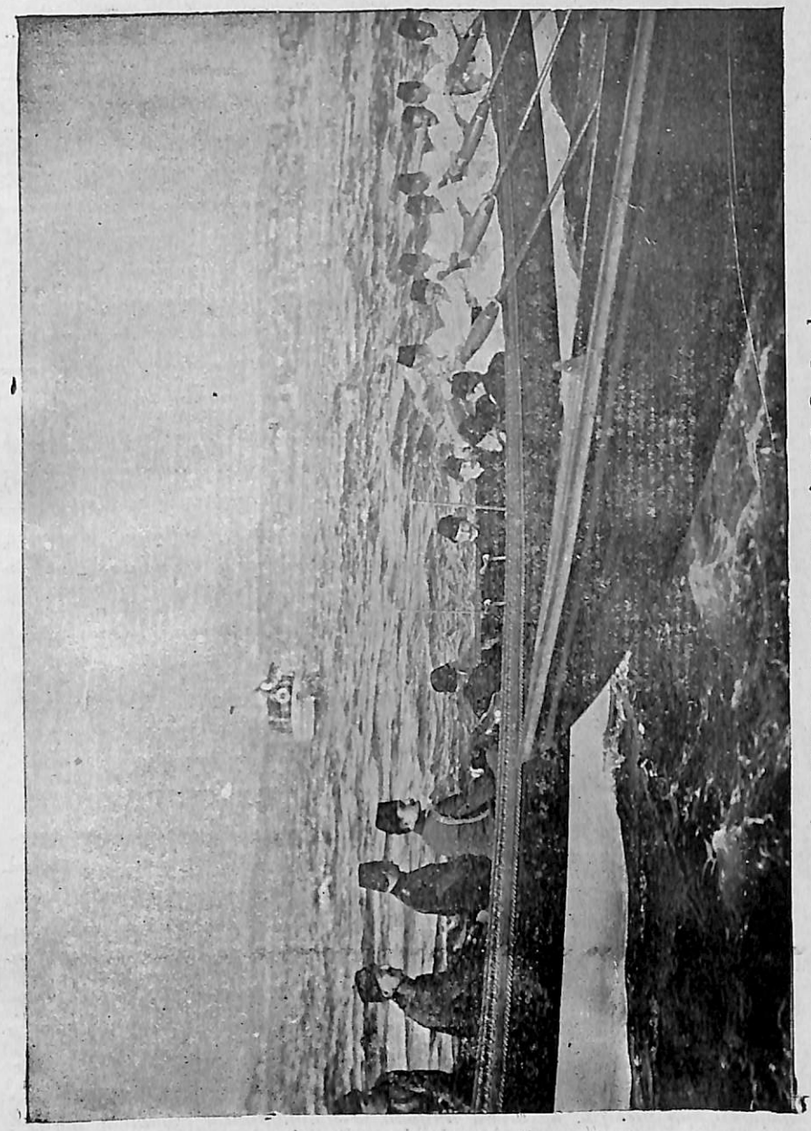

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԵՀՄԷԹ Ե.ի
իր արհեստական նաւակով թօփգարու ժամացիքը

Էյուպի չուկային բոլոր խանութները, տուները, պատուհանները և բոլոր տրամադրելի տեղերը, ուրկէ հաւանականութիւն կար թափօրը դիտելու, գոյնզգոյն վերմակներ կը ցուցադրէին, և լեցուած էին հետաքրքիրներու երկսեռ բազմութեամբ:

Կայսրը երբ Պօղթան Իսկէլէսի ոտք կոխեց Պալատան Ալգըշ խատէմները սկսան երեք անգամ բարձր ձայնով պօռալ «Փատիշահըմ մաղրուր օլմա, սէնտէն պէօյիւք Ալլահ վար» այսինքն, մի՛ հպարտանար ա՛վ արքայ, քեզմէ մեծ Աստուած կայ: Նոյն խատէմները կրկնեցին «Փատիշահըմ տէվլէթինէ պին եաշա»: Թափօրին առջեւէն արծաթ խնկամաններ կը կրէին «Էնտէրունը հիւմայունի» գաֆթան աղասը կոչուած ուանդական պաշտօնեաները, երբ կայսրը մզկիթին առջեւ հասաւ, բազմաթիւ ոչխարներ մատաղ եղան:

Հաղրէթի Էյիւպիւլ Իւնտուրլի գերեզմանը, որուն վրայ պիտի կատարուէր Թրակապոլթեան հանդէսը, ճոխապէս զարդարուած էր Էնտէրունը Հիւմայունի պալատականներուն կողմէ: Մեծ Եպարքոսին համար կարմիր, իսկ Շէյխ-իւլ-Իսլամին համար ճերմակ անդուսէ միճտէրներ փռուած էին գետինը, կայսեր յատուկ պատուոյ տեղին առջեւը:

Ն. Վ. հափառութիւնը նաւամատոյցէն հետիոտն գնաց դէպի մզկիթ: Իրեն կը հետեւէին Կայսերազուն իշխանները, կայս. թիկնապահներ և հետեւորդներ: Ցետոյ կուգային հեծեալ զօրքեր, Թընդանօթաձիգներու վարժարանին ուսանողները 22 հոգի: Ձամբուն վրայ չարուած էին Միւհէնտիսխանէի հետեւակ զօրքերը, ինչպէս նաև քաղաքային երկրաչափական վարժարանի ուսանողները:

Սուլթան Մէհմէտ Ե. մզկիթին դրան առջեւ ընդունուեցաւ քաղաքային և զինուորական բարձրաստիճան անձնաւորութիւններու կողմէ, որոնք բարեւի կեցած էին: Ն. Վեհափառութիւնը ներս մտնելով, իրեն յատկացուած տեղը բազմեցաւ հանդիստ առնելու համար: Երեք իմամներ կարդացին Սուրեի Ֆէթիը Շէրիֆէն, որմէ ետք Զէյէպի էֆէնտին աղօթք մը կարդաց, որուն մէջ նախ գոհութիւն կուտար Աստուծոյ, որ օսմանեան գահը կ'օժտէր առաքինի Սուլթանով մը և Խալիֆայով մը: Ետքը մաղթանքներ կ'ընէր որ Ն. Վեհափառութեան սուրը միշտ արդարութեան գործադիրը ըլլայ և միշտ իր երկրին թշնամիներուն սարսափ պատճառէ: Ինչպէս մաղթեր որ օսմ. կայսրութիւնը և իսլամներու Խալիֆայութիւնը

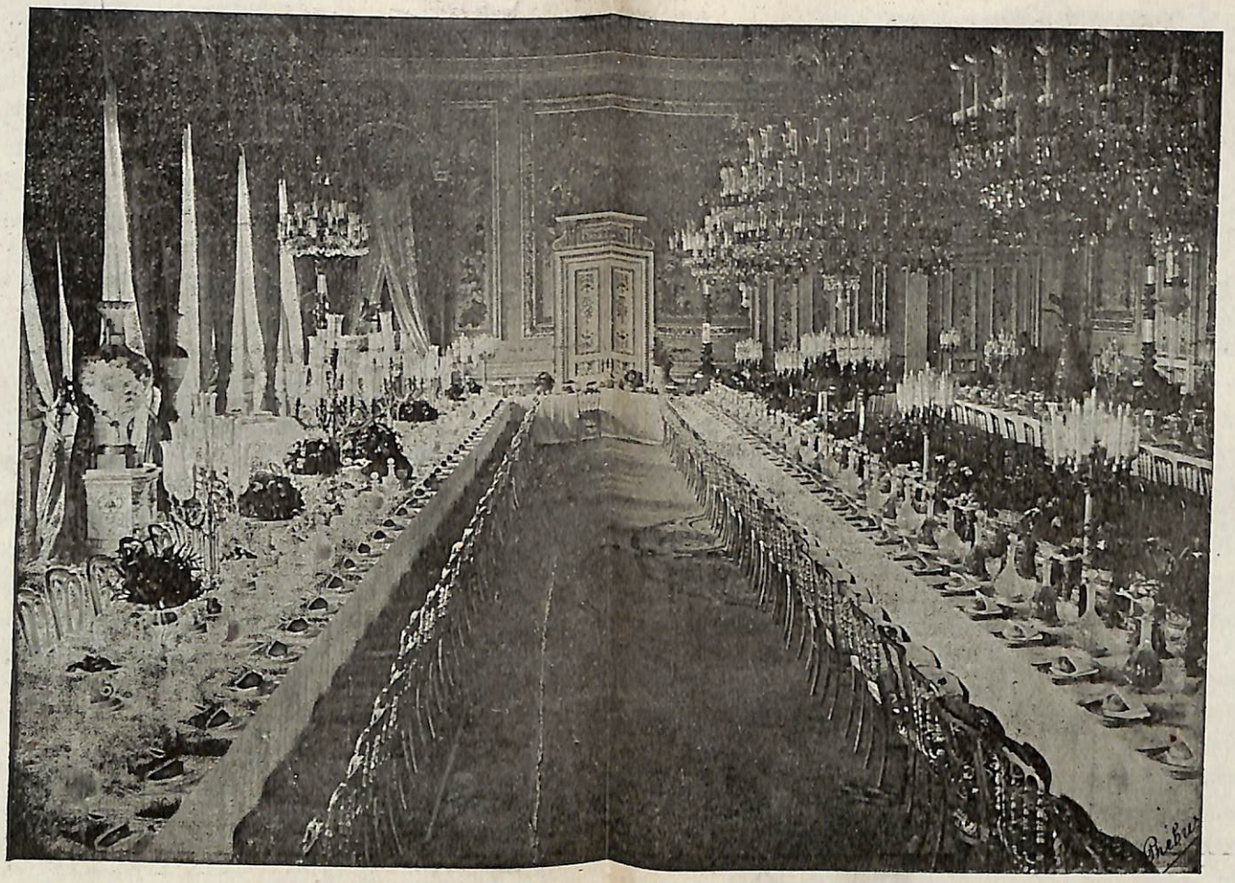

Այն հոչակաւոր ճաշասրահը ուր բռնակալութեան խորհրդաժիքը երեսփոխանիներուն հակկերոյթ մը տուաւ

անսասան մնայ յաւէտ։ Ցետոյ Սուլթանը նախարարներուն և իր հետևւորդներուն հետ մտաւ թիւրպէէն ներս և համբուրեց նուիրական սուրը։

Նուիրական սուրը, որ դրուած էր մասնաւոր սեղանի մը վրայ, ըստ վաղեմի սովորութեան, կայսերական Գանձարանին վերատեսուչը Զէլէպի էֆ֊ին յանձնեց։ Զէլէպի էֆ֊ն Սուլթանին ներկայացուց, որ համբուրելով կրկին Զէլէպի էֆ֊ի տուաւ եւ այս վերջինին ալ իր ձեռքովը և աղօթքներու արտասանութեամբ կապեց զայն Սուլթանին մէջքին։

Այս արարողութիւնը աւարտելուն պէս, նախարարները թիւլպէէն դուրս ելան և Սուլթանը երկու անգամ աղօթեց։

Թրակապութեան արարողութենէն ետք կայսրը ըստ սովորութեան մօրուք թող տուաւ և այսպէս պաշտօնապէս գահաժառանգութենէ բարձրացաւ Սուլթանութեան։ Մօրուք արձակելու աղօթքը Մէֆլիսը Մէէյխէթի նախագահը կարդաց։ Թիւլպէէն մեծ դռնէն բակը ելաւ Սուլթանը որուն առջեւէն խնկամանները կը տարուէին։ Դուրսը թափօր կազմուեցաւ, որուն մասնակցեցան նախարարները, մուչիրները. նախորդ վարչապետները, կրօնական հաստարակութեանց պետերը, Ս. Փէրիքները, պալատ և խաթանպօլ բայխի աստիճանաւորները։ Իսկ ուլամ և հարեմիյն բայխի աստիճան ունեցողները մզկիթին բակին մէջ բարեւի կեցած էին։ Երբ թափօրը կազմուեցաւ այսպէս, արարողապետ Կալիպ փաշա թիւլպէէն երթալով Ն. Վեհափառութեան հաղորդեց։ Սուլթանը իր հետեւորդներով դուրս ելաւ և մեծարանքներ ուղղեց բարեւի կեցող անձնաւորութիւններուն։ Մեծ թափօրը կազմուեցաւ հետեւեալ կերպով.— Ամենէն առաջ կ'երթար զրահապատ ինքնաշարժ կառք մը, որուն կը հետեւէին Սելանիկեան ոստիկան զօրքերը։ Ցետոյ կարգաւ կուգային Սելանիկեան հեծելազօրքեր, իւլեմաներ, ոչ֊Իսլամ հաստարակութեանց կրօնական պետերը, քաղաքային աստիճանաւորները, երեսփոխանները, ծերակուտականները, նախարարները ամէնքն ալ պալատական կառքերու մէջ բազմած։ Հինգ մեղր հեռուէն կը հետեւէին թեթեւազէն հեծելազօրքեր։ Ասոնցմէ ետքը կուգային ձիով զինուորական արարողապետ Իզզէթ Ֆուատ փաշա, մեծ արարողապետ Կալիպ փաշա և Ոստիկանութեան նախարար Սէլի փաշա, որոնց կը հետեւէին նիզակաւոր հեծելազօրքեր։ Ցետոյ կուգային ազատարար բանակի ընդհ.

հրամանատար Մահմուտ Շեվքէթ փաշա, Բէրթեվ վաշա և սպայակոյտը, որոնց կը հետեւէին երեք թիկնապահներ: Առնցմէ ետք կուգար Ն. Վեհափառութեան՝ Սուլթան Մէհմէտ Ե.ի հանդիսական կառքը, հետեւողութեամբ սպայակոյտի հրամանատար Բէմզի պէյի, Կայս. Ս. Թիկնապահ Շէրիֆ պէյի և զինուորական վարժարանի ուսանողներուն: Կայս. կառքը նմանը չը տեսնուած չքեղութեամբ ոսկեզրուած մեծ լանտօ մըն էր: Ամբողջ չրջանակները ոսկիով եւ զերուած էին և ,ապտերակալները ու անոնց յարակից մասերը ամբողջ ոսկի էին: Կառքին ամէն կողմը ոսկիէ ծոպեր ու գնդիկներ կը ծածանէին և կառապանը ամբողջ ոսկեճամուկ համազգեստով պճնուած, խրոխտաբար կը բռնէր երասանակները չորս սլացիկ խըստերախ նժոյգներուն, որոնք կարծես օրուան հանդիսութիւնը զգալով, սիգաճեմ դոփիւններով կը յառաջանային յամրաքար: Կայս. կառքին աջ ու ձախ կողմը երկու քական ձիապան, համակ ոսկեճամուկ զգեստներով ու պալատական սպիտակ կօշիկներ հագած, ձիերուն քովէն կ՝ընթանային ծանրօրէն:

Նոյնպէս զոյգ մը ձիապաններ ալ իրենց ձեռքերը կառքին յետսակողմը դրած, կը հետեւէին: Ն. Վեհափառութիւնը խիստ ուրախ և ժպտադէմ կը բարեւէր աջ ու ձախ, մերթ ընդ մերթ խօսակցելով Ղազի Ահմէտ Մուխթար փաշայի հետ, որ Ն. Վեհափառութեան դիմացը կը նստէր պատկառանքով:

Յետոյ կուգային Կայսերապետն իշխան Զիաէտտին, Նէճմէտտին և Հիլմի էֆէնտիները, որոնց իւրաքանչիւրին կառքին մէջ նստած էին պալատին Ս. քարտուղարը, Ս. սենեկապետը և Բ. սենեկապետը, Վեհ. Կայսեր փեսաները, Կայսերական պալատան բարձրաստիճան անձնաւորութիւնները, թնդանօթաձիգներու վարժարանին ուսանողները և հեծելազօրաց վաշտ մը: Թափօրին երկու կողմէն կ՝երթային նիզակաւոր զօրքեր:

Թափօրին մէջ երեցաւ Նիազի պէյ, որ բուռն ծափերով ողջունուեցաւ ներկաներուն կողմէ: Նոյնպէս Շեվքէթ փաշա ծափահարուեցաւ ջերմապէս ժողովրդեան կողմէ: Նախարարապետն ու Շէյխ-իւլ-Իսլամը միեւնոյն կառքին մէջ նստած էին:

Կայսեր անցքին վրայ բարեւի կեցած էին էյուպի մէջ ազատաբար բանակէն մէկ, և անձնապահ բանակէն մէկ վաշտ. Ֆաթիհի մէջ, ազատաբար բանակէն մէկ և անձնապահ բանակէն երկու վաշտ,

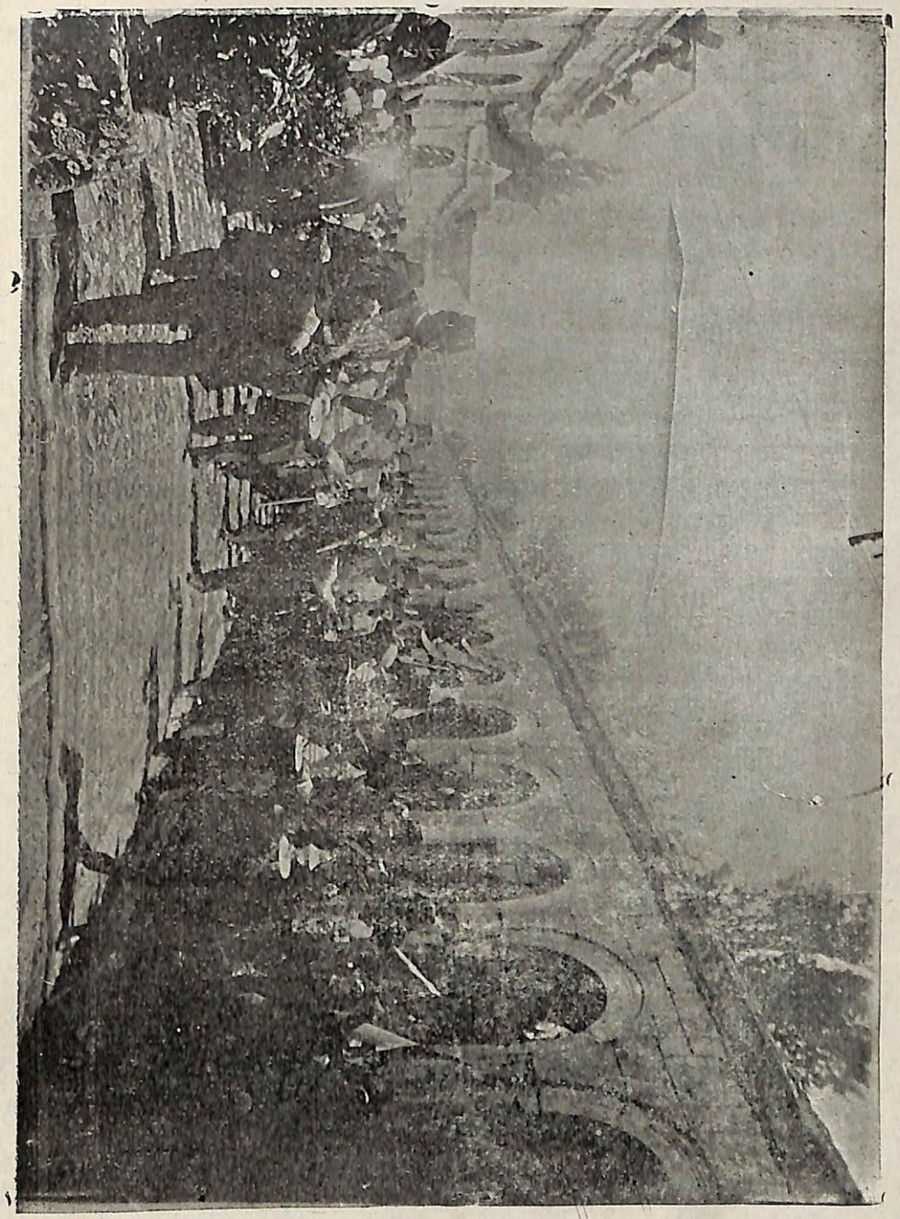

Պայազիտի մէջ, ազատարար բանակէն մէկ և անձնապահ բանակէն երկու վաշտ. Սյասօֆիայի մէջ, ազատարար բանակէն մէկ վաշտ և Թօփ գաբուի Պալատան մօտերը գինուորական բժշկական վարժարանի ուսանողները:

Կայսերական այս մեծաշուք թափօրը Էմիրնէ-Գաբուի և Զինճիրլի Գույուի ճամբով եկաւ Ֆաթիհ: Անցքին վրայ անթիւ ուրախմարդ բազմութիւնը խռնուած էր, Ջնարի պահականոցը զարդարուած էր հիանալի չքեղութեամբ: Էյուպի և Էմիրնէ-Գաբուի միջեւ յարմար տեղ մը 20ի չափ չքեղ վրաններ կառուցուած էին դեսպաններուն և ուրիշ հրաւիրեալներու համար: Կայսերական Պալատէն բերուած այս վրանները, որոնք թանկագին հնութիւններ են Սուլթան Մահմուտի օրով չինուած, ունին բազմաթիւ պատուհաններ և դուռներ և արաբական ոճով պատրաստուած են: Կամարներան մը կը պարզէին այս վրաններէ, իրենց կարմիր, ձիթագոյն և դեղին սահմանակարներով: Վրաններէն քանի մը հատը յատկացուած էին «պիւֆէ»ի: Վեհ. Կայսրը երբ դեսպաններուն առջեւէն անցաւ, բոլորը մէկէն «Հուրրա»ներով օդը թնդացուցին և Ն. Վեհափառութիւնը բարեհաճեցաւ բարեւել ամէնքն ալ և արարողապետներու միջոցաւ անոնց որպիսութիւնը հարցնել:

Էմիրնէ-Գաբուի Պողոսային երկու կողմերը բարձրաբանդակներ կային, որոնք չաթմի մը առաջ վարձուած էին արդէն: Բայց նախընթաց օրէն ժողովրդային խնդրանքներն այնքան շատ էին որ մէկ հոգիի համար մինչեւ մէկ ոսկի վարձք վճարող եղաւ: Քաղաքապետ Հազիմ պէյ Պոլսոյ բոլոր ժողովուրդին կողմէ շնորհաւորութեան ուղերձ մը մատոյց Ն. Վեհափառութեան, երբ անիկա Էմիրնէ-Գաբուէն կ'անցնէր: Կայսրը իր բարձր գոհունակութիւնը յայտնեց այս առթիւ, և իր բարեւները հաղորդեց Պոլսոյ ժողովրդեան:

Թափօրը վերջապէս ժամանեց Ֆաթիհի մզկիթին առջեւ, ուր Ն. Վեհափառութիւնը կառքէն իջնելով այցելեց մզկիթը և աղօթեց: Աղօթքին աւարտելէն ետք, դարձեալ ճամբայ եկաւ և Տիրէքլէր Սարայի եկաւ: Այս տեղի զարդարանքն ալ հիանալի էր: Բոլոր սիւները կարմիր և ճերմակ գոյներով ներկուած և դրօշներով զարդարուած էին: Տար-իւլ-Մայրի կառուցած զարդարանքը անմոռանալի էր: Դպրոցին դէմ առջեւ թանկագին գորգեր փռուած և երկու

կողմերը յաղթական պերճաշուք կամարներ բարձրացած էին, ճերմակ և կարմիր ժապաւէններու մէջ առնուած:

Յաղթական գեղեցիկ ու հոյակապ կամար մըն ալ բարձրացած էր Սուլթան Պայազիտի հրապարակը, ուր ծովածաւալ բազմութիւն մը կ'սպասէր Ն. Վեհափառութեան անցքին: Այս կամարին չինութեան համար 20 գործաւորներ հինգ օրէ ի վեր գիշեր ցերեկ աշխատած էին անընդհատ: Երբ Ն. Վեհափառութիւնը սպարապետութեան դուռը հասաւ, կառքէն իջնելով այն առթիւ յարդարուած քէօշկը եւաւ դրան մօտիկը, ուր պահ մը հանգստանալէ ետք, կրկին կառք նստաւ ու թափօրը շարունակուեցաւ:

Տիվան Եօլիի աջ կողմը Բ. և Գ. զօրաբանակներու թնդանօթաձիգ, հետեւակ և հեծեալ գինուորներ երկու շարքի վրայ կեցած էին, իսկ ձախ կողմը համազգի խուռներամ բազմութիւնը, ինչպէս գերմանական, ֆրանսական ու թրքական վարժարաններու աշակերտները: Այասօֆիայի մօտ գտնուող Միլլէթ Պահճէսիի անկիւնը գաւը գիւղի Սէն ժօզէֆ վարժարանին աշակերտները կեցան ու իրենց նուագախումբով մերթ ընդ մերթ գեղեցիկ կտորներ նուագեցին: Այասօֆիայի հրապարակին մուտքին վրայ Օսմ. դրօշներով զարդարուն մեծավայելուչ յաղթական կամար մը չինուած էր, և Օսմ. Խորհրդարանին մուտքին վրայ ալ գեղազարդ կամար մը:

Ժամը 7ուկէսին Իւլէմաները, քաղաքային և գինուորական բարձրաստիճան պաշտօնեաները, քրիստոնեայ հոգեւոր պետերը ինչպէս նաեւ ծերակուտականները և երեսփոխանները կառքով Սուլթան Ահմէտի հրապարակէն անցան և Թօփ-Գաբուի Պալատը գացին, հոն դմբէթին տակը ներկայ գտնուելու և նախարարներուն և ուրիշ երեւելիներուն հետ Վեհափառ Կայսեր իրենց յարգանքը մատուցանելու համար, մինչդեռ վիճակով ընտրուած տասը հինգ երեսփոխաններ Էյուպի մզկիթը գացած էին, կայսերական թափօրին մասնակցելու պաշտօնով: Ժամը 8ին տասը մնացած Կայսերական թափօրը Տիվան Եօլուի ճամբէն յառաջանալով ժամը ճիշտ 8ին հասաւ Թօփ-Գաբուի պալատը: Թափօրին առջեւէն կ'երթային Բոսովայի հեծեալ ոստիկանները առաջնորդութեամբ կեդրոնական հրամանատար Շէհսադ պէյի. ասոնց կը հետեւէին հեծելազօրաց երկու գումարտակներ ու ոստիկաններու հեծեալ խումբը: Ասոնցմէ վերջ կուգային նախարարական կառքերը որոնց մէջ կը գտնուէին Վարչապետը ու

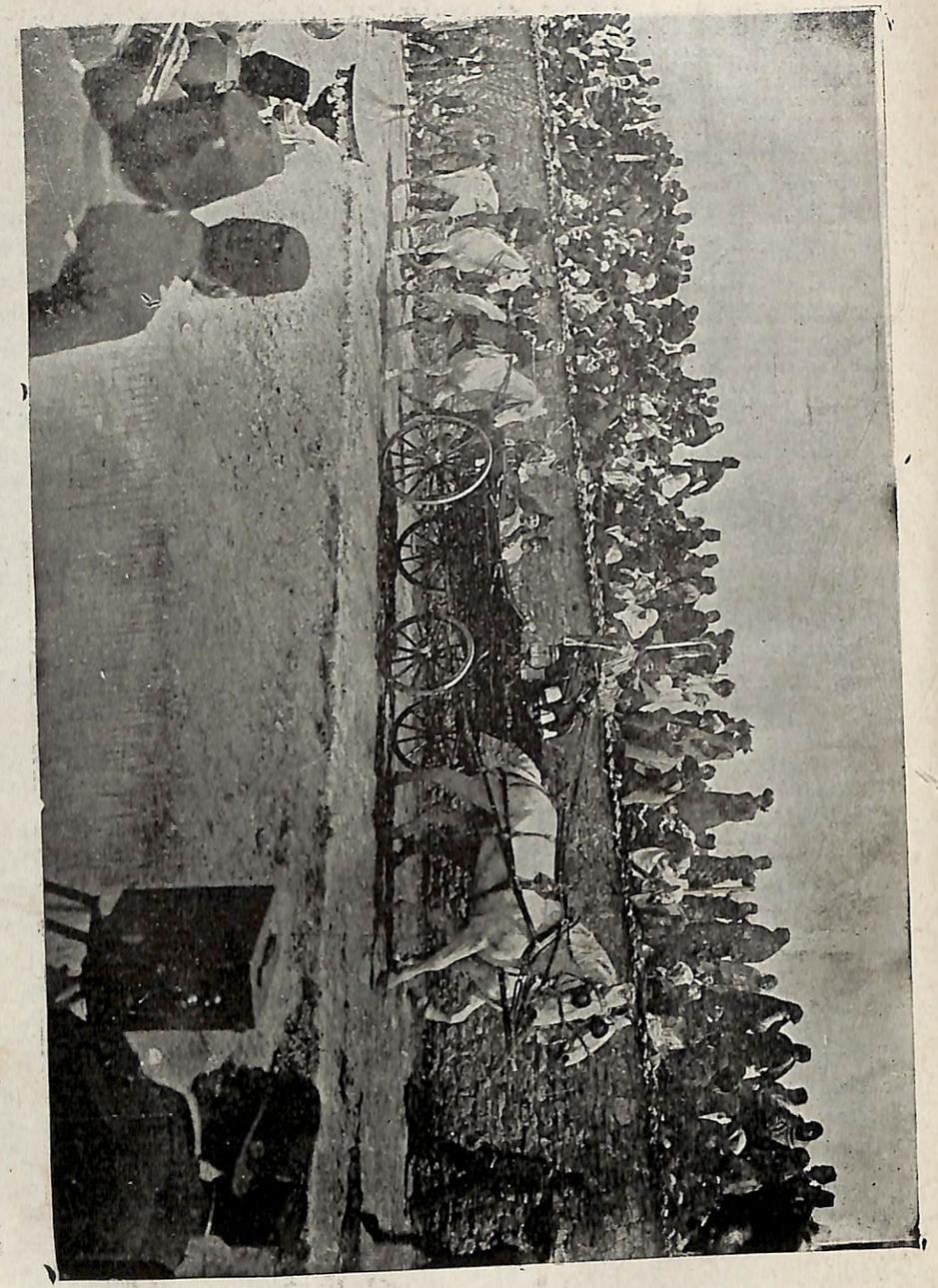

Կայսրուհին Վիկտորիա իր թագուհական զգեստներով եւ թագով

Շէյխ-իւլ-Իսլամը, ներքին գործոց նախարար Ֆէրիկ փաշա, Ծովային նախարար Արիֆ փաշա, Հանր. չինուածոյից նախարար Նորատունկեան էֆ., Ելեմոսական նախարար Բիֆաթ պէյ եւ Անտառաց ու Հանքաց նախարար Արիսթիտի փաշա:

Այս Սօֆիայի, Զէյնէլբէյի Թաչի, Սուլթան Մահմուտի դամբարանին եւ Տիվան Եօլլի պողոտաներն ալ նոյն չքեղութեամբ կը փայլէին: Ամէն կողմ դրօշներ, գորգեր, ծաղիկներ, վերտառութիւններ: Այս Սօֆիայի հրապարակին վրայ, Թրամուէյի ճամբուն մօտ բարձրացած էր ուրիշ յաղթական կամար մըն ալ, որ չքեղութեան կողմէ վար չէր մնար միւս կամարներէն:

Ժամը 7ին մէջոյները թափօրը հասաւ Այասօֆիայի ճամբով Թօփդաքուի պալատին Պապը Հիւմայունի դրան առջեւ, ուրկէ կայսերական կառքը ներս մտնելով, Orբա Գաբուէն անցաւ և կեցաւ: Ն. Վեհափառութիւնը կառքէն իջնելով բարեւեց Orբա Գաբուի Պապը Սաատէքի մէջև դանուած նրբանցքին առջեւ բարեւի կեցող Յունոյ Պատրիարքը, Հայոց Պատրիարքական Տեղապահը, Հայ Հռոմէականաց Կ. Պոլսոյ Պատրիարքը և ուրիշ ազգայ հոգեւոր պետերը, զորս արարողապետ Դալիլ փաշա ներկայացուց Սուլթանին: Ն. Վեհափառութիւնը համակրանօք ողջունեց ամենքն ալ և մանաւանդ չնորհակալութիւն յայտնեց: Դարձեալ հոն մասնաւոր վայրի մը մէջ բարեւի կեցած էին ամբողջ նախարարները, Վերակացուի և Երեսփոխանութեան նախագահները, երեսփոխանները, ծերակուտականները, վէզիրները, մուշիրները և ուրիշ պետական ու քաղաքական բարձրաստիճան պաշտօնեաները: Վեհ. Սուլթանը բարեւելով ամենքն ալ, երեսփոխաններուն ըսաւ թէ, «մեզ կը փափաքէի ազգին ներկայացուցիչներուն հետ մէկիկ մէկիկ տեսնել ու խօսակցիլ, բայց ժամանակը նեղ է: Սահմանադրութիւնը մեծ հիման մը վրայ դրուած է, որուն տեւական գործադրութիւնը իմ միակ փափաքս է: Մեծ յոյս ունիմ որ դուք ամենքդ ալ կ'աջակցիք ինձ, և մեր միացեալ ջանքերով, երկիրը կը հասնի բազմացուած վիճակին:» Բոլոր ներկաները պատկառա վերաբերմունքով մը ողջունեցին կայսեր այս խօսքերը: Ն. Վեհափառութիւնը Պապը Սաատէք մտաւ, անոր նրբանցքին մէջ կարգաւ բարեւի կեցած էին Պապը Սաատէքի աղաները: Նաս Օսայի անկիւնն ալ նոյնպէս բարեւի կանգնած էին Խազինեի էնճեռուճի պաշտօնեաները: Կայսրը այսպէս ուղղուեցաւ

մարգարէին վերարկուին խրզան Սաատէթի յարկաթաժինը, ուր նըւիրական ուանդին իր ուխտը մատուցանելով, աղօթքներ ըրաւ, Սամ. ազգին յառաջադիմութեան ու բարօրութեան համար:

Կայս. հրամանով իրենց ուխտը կատարեցին նաև, ամբողջ նախարարներն ու նուիրակայ գանուողները: Կայսրը յետոյ Պաղտատ ՓՀօչկին երթալով, քիչ մը հանգիստ առնելէ ետք, Լալէ Պաղչէէն քալելով ի. Դռան առջև եկաւ, ուր իրեն սպասող բաց լանտոյին մէջ նստաւ, իր դէմն ունենալով Ղազի Մուխթար Փաշան: Կառքին կը հետևէին նախարարները, ազատութեան բանակին հրամանատարը՝ Շէվքէթ փաշա. էնվէր և Նիազի պէյերը ետևէն: Կառքը յամր քայլերով կրը Երլթրգլը Գաբուի քարափը հասաւ, Ն. Վեհափառութիւնը տասը վարկեանի չափ մեերմական տնօրկութիւն մը ունեցաւ կառքին մէջէն երեսի. Ժողովի նախագահ Անվէր Բիզա պէյի հետ, որ պատկառանքով բարեւի կեցած էր կառքին քովը: Ժամը 8.45ին Սուլթանը ժամաւ Սեօլիւելի պզօսանուր և կրկին թնդանօթները գոռացին, չոգենաւերը սուլեցին ու արքայական դրօշները ծածանեցան: Նոյն հանդիսաւորութեամբ Պէշիկթաշի առջև հասաւ նաւը, ուրկէ կայսրը պալատ մեկնելով վերջ տուաւ օրուան արարողութեանց:

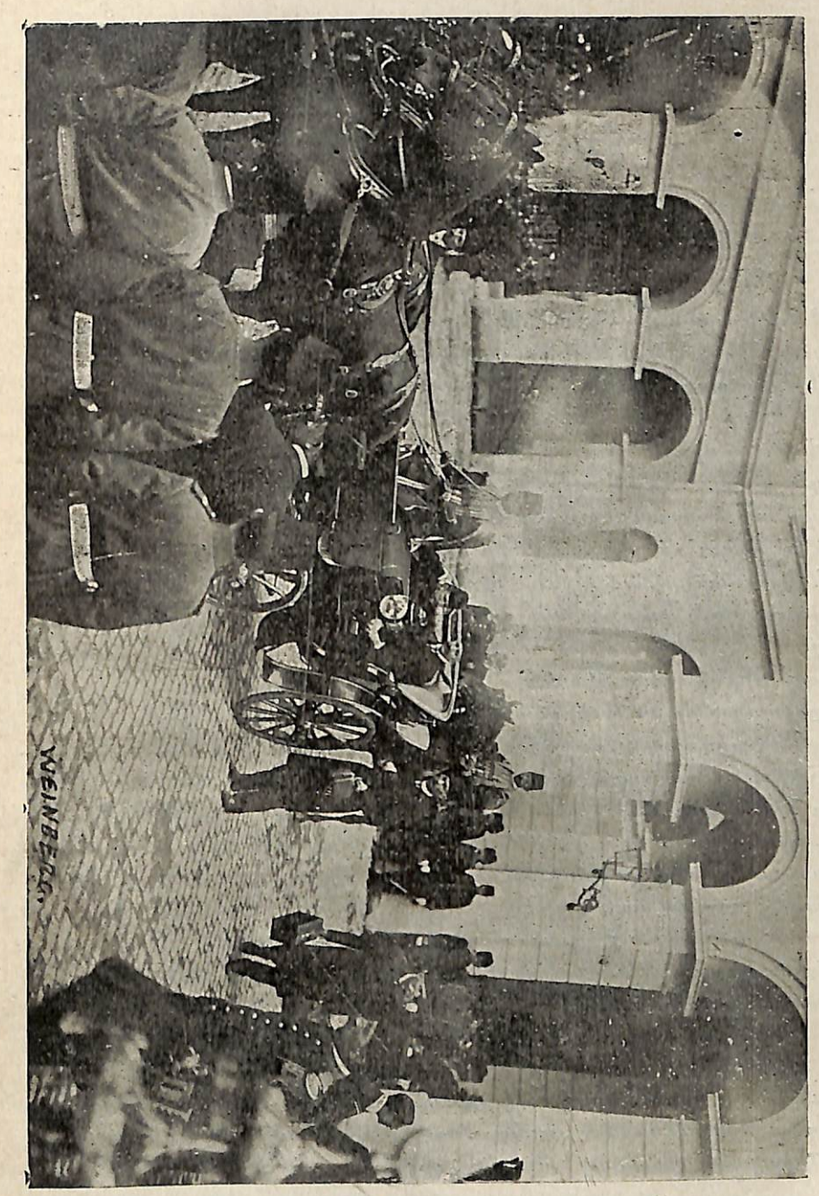

Կայսրը իջնելիք տեղը առաջ ըրած իսաելլ յուզական ցոյցերէն ի յետոյ

ԿԱՅՍՐԸ

ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Վեհ. կայսրը մայիսին ուրբաթ օրը ժամը վեցին մօտերը ոտքա Պահճէի պալատէն Մեծրուբիեր դբօսանաւը նստաւ իր հետ ունենալով զաղի Ահմէտ Մուխթար փաշա, կայսերազուն իշխանները, պալատին Ա. քարտուղարը, Ա. Սենեկապանը և ուրիշ հետևորդներ։

Կայսեր նստած չոգենաւին կառավարդը «Բէհպէր» չոգեմակոյկը։ Ճամբուն վրայ գտնուած Օսմանցի և օտար բոլոր նաւերը դրօշակարդուած էին։ Վեհ. կայսրը իր հետևորդներով եկաւ Հիւնքեար իսկելէսի, ուր կը սպասէին Մահմուտ Շեվքեթ փաշա, Հիւսնի փաշա, Բերթեվ փաշա, Ոսմիկանութեան Նախարարը եւ երկու վաշտ զինուոր։ Կայսրը երբ ցամաք եկաւ, նիզակաւոր զունդին նուագախումբը Ազատութեան երգը նուագեց։ Կայսրը քառաձի կառք մը նստաւ և իր դէմ ունենալով Ահմէտ Մուխթար փաշան Սողոք Զէյմէի ճամբով հասաւ Խորհրդարան։ Կայսեր աջկէն կ'երթար նիզակաւոր հեծելազօրքերու գունդ մը, իսկ կայսեր կառքին կը հետևէին Մահմուտ Շեվքեթ փաշա ձիով, Կայսեր թիկնապահներ և Պալատական հետևորդներ։ Ճամբուն վրայ բարեւի կեցած էին Սէլիմիէի տիպար վաշտը, Ա. գունդէն. նշանձի ալայէն քանի մը վաշտ զինուորներ։ Այասոֆիայի հրապարակին վրայ կը սպասէին Սկիւտարի, Բերայի և Թօփհանէի թնդանօթաձիգ զօրքերը իրենց նուագախումբը, որոնք բարեւի եղանակը և ուրիշ մարշեր նուագեցին։

Թօփ Գափուի Պալատէն մինչև Խորհրդարանը կայսեր անցքին վրայ խուռն բազմութիւն մը հաւաքուած էր Ն. Վեհափառութիւնը տեսնելու հետաքրքրութեամբ։

Ժողովին մէջ իրարանցումը սկսաւ։ Անմիջապէս նախագահի բեմին վրայ գտնուող թուղթերը վերցուեցան. կարմիր մետաքսապատ թիկնաթոռ մը դրուեցաւ նախագահական պարզ աթոռին տեղ։ Ներակուսականները Սախտ փաշայի նախագահութեամբ երեսի. ժողովի սրահը լքնելով իրենց յատկացուած տեղը նստան։ Սախտ փաշա նախագահին աթոռին աջ կողմը կեցաւ յոտնկայս, իսկ Ահմէտ Րիզա ձախ կողմը։

Այս միջոցին կայսրը քառաձի փառաւոր կառքով մը խորհրդարանի շրջանակէն ներս կը մտնէր, իր դէմ ունենալով Ահմէտ Մուխթար փաշան։ Ուրիշ կառքերու մէջ իրեն կը հետևէին կայսերական իշխանները ու պալատականները, մինչ նուագախումբը կը նուագէր չարունակ։

Խորհրդարանի դրան առջեւ Ն. Վեհափառութիւնը դիմաւորեցին Վարչապետ Հիւսէյին Հիլմի փաշա, արարողապետ Պէհճէթ պէյ և մէկ քանի նախարարներ։

Սուլթանը ուղղակի վեր կ'ելնէր մտաւ Երեսփոխանական ժողովի սրահը, ուր ներակուսականներն ու երեսփոխանները գումարուած էին։

Ժողովականները յոտնկայս և խոր լռութեան մէջ ընդունեցին մուտքը Սուլթան Մէհմէտի որ նախագահական բեմը բարձրացաւ աջ խոյժ քայլերով, զինուորական կազդուր ու պարզ համազգեստ մը հագած, երկար սուր մը մէջքը կապած, միակ պատուանշան մը կուրծքին. ահա Սուլթանին ամբողջ արտաքինը։

Իր երեւումը բեմին վրայ, ընդունուեցաւ երկար ու որոտընդոստ ծափահարութիւններով։ Սուլթանը ժպտադէմ երկու անգամ դիմուորական ողջոյնով պատասխանեց այս ծափահարութիւններուն։ Իր հետ կը գտնուէին Վարչապետը և Զազի Մուխթար փաշա։ Սուլթանը հրաման ըրաւ, իր աջ ու ձախ կողմերը կեցող Ներակուսի և Երեսի. ժողովի նախագահներուն որ աւելի մօտ գան իրեն։

Ժողովասրահ մտան նաև Մահմուտ Շեվքեթ փաշա Սպայակոյտին անդամներէն չատեր։

Հիլմի փաշա հետ քանի մը խօսք փոխանակելէ ետք, բանախօսներու յատուկ բեմը ելաւ, հոնկէ բարձրաձայն կարդալ հետևեալ կայսերական ճառը, որու ընթերցման պահուն կայսրը հրաման ըրաւ որ ժողովականները նստին.—

«Աստուծոյ չնորհիւն ու նախասահմանութեամբը և մարգարէին սուրբ հոգիին հովանաւորութեամբը, ազգիս կամքովն ու հպատակութեամբը՝ Նստայ Օսմանեան գահը, որուն օրինաւոր ժառանգորդն եմ։ Պարծանքի և գոհունակութեան խիստ մեծ պատճառ մը ո-

զոլած է սիրտս այսօր, երբ մեր Օսմանեան մեծազօր ազգը մարմնացնող Ներակայեն և երեսփոխանութեան մէջ կը գանուիմ։ Կը հաւատամ թէ ինչպէս ես, նոյնպէս ալ մեր ազգին ամէն անհատները համոզում գոյացուցած են որ մեր նուիրական հայրենիքին երջանկութիւնը, անդորրութիւնը ու յառաջդիմութիւնը կախում ունի սահմանադրութեան մեր երկրին մէջ հիմնապէս ու յարատեւ կերպով գործադրուելէն, որուն չէրիի արամադրութիւններուն համաձայն ըլլալը աւելորդ է բացատրել։

«Ահաւասիկ այս համոզումով ու սիրտնքով տոգորուած՝ ամէն դասակարգի հպատակներուս անխտիր երջանկութեան ու բարօրութեան միջոցները ամբողջացնելու համար, ձեռքէս եկածին չափ աշխատիլը ինձի համար խիղճի նուիրական պարտք մը կը նկատեմ։ Եւ կը խնդրեմ աստուծմէ որ կարող ըլլամ իմ ղձերուս պսակումը եղող այս կարեւոր նպատակին հասնելու։ (Բուռն և երկարատեւ ծափեր)։

«Մեր սուրբ հայրենիքը որ մեծ դարապլուխ մը անցուց, անցեալը փոխարինելու և իր ամբողջացումը ապահովելու համար ամէն առենէ աւելի հիմա պէտք ունի իր զաւակներուն հայրենասիրութեանը, միութեանը և համերաշխութեանը։ Հետեւաբար Օսմանցի ընդհանրական անուան տակ ապրող բոլոր ազգերն ու տարրերը այս հայրենասիրական պարտքը կատարելու համար, տարակոյս չունիմ թէ մէկ սիրտ ու մէկ հոգի ըլլալով ամէն ջանք ու աշխատութիւն ի գործ պիտի դնեն։

«Առանցի մէջ պատահած խռովարարական դէպքերէն խիստ չատ զգածուեցայ. այնու ամենայնիւ, խռովութիւնը վերջ գտած է, և դէպքին մասնակցողները պատժելու, և այս յարձակումէն վնասուողներուն պէտքերը լրացնելու համար անհրաժեշտ եղած կատարեալ օգնութիւնը փութացնել որոշուած է։ Կրօնքի, մարդկութեան և հայրենակցութեան զգացումներուն բոլորովին հակառակող այս կարգի արարքներ ու ցաւալի դէպքեր առաջ Աստուած մեր երկրին և ո՛չ մէկ կողմը ծագում չեն առներ այլեւս։ Այս կարգի դէպքերուն կրկնութիւնը արգիլելու և ամէն կողմ երջանկութիւն ու համերաշխութիւն վերահաստատելու համար կը փափաքինք որ կառավարութիւնը ամէն կարգի ազդու և դրական միջոցներ գործադրէ։ Անցեալին ազգայնական երկպառակութիւններն ու վէճերը, ամէն տեսք ոչ-

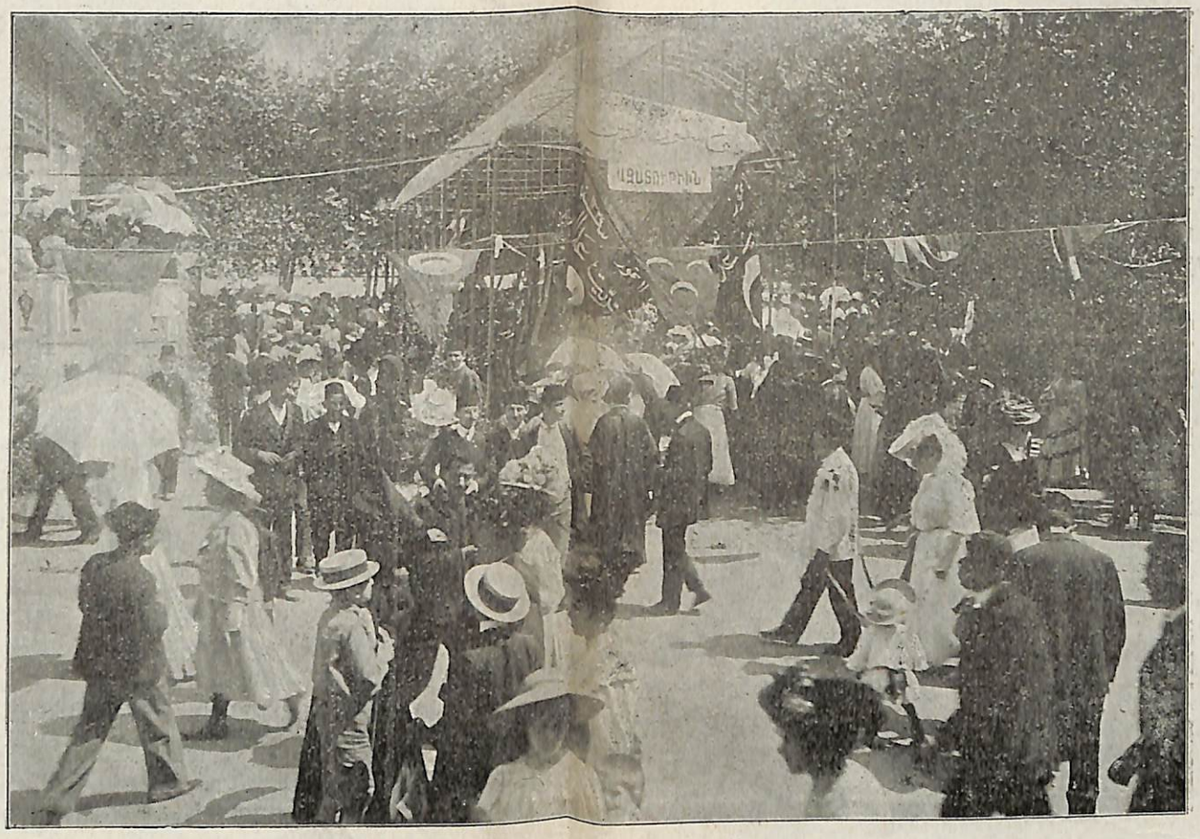

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵՆԷՆ ԵՏՔ

Թագսիմի պարտէզին մէջ տեղի ունեցած Հայ եւ Թրքական եղբայրակցութեան ցոյցերու հանդէսը

զորովին միկդի ձգուելով, հայրենիքի զաւակները ձեռք ձեռքի տըւած մեր երկրին հարստութեան բնական գանձերէն պիտի օգտուին և ճշմարիտ հանգստութեան ու ընդհանուր բարօրութեան մէջ պիտի ապրին: Ինչպէս որ քաղաքային, դատական և ելեւմտական բարենորոգումներու բարեփոխումներ ի գործ դնել անհրաժեշտ են, այնպէս ալ ամէն տեսակ միջոցներ պէտք է ձեռք առնել մեր ցամաքային ու ծովային ուժը անգամ մըն ալ ամրապնդելու, կրթութիւն իրապէս ծաւալելուն, և հանրային չինութեանց չատնալու և տարածելու նպատակով:

Այս նպատակին իրագործումի համար ալ ձեր յարգելի երկու ժողովներուն աջակցութեան կ'ապաւինիմ ու կը սպասեմ. (բուռն ծափեր): Սահմանադրական իշխանութիւնը, զոր յաջողեցանք ամուր ու հաստատուն հիմերու վրայ դնել, օտար երկիրներու մէջ ալ մեր երկրին վարկն ու պատիւը աւելցուցած է: Մեծ տէրութեանց ուրիշ կառավարութիւններու հետ մեր բարեւոք յարաբերութիւնները կը չարունակենք: Անկեղծ ու բարեկամական հիմերու վրայ հաստատուած այս յարաբերութիւնները անդամ մը եւս ամրապնդելն ու տեւական ընելը ինծի համար կարեւոր է. Տէր Աստուած մեզի և ամենուդ ընկերացնէ իր երկնային յաջողութիւնները:»

Երբ այս ճառը աւարտեցաւ որոտընդոստ ծափահարութիւններ բարձրացան ամէն կողմէ, որոնց համար չնորհակալութիւն յայտնեց Կայսրը կրկին ու կրկին բարեւելով ժողովականները: Հիւսէյին Հիլմի փաշա ընթերցումը աւարտելէ վերջ դնաց Կայսեր մօտ, որ Սախտ փաշայի եւ Ահմէտ Րիզա պէյի հետ պահ մը խօսելէ վերջ հետեւեալը կարդացած ձայնով մը. «Երդումդ րած էիր որ Շէրիաթին ու Սահմանադրութիւնը ամրողջովին յարգելով, ազգին իրաւունքներն ու հայրենիքին չահերը պահպանելէ վայրկեան մը իսկ ետ պիտի չը կենաս: Կը փափակիմ որ դուք ալ փոխադարձաբար պէտք եղած երդումը ընէք»:

—Շա՛տ ապրի մեր Կայսրը, գոչեց երեսփոխան մը, ու ծափահարութիւնները վերսկսան աւելի զօրաւոր, և աւելի երկարատեւ: Ահմէտ Րիզա պէյ Սուլթանին մօտենալով հրաւիրեց զայն որ իր օթեակը երթայ, եթէ կը հաճի:

—Շա՛տ լաւ, չատ լաւ, ինչպէս որ կ'ուզէք, պատասխանեց Մէհմէտ Ե. և բուռն ծափերու մէջ վար իջաւ բեմէն, ճամբան քանիցս կանգ առնելով և սիրալիր խօսքեր ուղելով ժողովականներուն:
Երբ Սուլթանը իր օթեակը մտաւ, ծափերը դարձեալ լսուեցան:

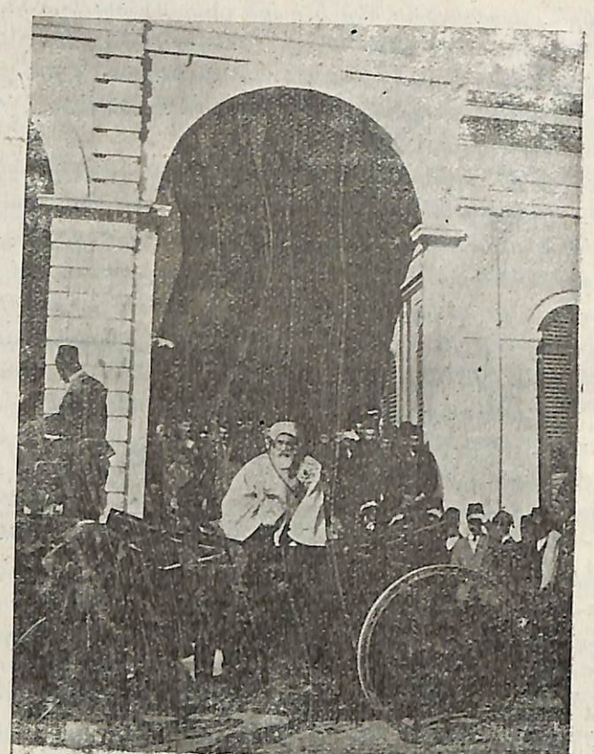

ՇԷՅԽԻԻԼ ԻՍԼԱՄ ՍԱՀԻՊ ՄՕԼԼԱ
Բարձրագոյն դրան առջեւ

Յետոյ սկսաւ ծերակուտականներուն և երեսփոխաններուն երդումի արարողութիւնը։

Առջինէն առաջ Ծերակոյտի նախագահ Սայիտ փաշա, որ ընդհանուր ժողովին կը նախագահէր, երդում ըրաւ հետեւեալ կերպով.

«Աստուծոյ վրայ կ'երդնում որ հաւատարիմ պիտի մնամ Վեհ. Կայսեր, Հայրենիքին, Ազգին, Սահմանադրութեան և ինձ յանձնուած պաշտօնին, ու ասոր հակառակ արարքներէ հեռու պիտի կենամ։ Վալլահի պիլլահի։»

Սայիտ փաշայէ վերջ երդում ըրաւ Անմէջ Բիզա պէյ, որուշած բանաձեւէն տարբեր կերպով մը և սա բառերով՝

«Կրօնքիս և պատիւս վրայ կ'երդնում որ հաւատարիմ պիտի մնամ Վեհ. Կայսեր, Հայրենիքին, Ազգին, Սահմանադրութեան և ինձ յանձնուած պաշտօնին, ու ասոր հակառակ արարքներէ հեռու պիտի կենամ։»

Այս եղանակը լաւ տպաւորութիւն չըրաւ ժողովին մեծամասնութեան վրայ. շատեր պահանջեցին որ «Վալլահի, պիլլահի» բառերն ալ արտասանէ անպատճառ, բայց Անմէջ Բիզա պէյ ընդդիմացաւ, ըսելով թէ երդում ըրաւ, լմնցուց։

Երեսփ. ժողովի Բ. նախագահ Թալէաթ պէյ և իրմէ վերջ ծերակուտականներէն մէկ քանին բեմէն երդում ըրին Սայիտ փաշայի արտասանած բառերով։

Ի վերջոյ տեսնուելով որ եթէ բոլոր ժողովականները առանձին առանձին երդում ընեն, շատ երկար պիտի տեւէ, Հիւսէյին Հիլմի փաշա բեմէն կարդաց երդումի բանաձեւը և բոլոր ծերակուտականները ու երեսփոխանները մէկիկ մէկիկ կանչուելով (այս վերջիններս իրենց գաւառներուն այլուբենական կարգին համաձայն) սա խօսքը արտասանեցին.

«Այս Թուղթին պարունակութեան համար վալլահի պիլլահի»։

Ժողովականներուն մեծ մասը բառ առ բառ կրկնեց այս խօսքը, մինչ ուրիշներ իրենց կողմէ կարճ մը բառեր աւելցուցին, աւելի պարզելու համար անոր իմաստը։

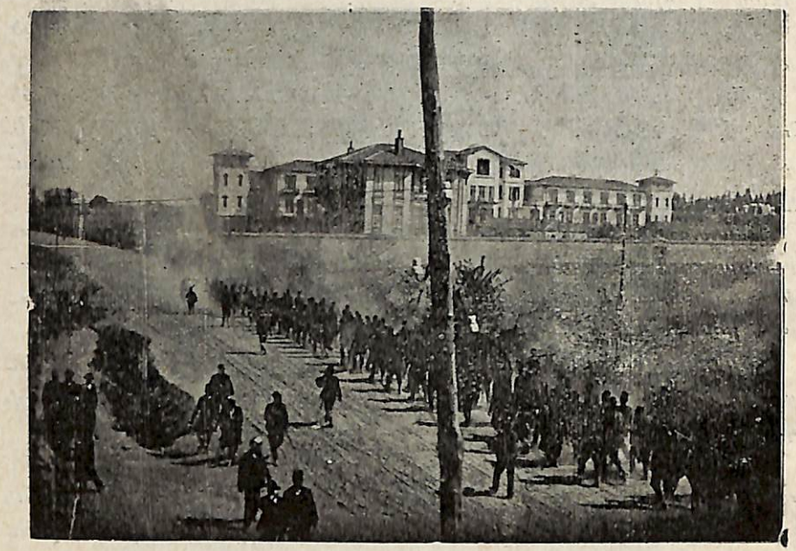

Երլըզիճ գերի բերուած զինուորները

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Ազատարար բանակին յաղթական մուտքի մեր այս պատմութիւնը որ բարեդէպ զուգադիպութեամբ մը Սահմանադրութեան առաջին տարեդարձին օրը վերջացաւ, մանաւանդ գոնէ պահելու և տեսիլ կարդալու են ամէն անոնք որոնք Օսմանցիի ճշմարիտ արիւն կը կրեն իրենց երակներուն մէջ, տասնըմիներորդ դարու ամենամեծ ճիւաղին ոչնչացումը և Շէյխ-էլ-Իսլամի վայրագ դիւցազնական յաղթութիւնը աչքի առջև ունենալու համար միշտ:

Երեսուն երկար տարիներ ամբողջ գալարուող, չարչարուող, յուսահատ երկիրի մը երջանկաբեր փոխանցումն էր որ կատարուեցաւ տեսակ մը անապատելի արագութիւնով: Աբդիւլ Համիտը ամիսներէ ի վեր թիսամ ու իր արբանեակներուն զգուելի ջոլիերին մեզասակցութեամբը հետզհետէ ծայր տուող հակասահմանադրական չարժումը իր արմատէն ջնջելու փորձը յաջողեցաւ կատարելապէս: Սէլանիկեան բանակը չէր տարակուսեր իր յաղթանակին վրայ, ինք կզգար թէ տեղի պիտի տար բռնակալական ռէժիմը և անոր տեղ պիտի կանգնուէր ճշմարտապէս սահմանադրական կառավարութիւն մը, փորձ նախարարներով և կարող վարիչներով չրջապատուած: Մարդկային տարեդրութեան մէջ նմանը չտեսնուած փոխանցումի այս չրջանը ներկայացնելով, առանց քննական վերլուծումի, իրողութիւնները պատմուած՝ այնպէս ինչպէս կատարուած են, նպատակ ունեցած ենք պարզապէս ապագայ ընդհանուր օսմանեան պատմութեան գործը դիւրացնել: Որովհետեւ ամէն Հայ այս գիրքով ունեցած պիտի րլլայ ամենէն մեծ յիշատակարանը բռնակալ իշխանութեան մը վերջնական անհետացումին: Լրագիրները օրը օրին պատմած են թէեւ ժամանակին, սակայն անոնց մէջ զիրար հակասող լուրեր և պատմութիւններ չա՛տ ըլլալով, չանցած ենք նաեւ աքել ամենէն ստոյգ և իրական իրողութիւնները, դուրս ձգելով լրագիրներէ չատերուն չափազանցած դրուագները, երեւակայական տեսութիւնները:

Ազատարար բանակին մասին, մենք Կ. Պոլսոյ բնակիչներս,

մանաւոր համակրանք մը ստեղծու՝ ենք. որովհետեւ ա՛լ արեւմտ պէս պայծառ ճշմարտութիւն մըն է որ եթէ քանի մը ժամ ալ յապաղէր Ազատարար բանակին մուտքն ի Կ. Պոլիս, մայրաքաղաքը արիւնի զարհուրելի ովկեանի մը պիտի վերածուէր: Ապահով Համիտ վերջին կարմիր քաղաքականութեան մը հետեւելով, ուզեց ընդհանուր չարդ մը կազմակերպել հակաահմանադրական խմբակները՝ իրապէս ազատական կուսակցութիւններուն եւ անհատներուն դէմ գրգռելով:

Ապահով Համիտ միտքէն չէր կրնար թերեւս անցնել թէ իր լրտած խաղը այսքան եղերական առամով մը պիտի վերջանայ: Ու անխիղճ, զազրելի կամայականութեամբ կ'ուզէր նախկին դրութեան վերահաստատումով իր գահին փառքը եւ իր անձին նուիրականութիւնը յաւէրժացնել: Բարեբաղդաբար Ազատարար բանակը չուտով զգայ ապագայ չարիքը, եւ առանց երկմտութեան ու ատամնտումի եկաւ զարհուրելի օձին գլուխը պայթեցուց: Ուրեմն, մոլ հրճուի Երիտասարդ Թուրքիան՝ իր ազատամիտներուն չարքովը, զրահապատուած իր քաջամարտիկ բանակով, որ Ազատութեան ալեկոծուած նաւը հասցուց Խաղաղութեան հանգրուանը:

Կեցցէ՛ն ազատասէրները:

ՎԵՐՋ

NL04256O2
ոմմոնոմսե ովմոեեդ վոմտոոմոոչ

18169

ՅԱՅՏՈՒԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ազդ պիտի որ պատկերազարդ յիսնամեայ հատորածին է 1909 Մարտ 31ի Պոլսոյ պինուրտակեան ապտատմբութեանց ու յարակից դէպքերու պատմութեանց, կը ծախուի կիսակտոր 12 ու կէս դրուշ իսկ փառահեղ 15 դրուշ բերոր պոստաճասոյ փոխ։

Առանձնատուչս կեդրոնատեղի են, Դաշտաքիւր Ան-ի Գալուստ «Ծաղիկ» տպարանը և Գալֆա Ջաքարիայեան Պողճեան գ. տ. տ.

ՏՊԱՐԱՆ ՇԱՒՔ, ՀԱԼԱՊԻՆ